

MAIJA HIRVONEN (TOIM.)

SUUNNITELLEN JA KOORDINOIDEN

KOHTI KAIKILLE YHTEISTÄ AMMATILLISTA OPPILAITOSTA

Suunnitellen ja koordinoiden

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUJA 201

MAIJA HIRVONEN (TOIM.)

Suunnitellen ja koordinoiden

KOHTI KAIKILLE YHTEISTÄ AMMATILLISTA OPPILAITOSTA

jamk.fi

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUJA -SARJA
Toimittaja • Teemu Makkonen

© 2015

Tekijät & Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Maija Hirvonen (Toim.)

SUUNNITELLEN JA KOORDINOIDEN
Kohti kaikille yhteistä ammatillista oppilaitosta

Kannen kuva • iStock
Ulkoasu • JAMK / Pekka Salminen
Taitto ja paino • Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print • 2015

ISBN 978-951-830-385-8 (Painettu)

ISBN 978-951-830-386-5 (PDF)

ISSN-L 1456-2332

JAKELU

Jyväskylän ammattikorkeakoulun kirjasto
PL 207, 40101 Jyväskylä
Rajakatu 35, 40200 Jyväskylä
Puh. 040 552 6541
Sähköposti: julkaisut@jamk.fi
www.jamk.fi/julkaisut

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ.....	6
ABSTRACT	7
 Maija Hirvonen	
KOHTI INKLUSIIVISTA KOULUTUSTA? – ERITYISOPETUKSEN MUUTTUVAT TOIMINTAMALLIT AMMATILLISESSA KOULUTUKSESSA	8
 Hanna Koskinen & Eeva Panttila	
KOKEMUKSIA JA NÄKEMYKSIÄ AMMATILLISEN ERITYISOPETTAJAN TYÖSTÄ	13
 Liisa Härmä	
ERITYISOPETUKSEN KOKONAISUUNNITTELU JA JOHTAMINEN KAINUUN AMMATTIOPISTOSSA.....	25
 Mirja Usenius & Kyllikki Järvi	
SUUNNITELMASTA KÄYTÄNTÖÖN – ERITYISEN TUEN SUUNNITTELU JA KOORDINOINTI AMMATILLISESSA KOULUTUKSESSA	33
 Marita Hietanen	
SUUNNITELMALLISESTI YHDESSÄ	47
 Riitta Jalonen	
ERITYISOPETUKSEN SUUNNITELMALLISUUS – TAPAUSESIMERKKI RAKENNUSALALTA	58
 Mari Ilveskoski, Reetta Leppilampi & Tuija Suvilehto	
LAAJA-ALAISEN ERITYISOPETTAJAN TYÖN SUUNNITTELU JA KOORDINOINTI JYVÄSKYLÄN AMMATTIOPISTOSSA	72
 KIRJOITTAJAT	86

TIIVISTELMÄ

Maija Hirvonen (toim.)

Suunnitellen ja koordinoiden

Kohti kaikille yhteistä ammatillista oppilaitosta

(Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja, 201)

Yhteiskunnallis-taloudelliset tekijät heijastuvat koulutukseen ja muuttavat sen rakennetta ja sille asetettuja tavoitteita. Myös erityisopetuksen asema ja rooli muuttuu. Erityisopetuksen avulla oppilaitoksissa pyritään vastaamaan toisaalta oppilaitosten ja toisaalta yksilön näkökulmasta erilaisiin yksilöllisiin tuen tarpeisiin. Erityisopetuksen asema osana ammatillisen koulutuksen toteutusta onkin ollut ja on edelleen vahva.

Tämä julkaisu kuvaa toisaalta sitä, kuinka ammatillisessa koulutuksessa toteutettava erityisopetus on sopeutunut ammatillisen koulutuksen muutoksiin ja luonut erityisopetuksen toimivia toteutusmalleja. Tämän julkaisun tarkoituksena on kertoa myös siitä, kuinka maamme kokeneet erityisopettajat eivät ole jääneet muutoksen myllerryksissä paikoilleen, vaan he ovat tarttuneet muutonhaasteisiin ja luoneet tarkoituksenmukaisia erityisopetuksen malleja. Kukin malli on paikallisesti määrittynyt, mutta niissä kaikissa on yhteisenä piirteenä siirtyä pois erityisopetuksen erillisyydestä kaikille yhteiseen, inklusiiviseen kouluun. Ammatillista koulutusta toteutetaan tänä päivänä isoissa yksiköissä, jolloin erityisen tuen tarkoituksenmukainen järjestäminen edellyttää suunnitelmallista työtettä, yhteistyöverkostoja, koordinoitua ja jatkuvaa toiminnan arviointia.

Avainsanat: inklusiivinen koulutus, erityisopetus, ammatillinen koulutus

ABSTRACT

Maija Hirvonen (ed.)

Suunnitellen ja koordinoiden

Kohti kaikille yhteistä ammatillista oppilaitosta

(Publications of JAMK University of Applied Sciences, 201)

Social and economical factors impact on education by changing its structure and goals. These changes affect the role and position of special needs education, too. Students of vocational education have a wide variety of individual goals which need to be addressed with special support services. The position of special needs education in VET has been, and still is strong.

On one hand this publication describes how special needs education has adjusted in the constant changes in vocational education and created functional implementation models. On the other hand the publication illustrates how SEN teachers of vocational education have not got stuck in problems but tackled the challenges and developed new work models. Although each model is local, all the models describe the trend towards school for all – inclusive education.

Today`s vocational education is implemented in big units, which challenges the actors to apply systematic work model, networking, coordination and ongoing evaluation.

Keywords: inclusion, special needs education, vocational education

KOHTI INKLUSIIVISTA KOULUTUSTA? –ERITYISOPETUKSEN MUUTTUVAT TOIMINTAMALLIT AMMATILLISESSA KOULUTUKSESSA

Maija Hirvonen

JOHDANTO

Erityispedagogiikka määritellään siten, että sen keskeisenä tavoitteena on löytää vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien ihmisten auttamiseen soveltuvia teoreettisia lähestymistapoja, toimintamalleja ja käytänteitä (Moberg, Hautamäki, Kivirauma, Lahtinen, Savolainen ja Vehmas 2009, 12). Erityisopetus liitetään perinteisesti yksilökohtaiseen näkökulmaan: erityisopetus kohdistuu oppilaisiin, joiden tarpeisiin enemmistölle suunnatut järjestelyt eivät sovi (Moberg et al. 2009, 13). Erityisopetus tuen järjestelmänä onkin kehittynyt tarjoamaan pedagogisia palveluja erilaisille yksilöille, joita alun perin opetettiin erillisissä, tälle ryhmälle suunnatuissa luokissa. Erityinen pedagogiikka erikoistui kunkin kohderyhmän tarpeiden mukaisesti. Pikkuhiljaa, erityisopettajankoulutuksen aloituksen jälkeen erityisopettajan työ alkoi kehittyä professioksi, eli omaksi erilliseksi ammatikseen, joka nojaa ”omaan” tieteeseen, erityispedagogiikkaan, jolla on oma käsitejärjestelmä ja jota toteuttaa tietty ammattiryhmä. Näin erityisopettajien työ on tulkittu erikoistumista vaativaksi, erityistä tukea tarvitsevien opetuksiksi.

Inklusiivisen, kaikille yhteisen oppilaitoksen kehittämisen ajatukset ovat muuttaneet käsitystä erityisopetuksesta ja sen tehtävistä oppilaitoksissa. Virkkunen (2005) käyttää käsitettä *toimintakonsepti* kuvatessaan organisaatiotason kehittymistä, jota tarvitaan tilanteissa, joissa toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset edellyttävät uudenlaista työtettä. Usein isot rakenteelliset tai käytännön toiminnan sujumisessa tapahtuvat muutokset ja ongelmat ovat tällaisia kulmakiviä, jotka vaikeuksista huolimatta synnyttävät uudenlaista ajattelua, katseen siirtämistä kohti tulevaa. Ne kehittävät toimintaa eteenpäin luoden uudenlaisia toimintamalleja entisten mallien pohjalta. (Kajamaa 2015.)

Erityisopetus on vuosikymmenten kuluessa käynyt läpi monenlaisia uudistuksia niin lainsäädännöllisesti kuin toteutuksenkin osalta. Tässä artikkelissa luodaan aluksi tiivis katsaus ammatillisessa koulutuksessa tapahtuneisiin rakenteellisiin muutoksiin, jotka ovat heijastuneet ammatillisen erityisopetuksen toteuttamisen malleihin. Artikkelissa tuodaan esiin myös se, miksi ammatil-

lista erityisopetusta on pitänyt lähteä kehittämään muuttuneisiin olosuhteisiin sopivaksi Tämä kuvaus toimii perustana julkaisun muille artikkeleille, jotka kaikki heijastavat sitä, kuinka ammatilliset erityisopettajat ovat vastanneet toimintakonseptin muutoksiin aktiivisesti oman työnsä ja organisaatioidensa kehittämislä.

KATSAUS AMMATILLISEN ERITYISOPETUKSEN KEHITTÄMISEN VAIHEISIIN

Ammatillisen erityisopetuksen näkökulmasta 1900-luvun alkuvuosikymmenet olivat toiminnan alkuvaihetta, jolloin erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita koulutettiin työelämään ja itsenäisyyteen erillisissä palveluympäristöissä. Opettajien työ oli työkasvatusta erillisissä oppilaitoksissa, joista nykymuotoiset ammatilliset erityisoppilaitokset myöhemmin kehittyivät. Muodollisen koulutuksen merkitys ei korostunut, tavallisten ammatillisten oppilaitosten erityisopetukseen ei vielä ollut tarvetta. Vakinaista ammatillista erityisopettajankoulutusta ei järjestetty.

<p>Ammatillisen koulutuksen alku ja kehittyminen 1910–1960-luvuilla</p> <p>Toimintaympäristö:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Erilliset oppilaitokset <p>Erityisopettajan työ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Työopetusta 	<p>Erityisopetuksen laajeneminen ammatillisiin oppilaitoksiin 1970–1980-luvuilla</p> <p>Toimintaympäristö:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Työvaltaiset erityisryhmät <p>Erityisopettajan työ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yksilöllistämistä • Työvaltaista pedagogiikkaa
<p>Erityisopetuksen systematisoituminen ammatillisiin oppilaitoksiin 1990-luvulla</p> <p>Toimintaympäristö:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Integraatio yleisopetukseen ns. palvelukouluympäristössä • Erityisopetuksen käytänteiden yhtenäistyminen <p>Erityisopettajan työ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Haasteena moniammatillinen ja verkostoituva työote sekä konsultaatio 	<p>Erityisopetuksen haasteet avoimissa oppimisympäristöissä 2000-luvun alusta lähtien</p> <p>Toimintaympäristö:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Työskentely avoimissa oppimisympäristöissä ja projekteissa <p>Erityisopettajan työ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Haasteena laaja-alainen osaaminen, erityisopetuksen kokonaisstrategian laatiminen ja koordinointi

KUVIO 1. Ammatillisen erityisopetuksen kehittymisen päälinjat (Hirvonen 2006)

Keskiasteen koulunuudistus (1978) nopeutti erityisopetuksen kehittymistä tavallisissa ammatillisissa oppilaitoksissa; koko ikäluokan kouluttaminen laajensi erityisopetuksen kohdetta. Erityisopetuksen tarve kasvoi, kohde laajeni ja työnjako kehittyi. 1970–1980-lukujen aikana erityisopetus levisi ammatillisiin oppilaitoksiin, joissa peruskoulun erityisluokilta tulleita opiskelijoita koulutettiin pääosin työvaltaisissa erityisryhmissä. Erityisopettajan työn kohteena oli erityisryhmä. Yksilöllisyyttä toteutettiin arjessa työtapoja eriyttämällä, mutta muutoin erityisopetuksen erilaisuus muusta opetuksesta ilmeni ryhmäkohtaisina ratkaisuin. Oppimisympäristö oli selkeä niin opiskelijan kuin erityisopettajan näkökulmasta, esim. erityisryhmissä oli käytössä omat opetussuunnitelmat. Ympäristön odotukset olivat selvät, erityisopettajien työskentely ja päätöksenteko oli itsenäistä ja asema oli arvostettu. Erityisopetusta toteutettiin ryhmäkohtaisen yksilöllistämisen ja työvaltaisuuden avulla. Erityisopettajien osaaminen oli erikoistunutta, mutta se rajoittui erityisryhmien sisälle.

Merkittävää 1990-luvun lopulla olivat oppimisympäristön rakenteelliset muutokset. Palvelukouluympäristö monimutkaisti ja hajautti toimintaympäristöä. Erityisopetuksen kohde laajeni entisestään ja käsitys erityisopetuksen tuloksesta muuttui ja ammattipedagoginen tavoite laajeni yhteiskunnallisen osallisuuden tukemiseen. Palvelujärjestelmän muutos kasvatti tarvetta moniammatilliseen työotteeseen, tarvittiin verkostoitumista ja erityisopetuksen laajentamista pedagogisesta toiminnasta kuntoutuksellisuuteen. Erityisopetuksen yksilöllistäminen ei enää ollut mahdollista ryhmäkohtaisesti, vaan uusi järjestelmä edellytti räätälöityjä yksilöpalveluja. Uusi lainsäädäntö ja siirtyminen normiohjauksesta informaatio-ohjaukseen asettivat haasteita koko ammattiopiston yhteistyölle, mistä esimerkkinä voi mainita koulutuksen järjestäjän ja oppilaitosten erityisopetuksen suunnitelmavelvoitteet.

2000-luvun alussa ammatillisissa oppilaitoksissa rakennettiin yhteisiä erityisopetuksen linjauksia ja toimintakäytänteitä. Erityisen tuen ja ohjauksen tarpeen kasvu, ammatillisen opettajan työn muutokset ja myös erityisopetuksen projektit ja vaihtoehtoiset mallit vaikuttivat siihen, että erityisopettajan työn uudelleenmäärittely ajankohtaistui. Moniammatillinen työ oli arkipäivää: oppilaitosten oma henkilöstö, erityisesti opinto-ohjaajat ja kuraattorit, mutta myös ulkopuoliset tahot liittyivät kiinteästi erityisopettajien työhön. Koska erityisopetus oli laajentunut koskemaan kaikkia opettajia, konsultatiiviseen työhön ilmeni tarvetta.

Oppilaitosten ulkopuolisten, ns. avoimien oppimisympäristöjen hyödyntäminen, opetuksen toteuttaminen projektimuotoisena, vaihtoehtoiset tavat opiskella, työssäoppimisen väylät ja näyttöjärjestelmä tarjosivat erityisopetukselle uusia mahdollisuuksia. Niiden hyödyntämisen ehtona kuitenkin oli

erityisopetuksen profiloituminen ja yhteistyö. 2000-luvun toisen vuosikymmenen lainsäädännön uudistukset ovat haastaneet ammatillisten oppilaitosten erityisopetuksen yhä yksilöllisempiin koulutusmalleihin. Erityisopetuksesta on muodostunut oleellinen osa oppilaitosten toimintaa, mutta ei erillisenä, vaan osana opiskelijoiden hyvinvointityötä.

KOHTI UUTTA AMMATILLISEN ERITYISOPETUKSEN TOIMINTAKONSEPTIA

Asiantuntijuuden katsotaan kehittyvän muutostilanteissa. Myös Launis ja Engeström (1999, 66) korostavat asiantuntijuuden yhteisöluonnetta: ”Asiantuntijuuden hahmottaminen yksilön taitoina ja osaamisena tuottaa mahdollisia yksilöön kohdistuvia kouluttautumis- ja oppimisvaatimuksia.” Asiantuntijuuden kehittämisessä on kysymys siitä, kuinka työyhteisöt pystyvät rakentamaan erilaisia toimintamalleja tai työnjakoa vastatakseen edessä oleviin haasteisiin. ”Yksilöasiantuntijan kehittäminen irrallaan toiminnan kehittämisestä ei vie kovin pitkälle”, väittävät Launis ja Engeström (1999, 74). Launis ja Pihlaja (2005) kuvaavat sitä, kuinka työn pulmiin yleensä etsitään vastauksia työntekijöiden osaamattomuudesta, työn kuormituksesta tai johtamisen ongelmista. Taustalla on kuitenkin organisaation muutosprosessien epäsynkronisaatio, jolloin ratkaisut, päätökset ja strategiat eivät ole vieneet organisaation toimintaa aina yhdenmukaiseen suuntaan.

Työelämän nopea muutosvauhti on pulmallista. Se voi vaarantaa työntekijäryhmän hyvinvointia ja työssä jaksamista. Heikkilän ja Seppäsen (2014) mukaan tarvitaan ”muuttavaa toimintatapaa”, jolloin työntekijäryhmä pystyy muutostilanteessa muuntautumaan ja luomaan mielekkäitä malleja työlleen.

Ammatillisten erityisopettajien ammattiperusteiset toimintakäytänteet ovat perinteisesti liittyneet pedagogisen yksilöllistämisen alueeseen. Näyttää kuitenkin siltä, että erityisopettajien työn kehukset ovat muuttuneet. Oppimisympäristön laajentuminen ja rakenteellinen monitasoisuus edellyttävät aiempaa enemmän moniammatillista ja ammattialat ylittävää yhteistyötä sekä konsultatiivista työtettä. Aiempi erityisopetuksen malli ei enää riitä vastaamaan laajentuneisiin opetuksen yksilöllistämisen tarpeisiin. Hajautunut erityisopetus, kaikkien vastuu erityistä tukea tarvitsevien opetuksesta ja erityisyyden muuttuminen moninaisuudeksi edellyttävät vahvaa ennaltaehkäisevää työtettä. Sen onnistumisen ehtona ovat hyvä suunnittelu ja sen pohjalle rakentuva koordinointi, josta tämän julkaisun erityisopettajien kuvaukset kertovat.

LÄHTEET

Engeström, Y. 2004. Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittäminen työssä. Tampere: Vastapaino.

Heikkilä, H. & Seppänen, L. 2014. Examining Developmental Dialogue: the Emergence of Transformative Agency. Finnish Institute of Occupational Health. Helsinki. Outlines – Critical practice studies No 15, Vol. 2, 5–30.

Hirvonen, M. 2006. Ammattikouluista avoimiin oppimisympäristöihin. Ammatillisen erityisopettajan työ muutoksessa. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 164.

Kajamaa, A. 2015. Collaborative Work Development as a Resource for Innovation and Quality Improvement in Health Care: An Example from a Hospital Surgery. Challenges and Opportunities in Health Care Management, 123–134.

Launis, K. & Engeström, Y. 1999. Asiantuntijuus muuttuvassa työtoiminnassa. Teoksessa Oppiminen ja asiantuntijuus. Toim. A. Eteläpelto & R. Tynjälä. Porvoo: WSOY, 64–81.

Launis, K. & Pihlaja, J. 2005. Työhyvinvointi ja toimintakonseptien muutokset. Helsingin yliopisto. Konsepti-toimintakonseptin uudistajien verkkolehti, 2(1), 1–28. Viitattu 1.2.2015. www.muutoslaboratorio.fi/e-lehti

Moberg, S., Hautamäki, J., Kivirauma, J., Lahtinen, U., Savolainen, H. & Vehmas, S. 2009. Erityispedagogiikan perusteet. Helsinki: WSOY.

Virkkunen, J. 2005. Muutoksen hallinta edellyttää monitasoista toiminnan kehityksen tarkastelua. Helsingin yliopisto. Konsepti, toimintakonseptin uudistajien verkkolehti, 2, 1–10. Viitattu 1.2.2015. www.muutoslaboratorio.fi/e-lehti

KOKEMUKSIA JA NÄKEMYKSIÄ AMMATILLISEN ERITYISOPETTAJAN TYÖSTÄ

Hanna Koskinen ja Eeva Panttila

JOHDANTO

Artikkelissa käsitellään yleisten ammattioppilaitosten ammatillista erityisopetusta ja ammatillisen erityisopettajan työtä. Näkökulma perustuu kirjoittajien kokemuksiin erityisopettajina Jyväskylän ammattiopistossa aina vuodesta 1979 alkaen tähän päivään saakka.

Ensimmäiset erityisryhmät perustettiin yleisiin ammattioppilaitoksiin 1970-luvulla. Opetus suunnattiin silloisen apukoulun käyneille nuorille. Kokeiluna alkanut toiminta laajeni ja alkoi vakiintua 1980-luvulla, josta alkaen ammatillista erityisopetusta lähdettiin kehittämään niin lainsäädännöllisesti kuin toiminnan sisällönkin kannalta. Ammatillisen erityisopetuksen näkökulmasta merkittävin laki oli keskiasteen koulunuudistusta koskeva laki (474/1978), jossa oli keskeistä koko ikäluokan kouluttaminen ja koulutuksellisen tasa-arvoisuuden saavuttaminen. Käytännössä tämä merkitsi erityisopetuksen laajamittaista käynnistymistä yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa. Laki ammatillisista oppilaitoksista (487/1987) ja asetus ammatillisista erityisoppilaitoksista (677/1989) velvoittivat ammatillisten oppilaitosten ottamaan koulutusvastuulleen eri tavoin vammaisten oppilaiden koulutuksen. Rahoituksen osalta vasta vuonna 1994 tuli voimaan säädös, jonka perusteella oppilaitos sai 50 % korotuksen erityisryhmässä opiskelevasta opiskelijasta.

Keski-Suomessa ammatillista erityisopetusta on toteutettu jo 1970-luvun lopulla silloisessa Keski-Suomen ammattikoulussa. Tuolloin Vaajakoskella koulutettiin puuseppiä ja Jyväskylässä keittiöapulaisia ja hitsaajia. Silloinen koulutuksen järjestäjä ja työvoimapiiri määrittelivät yhdessä koulutusalat, joihin erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita voitiin ohjata. Vaikka integraatioajatusta pidettiin puheissa jo tuolloin yllä, erityisryhmät säilyivät yhteishaussa aina 1990-luvun alkuun saakka. Alkuaan esitetty ajatus siitä, että yleisopetuksen ryhmiin voitaisiin ottaa erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita yhdestä kahteen vuosittain, jos tehtävään löytyisi vapaaehtoinen opettaja, ei toteutunut.

Ammatillisen erityisopetuksen käytännön toteutumista ohjattiin silloisesta ammattikasvatushallituksesta (1966–1991), jossa toimi mm ammatillisen erityisopetuksen ylitarkastaja. Tuona aikana kehitettiin ammatillista erityisope-

tusta voimallisesti. Vaikka ammattikasvatustahallituksen toimintaa on jälkikäteen arvioitu liiaksi normiohjautuvuuteen perustuvaksi, oli se tässä hetkessä ajatellen tarpeellista – niin uudesta työkentästä oli kuitenkin kyse.

Keski-Suomen keskusammattikoulun johto työskenteli aktiivisesti erityisopetuksen alkuvaiheessa ja edesauttoi ammatillisen erityisopetuksen jalkautumisessa yleiseen ammattioppilaitokseen. Samaan aikaan käynnistyi myös ammatillisten erityisopettajien koulutus ensin Hämeenlinnassa, myöhemmin myös Jyväskylässä.

Opetusministeriö ohjaa oppilaitoksia mm koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmien avulla. Vuosille 1999–2003 annetussa koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa todettiin, että koko ikäluokalle tulee tarjota jatko-opintomahdollisuudet ammatillisessa peruskoulutuksessa tai lukiossa. Koulutustakuu nostettiin keskeiseksi tavoitteeksi seuraavassa kehittämissuunnitelmassa vuosille 2004–2008. Käytännössä nuorisotakuu on haastanut yleiset ammatilliset oppilaitokset ja ammatillisen erityisopetuksen aikaisempaa laajempaan ja vaativampaan työhön. Edelleen uusimman kehittämissuunnitelman painopisteenä on tarjota kaikille alle 25-vuotiaille nuorille ja alle 30-vuotiaille vastavalmistuneille nuorille työ-, harjoittelu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikka viimeistään kolmen työttömyyskuukauden kuluessa. (Riihimäki 2014).

KEHITTYMISTÄ MUUTOKSIEN KAUTTA

Yhtä lailla segregaatiossa kuin integraatiossa on omat vahvuutensa ja heikkoutensa. Suurta halukkuutta erityisryhmien opettajiksi ei ollut 1980-luvulla eikä juuri myöhemminkään. Jälkikäteen tarkasteltuna voi todeta, että opettajat, jotka tuolloin ryhtyivät työhön, pysyivät erityisopetuksen kanssa tekemisissä pitkään, koska erityisopetus kasvoi osaksi heitä. Työtä tehtiin pääosin yksin, eikä työ rajoittunut pelkästään työsali- tai luokkaopettamiseen. Opiskeluhuollollisista palveluista ainoastaan terveydenhoitaja oli alkuaikoina käytettävissä. Yksistään opiskelijoiden rekrytointi, koulutuksen jälkeinen työllistyminen tai jatko-opiskelu olivat erityisopettajan harteilla. Töitä tehtiin kokonaisvaltaisesti erityistä tukea tarvitsevan nuoren parhaaksi vieläpä ns. ”yhden luukun periaatteella”, mikä sinällään ei ole ollut huono asia.

Ammatillisen erityisopetuksen alkuaikoina 1980-luvun molemmin puolin opiskelijat tulivat ns. suorahaun kautta peruskoulun erityisluokilta toisen asteen erityisryhmiin. Saumattomaksi kehittynyt yhteistyö peruskoulun erityisopettajan ja vastaanottavan ammatillisen erityisopettajan kanssa mahdollisti lähes aina oikeaan osuneen valinnan ja joustavat tavat siirtyä toiselle asteelle.

Ammattikasvatustahallituksen ylitarkastaja Lauri Helimäen aikoinaan lanseeraama ajatus ”saattaen vaihdosta” toimi. Myöhemmin yhteisvalinnan kautta erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat hakeutuivat heitä varten erikseen nimettyihin erityisryhmiin. Tällöinkin tehtiin mahdollisimman paljon etukäteistyötä onnistuneen haun ja valinnan tukemiseksi perusopetuksen kanssa.

1980-luvun loppupuolella alettiin kehittää yksilöllisiä opetussuunnitelmia, jotka laadittiin aluksi kirjalliseen muotoon. Näistä kehittyivät vähitellen henkilökohtaiset opetuksen järjestämistä koskevat suunnitelmat (HOJKS), jotka ovat tulleet osaksi sähköisiä opiskelijahallintaohjelmia. Ne toimivat parhaimmillaan reaaliaikaisesti oppimisen ja ohjauksen työvälineinä. Opiskelijan kanssa toimiville suunnitelmat antavat pohjan työskennellä kokonaisvaltaisesti ja joustavasti. Tehokkaasti käytettynä HOJKS on opettajille ja ohjaajille hyvä ja ajantasainen informaation lähde.

Ajan oloon kaikki erityisiä tukitoimia tarvitsevat eivät mahtuneet tai halunneet erityisryhmiin. Integroituminen yleisopetuksen ryhmiin alkoi vähitellen 1990-luvun alkupuolella. Syntyi tarve kehittää toimintoja kokonaisvaltaisesti mahdollisimman monenlaisille opiskelijoille sopivaksi. Arjen työtä tukivat muutokset, jotka tehtiin arvioinnissa. Mukautetut tavoitteet ja niihin laaditut arviointikriteerit pystyivät palvelemaan myös integroitua opiskelijaa.

Merkittävin muutos arvioinnissa oli siirtyminen automaattisesta mukauttamiskäytänteestä opiskelijan osaamistason todelliseen arviointiin. Tällöin myös erityistä tukea tarvitseva opiskelija pystyi saamaan todistuksen, jossa aikaisempien mukautettujen arvosanojen rinnalla oli myös yleisarvosanoja. Toisaalta myös henkilökohtaisen opiskelusuunnitelman laadinta tuki erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan huomioimista koko työyhteisön näkökulmasta. Sen avulla voitiin tehdä yksilöllisiä opiskeluratkaisuja. Työssäoppimisen myötä mahdollisuudet yksilöllistää ja eriyttää ovat parantuneet. Tosin nykyisin paikan ja oppimisympäristön valinta on tarkoin tuettava ja ohjattava, jotta myönteiset kokemukset olisivat molemminpuolisia. Huomiomme mukaan monet erityisopetuksen käytänteet oppimisen yksilöllistämisen kannalta on jalkautettu myös yleisopetuksen puolelle, esimerkiksi oppimateriaalin kehittäminen selkeämmäksi kuvien avulla. Yksilölliset ohjaus- ja palautekeskustelut olivat aikoinaan vieraita yleisopetuksen puolella. Voidaankin kysyä, lähtivätkö monet erityisopetuksen käytänteet leviämään yleisopetukseen työvaltaisen erityisopetuksen kokemuksista?

Ammatillisen osaamisen näytön arviointi kriteereineen on askel eteenpäin opiskelijan arvioinnin työkaluna, mutta sen edelleen kehittäminen vaatii vielä työtä. Erityisesti näyttökriteereiden avaaminen opiskelijalle ja työpaikkaohjaajille olisi tärkeää.

Oppimisprosessin loogisuuteen ja vaiheistamiseen on kiinnitetty myös enemmän huomiota. Erityisopetuksen puolella pitkään käytössä olleet teesit: motivointi, konkretisointi ja kertaus pitäisi muistaa nykyisen tietotulvan keskellä. Itse tekemällä, oppimistaan reflektoiden opittu säilyy pitkään muistissa. Hyvänä esimerkkinä erityisopetuksen yleisopetukseen siirretyistä käytänteistä voi vielä mainita myös reflektointia palvelleet oppimispäiväkirjat.

Oman kokemuksemme mukaan erityisryhmien aikaan erityisopettajan työ oli kokonaisvaltaista, mutta hyvin yksinäistä ja vastuullista. Yhteistyötä muiden ammatillisten erityisopettajien kanssa oli aluksi vähän, koska oppimisympäristöt olivat fyysisesti ja hallinnollisesti erillään. Sitä mukaa, kun oppilaitoksista muodostettiin isompia yksiköitä, ryhdyttiin erityisopetuksenkin käytänteitä paikallisesti kehittämään ja yhtenäistämään. Omalla työpaikallamme kehitystyötä tehtiin erityisesti 1990-luvulla ja vielä 2000-luvulla. Yhteistyön mahdollisti johdon tuki ja suopeus sekä luottamus kehitystyötä kohtaan. Tästä alkoi muotoutua tiimityön ja moniammatillisen työtavan pohja.

Omassa oppilaitoksessamme askel tulevaan oli samanaikaisopettajuuden kehittäminen. Samanaikaisopettajuus lähti aluksi liikkeelle vähitellen ja hie-man kangerrellenkin. Suurin pelko oli omien yhteistyötaitojen riittävyys. Oma opettajaidentiteetti koettiin haavoittuvaksi. Muut opettajat kokivat samanaikaisopettajuuden siten, että heidän työtään tullaan arvioimaan. Muutamien asialle myötämielisten opettajien ja saatujen hyvien kokemusten kautta tieto samanaikaisopettajuuden hyödystä koko luokkaa ajatellen alkoi levitä. Asia kääntyi lopulta niin, että nekin opettajat, jotka aluksi olivat suhtautuneet epäillen, tunsivat tarvetta tukeen ja rohkenivat sitä pyytää.

Koko yhteisön asiantuntijuuden kehittyessä oppilaitoksemme Kaupan ja Palvelujen yksikössä samanaikaisopetuksen rinnalle astuivat opiskeluavustajat. Opiskeluavustaja toimii arjessa opettajan apuna. Mallioppimisen hyödyntäminen oppimisen työvälineenä on mitä konkreettisinkin tapa oppia ja tässä roolissa opiskeluavustajien merkitys on suuri. Opiskeluavustajat toimivat kasvattajina ja aikuisen sekä ammattilaisen malleina.

Eryitystä tukea tarvitsevien opiskelijoiden mahdollisimman varhainen tunnistaminen yleisopetuksen ryhmissä tuli opetuksen järjestäjän kannalta merkittävään asemaan, kun erityisopiskelijan henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) mahdollisti lisäresurssin oppilaitokselle. Opiskelijan oppimisympäristön ja resurssien kohdentamisen myötä mahdollistui opintojen suunnitelmallinen ja tehokas eteneminen. Oman oppilaitoksemme osalta korjaavasta erityisopetuksesta siirryttiin enemmän ennalta ehkäisevään erityisopetukseen 1990-luvun loppupuolella.

TYÖKENTTÄ TÄNÄ PÄIVÄNÄ

Tässä luvussa kerromme omia kokemuksiamme ammatillisen erityisopetuksen toimijoina Jyväskylän ammattiopistossa.

ERITYISOPETTAJA VASTUUPETTAJANA

Sitä mukaa kun erilliset erityisryhmät lakkautettiin, todettiin, että integroidun erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan onnistunut opiskelu vaatii taustatyötä, tukea ja ohjausta, jota ei välttämättä ryhmänohjaaja pysty tai ehdi yksin antamaan ison opiskelijaryhmän vuoksi. Ammatilliset erityisopettajat saivatkin monissa oppilaitoksissa tehtäväkseen erityisopetuksen koordinoinnin. Yksikössämme ensimmäinen erityisopetuksen vastuupettaja aloitti työt 1996. Nimike sinällään ei ole täysin onnistunut mm. siksi, että erityisopetuksen vastuupettajalla ei ole työnjohdollista asemaa. Lisäksi erityisopetus on tänä päivänä tiimityötä, jossa vastuu jakautuu kullekin toimijalle hänen oman työtehtävänsä mukaisesti. Tarve erityisopetusta koordinoivasta opettajasta on kuitenkin olemassa.

Valtakunnallisesti erityisopetuksen vastuupettajan työtehtävät ja työhön käytettävä aika vaihtelevat suuresti. Tähän vaikuttavat koulutuksen järjestäjän näkemykset ja erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrät eri koulutusaloilla ja tutkinnoissa. Oppilaitoksen työ- ja toimintakulttuurit määrittelevät omalta osaltaan erityisopetuksen vastuuhenkilön tarvetta ja asemaa. Koulutuksen läpäisyaste on vaikuttanut ja vaikuttaa jatkossa entistä enemmän koulutuksen järjestäjän saamaan rahoitukseen. Tämä puolestaan vaikuttaa entistä ratkaisevammin siihen, että myös erityistä tukea tarvitsevien opiskelu pitää olla hyvin suunniteltua, ohjattua ja tuettua opiskelun eri vaiheissa. Ryhmäkoot ovat kaiken aikaa kasvaneet, mutta ryhmänohjaajan mahdollisuudet hoitaa entistä haasteellisempia ryhmiä eivät ole juurikaan muuttuneet. Jo yksistään lisääntynyt verkostotyöskentely opiskelijan taustatoimijoiden kanssa työssäoppimispaikoista ja jatkosuunnitelmista puhumattakaan vaatii aikaa ja paneutumista.

Huolimatta siitä, että koulutuksen järjestäjät mielellään edellyttävät kaikilta koulutusaloilta samankaltaisia toimintamalleja myös erityisopetuksen järjestämisessä, käytänteet voivat vaihdella erilaisista toimintatavoista johtuen. Merkityksellisintä on, että opiskelija tulee huomioiduksi, saa tarvitsemaansa tukea ja etenee opinnoissaan valmistuen määräajassa. Jyväskylän ammattiopistossa erityisopetuksen vastuupettaja voi toimia yhden tutkinnon tai useamman tutkinnon yhteisenä vastuupettajana.

Erityisopetuksen vastuopettajan lukuvuosi alkaa hyvissä ajoin jo edellisenä keväänä, kun ryhdytään suunnittelemaan yhdessä alan koulutuspäällikön kanssa seuraavan vuoden erityistä tukea tarvitsevien opetusta. Ennakointityö on aina vaikeaa ja vuosittaiset vaihtelut alalle hakeutuvien tuen tarpeesta saattavat vaihdella paljonkin. Koulutusalojen vetovoimaisuuden muuttuessa muuttuvat usein myös tuen tarpeessa olevien määrätkin. Osallistuminen harkinnan varaisen haun haastatteluihin antaa ensitietoa tulevista opiskelijoista. Tätä kautta tuleva tieto kohdistuu kuitenkin vain pieneen osaan tukea tarvitsevista opiskelijoista.

Uuden lukuvuoden käynnistyessä erityisopetuksen vastuopettaja laatii suunnitelman ja aikataulutuksen siitä, miten aloittavien opiskelijoiden tuen tarve tunnistetaan. Työtä tehdään yhdessä luokanvalvojien, laaja-alaisten erityisopettajien, opinto-ohjaajien ja kuraattoreiden kanssa. Esitietolomakkeelle kootut opiskelijan tiedot perusopetuksen päättötodistuksen keskeisimmistä arvosanoista, kielitaustasta, lähtötasokartoituksista ja niveltiedoista yhdessä luokanvalvojan näkemyksen kanssa kertovat, keiden opiskelijoiden kanssa käydään keskustelu mahdollisten tukitoimien tarpeen selvittämisestä. Hyvin usein luokanvalvoja pyytää tuekseen HOJKS:n laatimiseen erityisopetuksen vastuopettajan. Syksyn kireän aikataulun vuoksi se ei valitettavasti ole aina mahdollista – asia, joka tulisi huomioida erityisopetuksen vastuopettajan vuosityösuunnitelmaa laadittaessa.

Oppilaitoksessamme toteutetaan kuusijaksojärjestelmää. Jaksottainen tukitarpeiden ennakointi ja suunnitelmat toteutettavasta tuesta ovat erityisopettajan työtä. Erityisopetuksen toimijoina voivat olla ammatilliset erityisopettajat, laaja-alaiset erityisopettajat ja opiskeluavustajat. Integroidussa järjestelmässä kuitenkin kaikki opiskelijaa opettavat opettajat ovat keskiössä. Heidän tiedottamisensa ja konsultointi kuuluu erityisopetuksen vastuopettajalle. Eri tavoin toteutetut jaksoa edeltävät esitietopalaverit ja niiden järjestäminen on jo vakiintunut käytänte. Samaten jaksoiden jälkeen pidettävät opintojen seurantalaverit antavat tietoa siitä, mihin ja minkä suuntaista tukea erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat seuraavassa jaksossa tarvitsevat. Samassa yhteydessä nousee usein esiin myös muita opiskeluun liittyviä huolenaiheita. Niiden jatkotyöstämisestä ja vastuuhenkilöstä päätetään samalla. Verkostopalaverien määrä, joissa ammatillisen erityisopettajan asiantuntemusta tarvitaan, on lisääntynyt paljon.

Erityisopetuksen vastuopettajan työn kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että tutkinnon koulutuspäällikön asenne erityistä tukea tarvitseviin opiskelijoihin ja ammatilliseen erityisopetukseen ja sen kehittämiseen on aidon positiivinen. Tänä päivänä erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan haasteet ovat

moniulotteisia. Moniammatillisen yhteistyöryhmän säännöllinen toiminta on tärkeä voimavara arjessa. Koulutuspäällikön osallistuminen moniammatilliseen yhteistyöryhmään jäntevöittää toimintaa mm. nopeuttamalla ratkaisujen tekemistä.

Yhteistyön tekeminen ja konsultointi mm työssäoppimista ohjaavien opettajien kanssa on tärkeää. Helposti ajatellaan, että erityistä tukea tarvitseva opiskelija selviytyy työssäoppimisesta ilman mitään erityishuomiota. Harvemmin asia kuitenkin on näin, vaan pikemminkin päinvastoin: opiskelijat, jotka koulussa selviytyvät suhteellisen itsenäisesti, voivatkin kokea työssäoppimisen itsessään koko tutkinnon vaikeimmaksi asiaksi.

Koulutusohjelmavalinnat tehdään jo hyvin varhain opintojen ensimmäisenä vuonna. Valinnan onnistumista pyritään varmistamaan ohjauskeskusteluilla, joihin osallistuu usein opiskelijan ja opinto-ohjaajan lisäksi erityisopetuksen vastuuopettaja. Vastaaviin keskusteluihin tulee usein tarvetta pitkin opintoja, kun opiskelija miettii alan oikeellisuutta ja mahdollisuuksiaan selviytyä tutkinnon loppuun saakka. Opintojen loppuvaiheessa pyritään mahdollisuuksien mukaan varmistamaan valmistuvan nuoren jatkopolku joko jatko-opintoihin hakeutumalla tai yhteydenpidolla vaikkapa Työ- ja elinkeinotoimiston kanssa.

Oppilaitoksessamme erityisopetuksen vastuuopettajalla voi olla vastuullaan joko useamman tai vain yhden alan tutkinnon opiskelijat. Yhden tutkinnon mallissa erityisopetuksen vastuuopettaja toimii samalla ammatillisena erityisopettajana edustamallaan alalla. Hänellä voi olla oma luokka, tai hän toimii samanaikaisopettajan roolissa eri vuosiluokilla. Oman koulutusalan opetus suunnitelman tuntemus on kaiken perusta. Sen avulla opetuksen suunnittelu niissäkin tilanteissa, kun kaikki ei mene etukäteissuunnitelman mukaisesti, on joustavaa. Tällöin voidaan helpottaa opinto-ohjaajankin työtä. Tässä toimintatavassa vastuuopettaja pääsee hyvin lähelle opiskelijoita, jolloin opiskelijatuntemuksen myötä opiskelijan tukeminen ja ohjaaminen on helpompaa. Erityisopetuksen vastuuopettajalle muodostuu myös hyvä työpaikkojen tuntemus. Sopivan työssäoppimispaikan löytäminen ja opiskelijan valmentaminen näyttöihin tapahtuu tehokkaammin.

ERITYISOPETTAJA SAMANAIKAISOPETTAJANA

Samanaikaisopettajana ammatillinen erityisopettaja tukee niitä opiskelijoita, joilla on todettu olevan erityisen tuen tarpeita. Tuen tarpeen lähtökohtana voivat olla myös vaativat opintosuoritukset. Samanaikaisopetusta voidaan tarvita myös sosiaalisissa haasteissa, kuten esimerkiksi työssäoppimisjakson alkuvaiheissa. Ammatillista erityisopettajaa tarvitaan myös suorittamatta

jääneiden opintojen ohjaamisessa, jotta opinnot voivat edistyä ja taakka suoritettavista opinnoista kevenee.

Samanaikaisopettajuudessa on kiinnitettävä huomiota yhteissuunniteluun varsinaisen ryhmän opettajan kanssa. Usein siinä yhteydessä kartoitetaan opiskelumateriaali ja muokataan se tarvittaessa opiskelijalle sopivaksi ja mielenkiintoiseksi. Yksilöllisen oppimisen suunnitelma esim. suullisesti sovittuna tilanteessa, jossa opiskelija on mukana, on välttämätön. Tällöin opiskelijan motivaatio kasvaa, ja hän hahmottaa opiskelunsa tavoitteet paremmin.

Opetuskokonaisuutta jäseneltäessä jaksoihin on varottava, ettei kerralla tule liian paljon opittavaa. Kertaukselle on varattava riittävästi aikaa. Oppimisympäristön järjestäminen sopivan innostavaksi, mutta samalla rauhalliseksi edesauttaa oppimista. Esimerkiksi osa opiskeluajasta voidaan järjestää ryhmän mukana ja eniten tarkkaavaisuutta vaativat osiot eri tilassa.

Toisen aikuisen toimiminen ryhmän mukana samassa tilassa usein rauhoittaa ryhmää, antaa opiskelurauhaa ja turvallisuuden tunnetta opiskelijalle. Samoin pelisäännöin toimiva ohjaus ja kasvatus samassa tilassa antaa tukea myös varsinaiselle ryhmän opettajalle. Kun kaksi aikuista toimii joustavasti yhdessä ja tukee toisiaan, on se valmis malli myös ryhmädynamiikalle. Esimerkkitalanteena voi mainita hyödyt matemaattisissa aineissa, alkoholilainsäädännön sekä ateria- ja annossuunnittelun opiskelun ohjaamisessa.

Kokemuksemme mukaan ryhmän jakamisella, ainakin osaksi opiskeluaikaa, saavutetaan pienen ryhmän oppimisetuja. Opettajalla on aikaa ja mahdollisuus tukea puuttuvia oppimisvalmiuksia ja yksilöllistä opetusta. Tällöin opiskelurauha on helpommin turvattavissa. Tässä opiskelutavassa voidaan tukea hitaammin oppivia, mutta myös antaa vastuuta ja haasteita opiskelijoille, jotka ovat edenneet jo pidemmälle. Ryhmädynamiikan kannalta on tärkeää, että koko ryhmän kanssa yhdessä päivän aluksi linjataan opiskelun aloitukset, yleislinjaukset, pelisäännöt ja tavoitteet. Loppuyhteenvetojen ja palautetilanteiden yhteinen läpikäyminen edesauttaa ryhmän oppimista.

Työssäoppimisessa on tärkeää, että opiskelija on senhetkisten kykyjensä mukaisessa mahdollisimman motivoivassa oppimisympäristössä. Siksi opiskelupaikan varaus etukäteen vaatii yksilölliset, mietityt oppimistavoitteet sekä opiskelijan motivoitumisen. Opiskelijan kanssa madalletaan kynnystä aloittaa työssäoppiminen käymällä tutustumassa paikkaan ja ohjaajiin etukäteen.

Varsinainen ryhmänohjaaja käy ohjauskäyntejä ja hoitaa työssäoppimisen sopimukset ja opiskelupäiväkirjat resurssiensa puitteissa, ja erityisopettaja täydentää ohjaajaa esim. motivoijana, palaute- ja tavoiteasioissa sekä on mukana näyttöä suunniteltaessa ja arvioitaessa.

Samanaikaisopetus on ottanut sijansa erityisopetuksessa. Aluksi asenteet muiden opettajien ja osaksi opiskelijoidenkin leimautumisen vuoksi olivat haasteelliset. Nykyään samanaikaisopettajuus on yleistynyttä toimintaa. Samanaikaisopettajuus vaatii tiimityötä ja joustavuutta, joka on hyvä malli opiskelijallekin.

Nykyiset opiskelumuodot ovat yhä enemmän yksilöllistymässä. Osa opiskelijoista voi opiskella verkossa ja osa vaatii kiinteän opettajakontaktin. Samoin tavoitteet asetetaan yksilöllisesti opiskelunvalmiuksien ja olosuhteiden mukaan. Samanaikaisopettajuus on hyvä tapa tukea tätä kehitystä. Joustavista, eli tuen tarpeen mukaan muuttuvista ja toisaalta kiinteistä pienryhmistä on positiivisia kokemuksia omassa työhistoriassamme. Molemmat toimivat ja opiskelijat ovat innostuneita. Esimerkkeinä voisi mainita tarjoilutilanteet eri ryhmille tai opiskelijoiden yksilöllisten tehtävien arviointitilanteet.

YHTEISTYÖN JA VERKOSTOITUMISEN MERKITYS

Kokemuksemme mukaan erityisen tuen tarve on muuttunut laaja-alaisemmaksi siten, että yksittäisen oppimisvaikeuden lisäksi ilmenee useimmiten myös psykososiaalisia haasteita. Kokonaisvaltaisen ohjauksen ja tuen näkökulmasta erityisopettajan rinnalle on tarvittu muita toimijoita. Toimiva opiskelijahuolto turvaa opiskelijan terveydellistä, taloudellista ja sosiaalista jaksamista. Onnistuessaan se tukee myös opiskelijan opiskelumotivaatiota. Opettaja puolestaan saa opiskelijahuollolta tukea toimia arjen ongelmien keskellä ja kokemuksen siitä, että opettaja ei tee työtään yksin.

Yhteydenpito huoltajiin on helpottunut mm. sähköisen opiskelijahallinta-ohjelmien avulla. Huoltajat voivat seurata reaaliajassa opiskelun etenemistä ja erityisesti opiskelijan säännöllistä opiskelua. Usein kuitenkin erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden huoltajiin ja taustatoimijoihin on oltava yhteydessä puhelimitse tai tapaamisten muodossa. Moniammatillisista ohjauspalavereista on saatu hyviä kokemuksia.

Yhtenä toiminnan kehittämiskohteena on luottamuksellinen yhteistyö opiskelijan parhaaksi. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kohdalla on tärkeää, että ilmenneeseen ongelmaan tartutaan välittömästi ja reaaliaikaisesti. Yhdessä suunnitellut toimet viedään loppuun saakka. Onnistuakseen se vaatii ongelman kohtaamista samanaikaisesti eri toimijoiden kanssa. Esimerkiksi masentuneen opiskelijan kohdalla linjataan hoitoa tukevat toimet, mahdollinen opiskelun keventäminen ja muiden sosiaalisten olosuhteiden kartoitus sekä oppimiseen tarvittava tuki ja olosuhteet. Tärkeä vaihe on seurata toimenpiteiden sopivuutta ja toimivuutta.

Työssäoppimisen ohjausta tekevien opettajien ja ohjaajien konsultointi varsinaisen työn ohessa on keskeistä erityisopettajan työtä. Nykyiseen työpaikkaohjaajien koulutukseen on sisällytetty jo ohjeita erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan kohtaamiseen ja ohjaamiseen.

ERITYISOPETUKSEN POSITIIVISET KOKEMUKSET JA HAASTEET NYKYHETKESSÄ

Oman työemme kautta saamiemme kokemusten perusteella voimme todeta, että kiinnostus erityisopetusta kohtaan on laajentunut ja toiminta on saavuttanut yleisempää hyväksyntää. Tutkimustiedon hyödyntäminen oppilaitoksen arjessa tukee arjen opetustyötä. Tätä kehitystä tulisi edelleen tukea, jotta saavutettu hyvä ei valuisi hukkaan. Asiantuntijuuden leviämisen yhteydessä on pidettävä huolta siitä, erityisopetuksen tavoite säilyy.

Tulevat opetuksen säästöt pelottavat ja hämmentävät koko ammatillisen koulutuksen kenttää. Miten voidaan pitää kiinni nuorisotakuusta? Säästöjä pyritään löytämään ryhmäkokoja kasvamalla, siirtymällä virtuaaliopetukseen ja säilyttämällä opetusvastuuta yhä enemmän työelämän harteille. Kaikki ovat asioita, jotka eivät tue erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan oppimista. Opetussuunnitelmien muuttuessa tuskin jää enää tilaa asioiden kertaamiselle tai kokonaisuuksien hahmottamiselle, jotka ovat kaikkien oppijoiden oppimisen ydintä. Samoja tulevaisuuden haasteita pohditaan varmasti kaikissa oppilaitoksissa.

Yhtenä toiminnan peruskivenä on ollut haasteisiin tarttuminen reaaliajassa omien tuttujen lähitoimijoiden kanssa. Jo nyt omassa työssämme olemme todenneet, että uuden opiskeluhuoltolain mukanaan tuomat muutokset eivät tue tätä. Toiminta jäykistyy helposti mm. lupakäytänteisiin ja palvelujen siirtymässä oppilaitosten seinien ulkopuolelle. Muutamia vuosia sitten oppilaitoksesamme tapahtunut terveydenhoitajien vastaanoton keskittäminen yhteen vastaanottopisteeseen yksistään jo hankaloitti ja nosti kynnyistä palvelujen saantiin.

Yleisesti palvelujen pirstaloituminen ja projektiluonteisuus ovat haitanneet pitkäjänteistä ohjaustyötä. Useimmat projektit, jotka tukevat opiskelijaa esimerkiksi vaikeissa elämäntilanteissa tai arjen hallinnassa, ovat erinomaisen hyviä tukimuotoja. Ongelmaksi tulee tuen lyhytkestoisuus ja oikea-aikaisuus ajatellen nuoren elämää sekä riittävä tiedotus palvelujen mahdollisuudesta. Projektien hajanaisuus ja niiden saavutettavuus on hankalaa. Olisi tärkeää, että löytyisi taho, jossa palvelut olisivat keskitetysti saatavilla. Etenkin erityistä tukea tarvitsevaa nuorta varten tulisi huomioida joustava palvelujen käyttö

”saattaen vaihto”-periaatteella. Tämän kaltaisen palvelun tarve kasvaa entisestään nuorten ongelmien monimutkaistuessa.

Valtakunnallisesti kaikkein suurimpana haasteena on huono työllisyystilanne ja erityisesti se, että monilta aloilta ovat kadonneet työtehtävät, joissa monet vajaakuntoiset ovat voineet työskennellä. Työtehtäviä olisi edelleen löydettävissä. Nuoren vastavalmistuneen siirtäminen eläkkeelle sillä perusteella, että hänellä on säännöllinen toimeentulo ja että työpaikan löytyessä eläkettä voidaan ns. sovittaa, ovat masentavia ratkaisuja kouluttajan ja nuoren itsensä näkökulmasta.

Yhtenä suurena haasteena on perhemallin muuttuminen, jonka myötä kasvatusvastuu hajoaa monille tahoille. Onko koulu kasvattava vai opettava yhteisö moniongelmaiselle nuorelle?

LOPUKSI

Ammatillinen erityisopetus on nivoutunut kiinteäksi osaksi ammatillista koulu maailmaa. Se on antanut työväliteitä ohjata ja tukea opiskelijaa opiskelemaan vahvuuksiensa mukaan tietoja, taitoja ja ennen kaikkea sosiaalisia valmiuksia, joita ilman nykymaailmassa ei voi elää. Vaikka tulevaisuus onkin joiltakin osin synkänkin näköinen, auttavat tässä työssä jaksamisessa lukuisat opiskelijoiden onnistuneet opinpolut.

”Jokaisen oppimista ja oppimaan oppimista kannattaa tukea: kukaan meistä tämän hetken aikuisista ei tarkasti tiedä, millaisessa maailmassa tulevat sukupolvet elävät. Sen tiedämme, että jokainen tarvitsee kaikki mahdollisuutensa käyttöönsä. Jokaisella on myös oikeus kasvaa siksi ainutkertaiseksi ihmiseksi, joksi syntyi.”

Tähän Marja-Liisa Koppisen (2010, 8–13) ajatukseen on helppo yhtyä.

LÄHTEET

A1989/677. Asetus ammatillisista erityisoppilaitoksista 1989/677. Viitattu 26.2.2015. Valtion säädöstietopankki Finlex. [Http://www.finlex.fi](http://www.finlex.fi), ajantasainen lainsäädäntö.

Hirvonen, M. 2006. Ammattikouluista avoimiin oppimisympäristöihin. Ammatillisen erityisopettajan työ muutoksessa. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 64.

Jauhola, L. & Miettinen, K. 2012. Selvitys ammatillisesta erityisopetuksesta Helsinki: Opiskelijoille suunnattujen tukitoimien sekä erityisopetuksen toteuttaminen yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2012:7.

Yksiköistä yhteistyöhön. Valintoja ja mahdollisuuksia ammatillisessa koulutuksessa. 2010. Toim. J. Janhila. Jyväskylän koulutuskuntayhtymän 50-vuotisjuhlakirja.

Ammatilliset erityisopettajat oman työnsä asiantuntijoina. Tutkimus ammatillisten erityisopettajien työstä. 2010. Toim. L. Kaikkonen. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 109.

Koppinen, M-L. 2010. Ketä kannattaa opettaa? Teoksessa Yksiköistä yhteistyöhön. Valintoja ja mahdollisuuksia ammatillisessa koulutuksessa. Toim. J. Jauhola. Jyväskylän koulutuskuntayhtymän 50-vuotisjuhlakirja.

Laki ammattioppilaitoksista 1987/487. Viitattu 26.2.2015. Valtion säädöstietopankki Finlex. [Http://www.finlex.fi](http://www.finlex.fi), ajantasainen lainsäädäntö.

L1978/474. Laki keskiasteen koulutuksen kehittämisestä 1978/474. Viitattu 26.2.2015. Valtion säädöstietopankki Finlex. [Http://www.finlex.fi](http://www.finlex.fi), ajantasainen lainsäädäntö.

Opetushallituksen historia. N.d. Opetushallituksen sivusto. Viitattu 26.2.2015. <http://www.oph.fi/opetushallitus/historia>

Riihimäki, T. 2014. Ammatillisen koulutuksen kehittämislinjaukset ja kansainvälistyminen. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Viitattu 26.2.2015. http://www.oph.fi/download/137257_Ammatillisen_koulutuksen_kehittamislinjaukset_ja_kansainvalistyminen.pdf

ERITYISOPETUKSEN KOKONAISUUNNITTELU JA JOHTAMINEN KAINUUN AMMATTIOPISTOSSA

Liisa Härmä

JOHDANTO

Kainuun ammattiopisto (KAO) on osa Kajaanin kaupungin koulutusliikelaitosta, jonka muodostavat Kajaanin lukio ja Kainuun ammattiopisto. Kainuun ammattiopisto järjestää toiseen asteen ammatillista koulutusta nuorille ja aikuisille. Vuosikymmenten saatossa Kainuun ammattiopistosta on kasvanut ja kehittynyt monialainen toimija, jonka kädenjälki näkyy vahvana kainuulaisessa työelämässä. Perustehtävän, ammatillisen koulutuksen vastuullisen järjestämisen lisäksi, Kainuun ammattiopisto toimii aktiivisesti alueen elinkeinoelämän kehittämiseksi ja kasvualojen tukemiseksi yhteistyössä eri tahojen kanssa.

Kainuun ammattiopisto toimii ammatillisen koulutuksen saralla valtakunnallisesti. Vakituiset toimipaikat sijaitsevat Kajaanissa, Kuhmossa, Kuusamossa, Suomussalmella ja Vuokatissa. Lisäksi aikuiskoulutuksella on toimipisteet Sotkamossa ja Vantaalla.

Kainuun ammattiopistossa opiskelee ammatillisessa perusopetuksessa vuosittain noin 2600 nuorta ja aikuista. Muussa aikuiskoulutuksessa opiskelee noin 5000 aikuista, joista noin 450 on oppisopimusopiskelijaa. Työntekijöitä on lähes 440 ja liikevaihto oli 43,6 miljoonaa euroa vuonna 2013. (Kainuun ammattiopisto 2015).

MITÄ ERITYISOPETUKSEN KOKONAISUUNNITTELU JA JOHTAMINEN ON JA MIHIN SITÄ TARVITAAN?

Artikkelissa kuvataan Kainuun ammattiopiston pedagogista johtamista erityisopetuksen näkökulmasta. Kuvaus pohjautuu kirjoittajan omaan kokemukseen ja pyrkii avaamaan yhden näkökulman erityisopetuksen kokonaissuunnitteluun ja johtamiseen.

Erityisopetuksen kokonaissuunnittelu ja johtaminen on osa koulutusorganisaation pedagogista johtamista, minkä tavoitteena on erityisen hyvä opetus kaikille opiskelijoille. Tavoite erityisen hyvä opetus kaikille perustuu ajattelutapaan, jossa oppiminen ymmärretään yksilöllisesti ja yhteisöllisesti tietojen ja taitojen kehittymisprosessiksi, jonka kautta syntyy myös kult-

tuurinen osallistuminen. Oppiminen tapahtuu tavoitteellisena opiskeluna erilaisissa tilanteissa itsenäisesti, opettajan ohjauksessa sekä yhteistoiminnallisesti opettajan ja vertaisryhmän kanssa. Opittavana on uuden tiedon lisäksi oppimis- työskentelytavat, joiden avulla mahdollistuu elinikäinen oppiminen.

Kainuun ammattiopiston koulutus- ja kasvatustoiminnassa korostuu ihmisten yksilöllisyys, itsemääräämistarve, oppimiskyky sekä kasvamisen mahdollistava oppimisympäristö. Opiskelijat ovat erilaisia, mutta samanarvoisia. Heitä kohdellaan tasa-arvoisesti ja jokaisen ihmisarvoa kunnioittaen. Erilaisuus nähdään koulu yhteisöä rikastuttavan, myönteisenä ja arvokkaana asiana.

Erityisopetuksen kokonaissuunnittelun ja johtamisen tavoitteena on kehittää opetusta ja opetusmenetelmiä tukemaan monenlaisten opiskelijoiden oppimista ja edesauttaa henkilöstön työssä jaksamista. Erityisopetuksen johtaminen tukeutuu tiimeihin, verkostoihin ja oppivaan organisaatioon. Se on kokonaisvaltaista asioiden, tietämyksen ja ihmisten johtamista, mikä hyödyntää ihmisten erilaisuutta, innovatiivisuutta ja yhteisöllisyyttä. (Kartta pedagogisen toiminnan johtamiseen 2011–2012, 5–6.)

KAINUUN AMMATTIOPISTON ERITYISOPETUKSEN TOIMINTAMALLIN RAKENTUMINEN

Alueellamme on toteutettu useita ammatillisten oppilaitosten fuusioita viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Koulutuksen järjestäjien määrä on pudonnut kolmestatoista yhteen. Fuusioiden myötä organisaation toimintatapojen tarkastelu ja toiminnan yhtenäistäminen ovat olleet keskiössä. Vuosituhannen alussa oppilaitoksessa käynnistettiin systemaattinen erityisopetuksen ja opiskelijahuollon kehittämisprosessi tukemaan henkilöstön pedagogisen osaamisen kehittämistä ja opiskelijoiden yksilöllisiä oppimisprosesseja.

Vuonna 2001 oppilaitokseen nimettiin vastaava erityisopettaja, jonka tehtävänä oli kehittää oppilaitoksen erityisopetus vastaamaan asiakkaiden tarpeita. Samaan aikaan aloitettiin erityisopetuksesta vastaavan tiimin kokoaminen. Erityisopetuksesta vastaavan tiimin toiminta käynnistyi varsinaisesti 2002 vuoden aikana. Oppilaitoksen ensimmäinen erityisopetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma otettiin käyttöön elokuussa 2002.

Erityisopetuksen tiimiin valikoitui opettajia oppilaitoksen kaikilta koulutusaloilta ja yksi kuraattori. Opettajilla ei tuolloin ollut ammatillisen erityisopettajan pätevyyttä, vaan tiimiä rakennettiin ”hyvien tyyppien” varaan. Oppilaitos on

tukenut opettajien kouluttautumista ammatilliseksi erityisopettajaksi. Vuonna 2002 oppilaitoksessa oli yksi ammatillisen erityisopettajan pätevyyden omaava opettaja ja vuonna 2014 heitä oli jo kaksikymmentä. Toiminnan alkuaikoina erityisopetuksen tiimi kokoontui vähintään kerran kuukaudessa ja nykyisin tiimi kokoontuu noin neljä-viisi kertaa lukuvuodessa. Erityisopetuksesta vastaava tiimi suunnitteli, kehitti ja toteutti oppilaitoksen henkilöstölle koulutuksia aiheena mm. erilaisen opiskelijan tunnistaminen, tukitoimien suunnittelu, henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laadinta ja jalkauttaminen.

Erityisopetuksen suunnitteluprosessin myötä toimintaa ohjaamaan rakennettiin opettajan työkansio, joka nimensä mukaisesti oli alussa kansiollinen ohjeita. Ohjeistus on tällä hetkellä sähköisessä muodossa oppilaitoksen toimintakäsikirjassa, opettajan sähköisessä työkansiossa. Nykyisin opettajan työkansiosta löytyvät ohjeistukset mm. erityisopetuksen suunnitteluun ja toteutukseen, ryhmänohjaajan toimintaan, uusien opiskelijoiden tulohaastatteluihin, opiskelijatietolomakkeiden täyttöön ja lähtötasokartoituksiin. Kansiossa on myös toimintojen dokumentointiohjeet ja lukuvuosi-kohtaiset aikataulut. (KAO, Opettajan työkansio, 2014.)

Erityisopetuksen resursoinnissa keskusteltiin sekä ajasta että rahasta. Oppilaitoksen silloisen johtoryhmän päätöksellä luotiin koulutusaloittain erityisopetukseen omat kustannuspaikat. Erityisopiskelijoiden mukanaan tuoma lisärahoitus ohjattiin kustannuspaikkojen kautta kattamaan toiminnan kustannuksia.

Opiskelijoiden erityisopetuksen tukitoimiin määriteltiin opiskelijakohtainen minimaiaikaresurssi. Aikaresurssin ja alan erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrän perusteella kiinnitetään opettajien vuosityösuunnitelmiin riittävä määrä opetustunteja tukitoimien toteuttamiseen. Tukitoimien resursointi opettajien vuosityösuunnitelmiin on opiskelijoiden tuen saannin kannalta erittäin tärkeää. Jos opetushenkilöstöllä ei ole aikaa tukitoimien järjestämiseen työpäivän aikana, erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat joutuvat eriarvoiseen asemaan muihin opiskelijiin nähden. (KAO, Erityisopetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma 2010, 31–32.)

Toiminnan käynnistämisen alkuaikoina kokeilimme erilaisia vaihtoehtoja toteuttaa opiskelijoiden tarvitsemia tukitoimia. Alun karikoiden myötä siirryimme käyttämään samanaikaisopetusta, pienryhmäopetusta, yksilöohjausta ja työpainotteista oppimista. Opiskelijoiden tarvitsemat tukitoimet toteutetaan lähes aina opiskelijaryhmän työjärjestyksen puitteissa.

ERITYISOPETUKSEN RESURSSIEN SUUNNITTELU JA KOORDINOINTI

Oppilaitoksessamme erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrä on kasvanut tasaisesti. Vuonna 2002 erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita oli 4,5 % ja vuonna 2014 jo 13,4 %. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrän kasvua selittää osaltaan lisääntynyt ammattitaito tunnistaa tuen tarpeessa olevat opiskelijat, tiivis nivelvaiheen yhteistyö perusopetuksen kanssa ja koulutustakuun toteutuminen alueella. Kainuussa ja Koillismaalla muutamaa yksittäistä oppilasta lukuun ottamatta kaikki perusopetuksen päättävät oppilaat saavat toisen asteen koulutuspaikan.

Nykyinen määrä (13,4 %) tarkoittaa vuositasolla noin kolmeasataa erityistä tukea tarvitsevaa opiskelijaa ja yli kymmenentuhannen tunnin työpanosta. Voidaksemme varmistaa, että tämä tukituntimäärä pystytään toteuttamaan ja opiskelijat saavat tarvitsemansa tuen opiskeluunsa, on tämä otettava huomioon opetushenkilöstön vuosityön suunnittelussa.

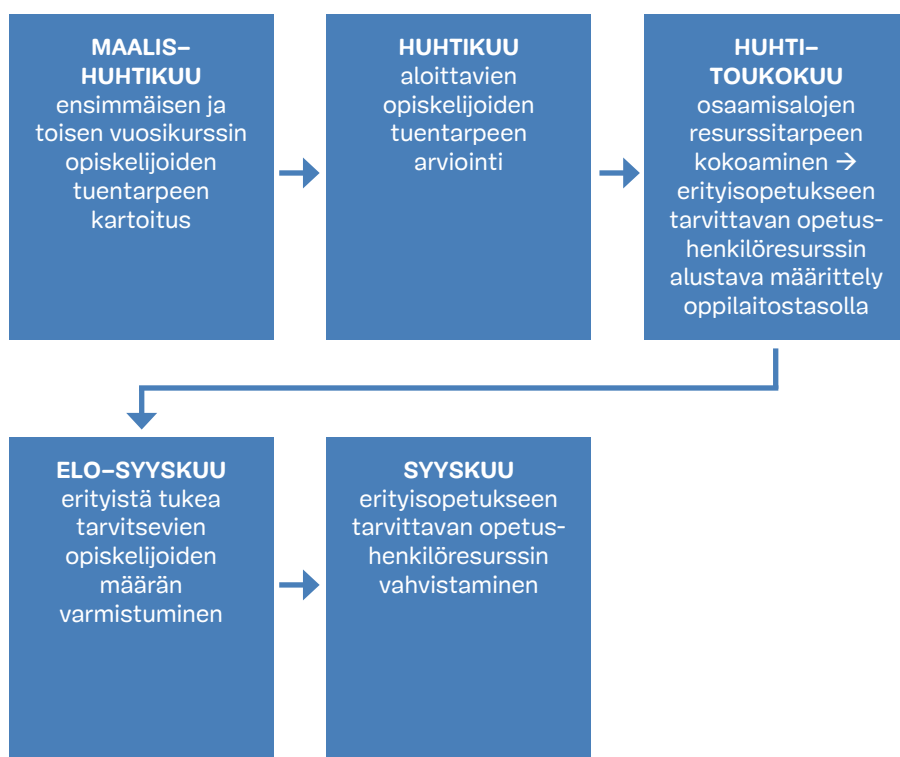
Alustava kartoitus seuraavan lukuvuoden tukitoimiin varattavasta opetushenkilöresurssista käynnistyy edellisen lukuvuoden keväällä maaliskuuhuh-tikuussa. Koulutusalojen erityisopetuksesta vastaavat opettajat ja ryhmänohjaajat keskustelevat ensimmäisen ja toisen vuosikurssin opiskelijoiden kanssa tulevan lukuvuoden tukitoimien tarpeesta. Näiden keskustelujen pohjalta laaditaan alustava laskelma jatkavien opiskelijoiden tukitoimiin tarvittavasta minimaikauresurssista. Aloittavien opiskelijoiden kohdalla vastaava arviointi tehdään aiempien vuosien kokemusten perusteella.

Resurssilaskelmat kootaan osaamisaloittain (tekniikka ja liikenne, hyvinvointi ja palvelut sekä kulttuuri-, luonnonvara- ja liiketaloudenala) erityisopetuksen tiimipalaverin yhteydessä ja samalla kartoitetaan koko oppilaitoksen erityisopetuksen henkilöresurssin tarve seuraavalle lukuvuodelle. Erityisopetuksesta vastaavat opettajat ilmoittavat osaamisalojen koulutuspäälliköille ja tutkintovastaaville tarvittavan tukitoimiresurssin ja tutkinnon osat, joissa alan opiskelijat tarvitsevat tukea. Koulutuspäälliköt ja tutkintovastaavat ottavat huomioon nämä tarpeet tulevan lukuvuoden työsuunnitelmia tehdessään.

Syyslukukauden alussa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrä selvitetään ensimmäisen vuoden opiskelijoiden osalta. Selvitys tehdään nivelvaiheen tiedonsiirtojen, tulohaastattelujen ja lähtötasokartoitusten sekä huoltajien kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta. Jatkavien opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa kanssa käydään keskustelut, joissa päätetään erityisopetuksen tarpeesta. Opiskelijat ja alaikäisten huoltajat antavat suostumuksensa erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan tukitoimien järjestämiseen. Keskustelut

erityisopetuksen tarpeesta käydään lukukausittain ennen tilastointipäivää. Erityisopetuksesta vastaava koulutuspäällikkö tekee oppilaitoksen kaikki erityisopetuspäätökset.

Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrän varmistumisen jälkeen keväällä tehdyt laskelmat tukitoimiresursseista tarkistetaan syyskuun aikana ja opetushenkilöstön työsuunnitelmat päivitetään vastaamaan tuen tarvetta. Osaamisalojen erityisopetuksesta vastaavat opettajat koordinoivat tukitoimien toteutumista aloillaan ja tekevät tarvittaessa muutosehdotuksia oman alansa koulutuspäälliköille tai oppilaitoksen erityisopetuksesta vastaavalle koulutuspäälliköille. (KAO, Erityisopetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma 2010, 31–32.)

KUVIO 1. Opetushenkilöresurssin määrittely erityisopetukseen

ERITYISOPETUKSEN JAETTU JOHTAMINEN

Erityisopetuksen johtaminen on osa oppilaitoksen ydinprosessia, ja se koskee kaikkia erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kanssa toimivia. Ilman jaettua johtajuutta erityisopetuksen toimintatavat eivät tule yhtenäisiksi käytänteiksi. Erityisopetuksen jaettu johtajuus tarkoittaa työyhteisön jakamaa suunnitelmallista ja vastuullista toimintaa opiskelijan oppimisprosessien tukemiseen.

Erityisopetuksesta vastaavan koulutuspäällikön tehtäviin kuuluu oppilaitoksen erityisopetuksen ja erityisopetuksesta vastaavan tiimin toiminnan koordinointi ja henkilökohtaisten opetuksen järjestämistä koskevien suunnitelmien (HOJKS:ien) hyväksyminen. Hän tukee ja ohjaa erityisopettajien työtä sekä suunnittelee ja organisoii henkilöstön koulutustilaisuuksia osaaamisalojen koulutuspäälliköiden ja koulutusjohtajien kanssa. Erityisopetuksesta vastaavan koulutuspäällikön tehtävänä on myös toimia yhdyshenkilönä oppilaitoksen johdon kanssa erityisopetukseen liittyvissä asioissa. Kokonaisvastuun määrittäminen yhden henkilön toimenkuvaan varmistaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden yhdenmukaiset mahdollisuudet tarvitsemiinsa tukitoimiin. Näin saadaan myös aika- ja raharesurssit tehokkaaseen käyttöön. (Päätöksenteon ja johtamisen periaatteet Kajaanin kaupungin koulutusliikelaitoksessa 2014, 20.)

Koulutusalan erityisopetuksesta vastaavan opettajan tehtäviin kuuluu mm. erityisopetusta tarvitsevien kartoitus yhdessä ryhmänohjaajan kanssa, HOJKS -prosessin ohjaus, yhteistyö koulutusalan opettajien, tukihenkilöstön ja oppilaitoksen ulkopuolisten verkostojen kanssa sekä oppimisympäristöjen ja opetusmenetelmien kehittäminen koulutusaloittain. Ryhmänohjaaja vastaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden yksilöllisten opintopolkujen suunnittelusta ja toteutuksesta sekä tukitoimien dokumentoinnista. Opettajat vastaavat tukitoimien konkreettisesta toteutumisesta opiskelijan kanssa. Opinto-ohjaajien ja kuraattoreiden toimenkuvaan kuuluu opiskelijoiden yksilöllinen tuki ja yhteistyö eri verkostojen kanssa. (KAO, Erityisopetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma 2010, 27–31.)

Erityisopetuksen prosesseja arvioidaan erilaisilla mittareilla, joista keskeisiä ovat opiskelijapalautteet ja opiskelijoiden läpäisy-keskeyttämistilastot. Opiskelijoiden tukitoimien systemaattinen kehittäminen ja resursointi ovat selkeästi vähentäneet opintojen keskeyttämistä ja mahdollistaneet opiskelijoiden yksilöllisiä opintopolkua.

POHDINTAA

Erityisopetuksen kokonaissuunnittelu ja johtaminen ovat osa oppilaitoksen ydinprosesseja. Pystyäksemme vastaamaan oppilaitokseen tulevien opiskelijoiden yksilöllisiin tuen tarpeisiin, meidän on mahdollistettava monenlaisten opetusmenetelmien ja oppimisympäristöjen hyödyntäminen.

Erityisopetuksen, kuten muunkin opetuksen, johtamisen pitää näkyä organisaation kaikilla tasoilla:

- strateginen johto; kehittämisen painopisteet ja (erityis)pedagoginen tahtotila
- keskijohto; (erityis)pedagogisen kehittämistyön linjaukset
- lähiesimiestyö; (erityis)pedagogisen suunnittelu- ja kehittämistyön johtaminen
- opetushenkilöstön yhteistyö; (erityis)pedagogisen kehittämistyön toteuttaminen.

Tämän toteuttaminen haastaa meitä muuttamaan käsitystämme oppimisesta ja opettamisesta. Opiskelijan osaaminen tulee saada pedagogisen toiminnan keskiöön. Syksyllä 2015 voimaantuleva opetussuunnitelmauudistus antaa meille oivallisen mahdollisuuden kehittää oppilaitostemme toimintaa tukemaan opiskelijoiden yksilöllisiä opintopolkuja. On vain osattava katsoa riittävän avarasti erilaisia mahdollisuuksia ja uskallettava kokeilla rohkeasti kaikkea sitä mikä tukee opiskelijan oppimista. Erityisopetuksen sijaan meidän pitää puhua erityisen hyvästä opetuksesta, mikä palvelee kaikkien organisaatiomme opiskelijoiden tarpeita.

LÄHTEET

Info. Kainuun ammattiopisto 2015. Viitattu 19.2.2015. [http://www.kao.fi/Kainuun ammattiopisto 2015](http://www.kao.fi/Kainuun_ammattiopisto_2015).

Kainuun ammattiopisto. Opettajan työkansio. 2014. Intranet. Ei julkista materiaalia. Viitattu 19.2.2015. <https://portal.kao.fi/toimintakäsikirja/Sivut/Opettajantyökansio.aspx>

Kainuun ammattiopisto. Erityisopetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma. 2010. Intranet. Ei julkista materiaalia. Viitattu 19.2.2015 <https://portal.kao.fi/toimintakäsikirja/Sivut/Opettajantyökansio.aspx>

Kartta pedagogisen toiminnan johtamiseen. 2012. Tuotettu Strategiset tavoitteet laadukkaaksi toiminnaksi – pedagogisen johtamisen kehittämishankkeessa vuosina 2011–2012. Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittaman hankkeen toteuttivat AMKE Oy ja Koulutuskeskus Sedu. Julkaisija: Ammattiosaamisen kehittämissyhtiö AMKE Oy.

Päätöksenteon ja johtamisen periaatteet Kajaanin kaupungin koulutusliikelaitoksessa. 2014. Viitattu 19.2.2015 https://portal.kao.fi/henkilostolle/Documents/Päätöksenteon%20ja%20johtamisen%20perusteet%20toisen%20asteen%20koulutusliikelaitoksessa_04032014.pdf

SUUNNITELMASTA KÄYTÄNTÖÖN – ERITYISEN TUEN SUUNNITTELU JA KOORDINOINTI AMMATILLISESSA KOULUTUKSESSA

Mirja Usenius ja Kyllikki Järvi

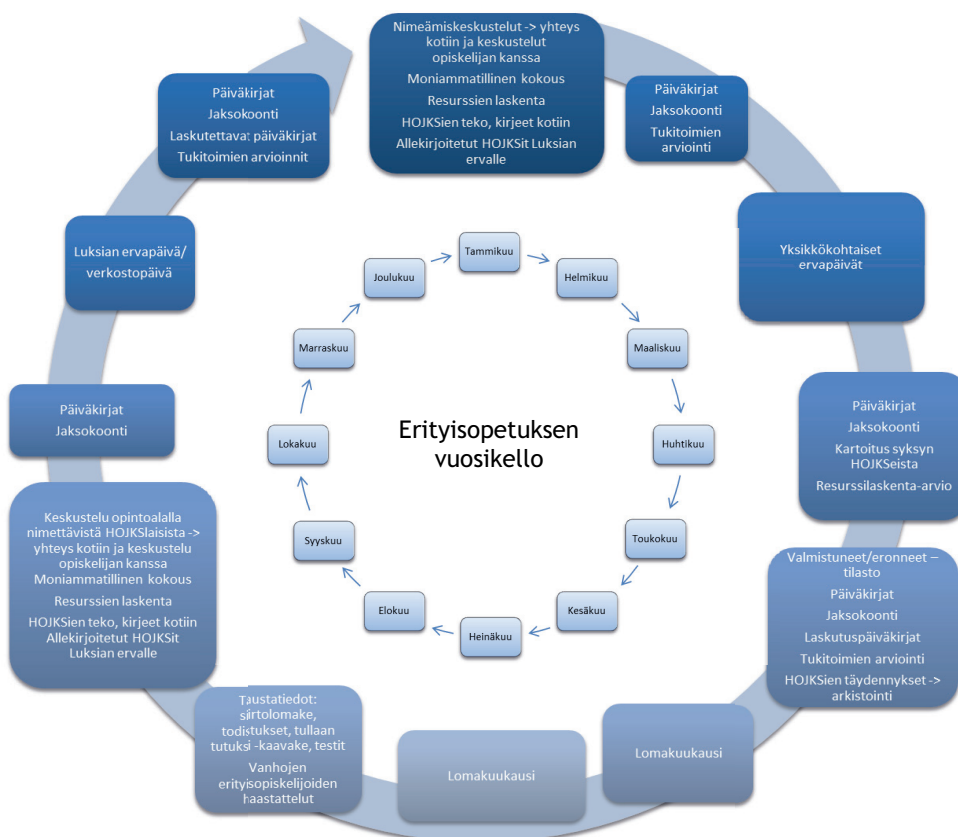
JOHDANTO

Oppilaitoksen johdon myönteisellä suhtautumisella erityisopetusta kohtaan on ratkaiseva merkitys. Mitä selvimmiksi ja läpinäkyvimiksi erityisopetuksen organisaatio ja tehtävänkuvat on luotu, sitä helpompaa tekijöiden on toimia ja eri opintoalojen sekä koko oppilaitoksen saavuttaa tuloksia. Erityisopetuksen toteutuminen oppilaitoksen erityisopetuksen suunnitelmassa asetettujen tavoitteiden mukaisesti edellyttää suunnitelmallisuutta, koska tehtäviä ja toimijoita on paljon. Lukuvuodelle suunniteltu erityisopetuksen vuosikello on hyvänä esimerkkinä suunnittelutyökalusta. Vuosikelloon aikataulutettujen tehtävien näkyvyys vastuuttaa toimijoita, säännöllistää toiminnan ajoitusta, jakaa ja tasapainottaa toimijoiden työmäärää ja kertoo pääpiirteittäin, mitä milloinkin pitää tehdä. Ennakointi on avainasemassa erityisopetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa niin yksittäisen tukea tarvitsevan opiskelijan kuin toimijoidenkin näkökulmasta. Iso osa suunnitelmallisuutta on myös erityisopetuksen ohjaus- ja tukituntien resursoinnille luodut selkeät toimintasäännöt. Toiminnan on oltava läpinäkyvää ja avointa, niin että jokainen toimija tuntee resursoinnin periaatteet, toiminnan ja tulosten seurannan sekä arvioinnin.

Tässä artikkelissa kuvataan Luksian, Länsi-Uudenmaan ammattiopiston erityisopetuksen suunnittelua, koordinointia ja toteutusta lukuvuoden ajoituksen mukaisesti. Ammattiopisto on osa Luksiaa, Länsi-Uudenmaan koulutuskuntayhtymää joka järjestää jäsenkuntiensa; Hanko, Raasepori, Inkoo, Lohja, Siuntio, Kirkkonummi, Vihti ja Karkkila puolesta ammatillista koulutusta ja kehittää työelämän osaamista. Luksia, Länsi-Uudenmaan Ammattiopiston kuudella koulutusosalalla, 19 perustutkinnossa oli vuonna 2013 opiskelijamäärä 2379. Luksian oppisopimuskeskuksen, aikuis- ja ammattiopistojen yhteenlaskettu opiskelijamäärä oli 6665. (Luksia 2015).

ERITYISOPETUKSEN ENNAKOINTI JA SUUNNITTELU SEURAAVAKSI LUKUVUODEKSI

Ammatillisen erityisopettajan työn haasteet ovat muuttuneet, kun perinteisestä erityisopetuksesta on siirrytty kohti yksilöllistä tukea ja avoimia oppimis- ja toimintaympäristöjä. Jokainen ammatillisessa koulutuksessa työskentelevä opettaja tarvitsee osaamista opetuksen ja ohjauksen yksilöllistämiseen sekä erityistä tukea tarvitsevien opetukseen ja ohjaukseen. Koko henkilöstön myönteisellä suhtautumisella innostamme henkilöstöä lisäämään erityisopetuksen taitoja ja yhteishenkeä. Erityisopetuksen suunnitelmallisen kehittämisen ja kehittymisen myötä positiivisia oppimiskulttuurin muutoksia alkaa olla näkyvissä. Suhtautumisemme ja arvostuksemme heijastuvat työhömmä ja sen seurauksena myös opiskelijat ovat vastaanottavaisempia erityisopetuksen tukeen ja ohjaukseen.

KUVIO 1. Erityisopetuksen vuosikello, Luksia. Länsi-Uudenmaan ammattiopisto (Use-nius 2014–2015)

Luksiassa, Länsi-Uudenmaan ammattiopistossa aloitetaan viimeistään maaliskuussa ennakoiva erityisopetuksen suunnittelu ja resurssitarpeen kartoitus seuraavalle lukuvuodelle. Suunnitelman mukainen selvitys tulevan lukuvuoden tuen tarpeista ja tuen tarpeessa olevien määristä antaa tietoa, jonka pohjalta on mahdollisuus varautua mm. resurssien riittävyyteen ja sitä kautta tuen oikea aikaiseen kohdentamiseen. Läpinäkyvyys resurssien jakautumisesta, määrästä ja ajoituksesta luo mahdollisuudet ja selkeät reunaehdot opettajan oman työn suunnittelulle. Toimijoiden välinen avoimuus ja yhteistyö luovat luottamusta, muokkaavat uskomuksia ja asenteita myönteiseen suuntaan. Opettajat kehittyvät oman työnsä suunnittelussa ja kehittävät osaamistaan erityisopetuksessa.

Erytisopetuksen vuosikellon ohjaaman ajoituksen mukaisesti opintoalan erityisopetuksesta vastaava opettaja (opintoalaerva) laatii yhdessä opettajien kanssa arvion nykyisten opiskelijaryhmien opiskelijoiden tuen tarpeen jatkumisesta seuraavalle lukuvuodelle ja lisäävät määrään arvion syksyllä opintonsa aloittavien tuen tarvisijoiden määrästä. Tämä arvio pohjautuu mm. ennalta saatuun tietoon perusopetuksesta, ammatinvalinnanpsykologeilta, etsivältä nuorisotyöltä sekä vuosittaiseen keskiarvoon aiemmin toteutuneesta tuen tarpeesta.

RESURSSIEN LASKENTA

Oppilaitoksen erityisopetuksesta vastaava opettaja laskee huhtikuussa aiemmin tehtyyn arvioon perustuen jokaiselle opintoalalle suunnitelman tulevan lukuvuoden erityisopetuksessa pidettävistä tunneista sekä opintoalaervan resurssin. (Liitteet 1 ja 2).

Opintoalan erityisopetuksen resurssien suunnittelussa on käytetty seuraavaa kaavaa:

$^1\text{HOJKS-opiskelijoiden määrä} \times \text{resurssi} \times 38 = \text{Erytisopetuksen tunnit.}$

Resurssi on koulutuksen järjestäjän määriteltävissä. Kerroin 38 tulee lukuvuoden työviikkojen määrästä.

Tulevan lukuvuoden vuosisuunnitelmiin merkitään 60–70 % kyseisistä erityisopetuksen tunneista. Tarkennus erityisopetuksen ohjaus- ja tukitunteihin (erito) merkitään 20.9. ja lopullinen tuntimäärä 20.1. olevan HOJKS-opiskelijoiden lukumäärän mukaan. Kaikkia erityisopetuksen tunteja ei kiinnitetä vuosisuunnitelmiin vielä 20.1, koska resurssia on oltava nopean tuen tarpeen huomiointiin ja tuen sekä ohjauksen antamiseen kevätlukukauden aikana.

¹ HOJKS-opiskelijalla tarkoitetaan sellaisia erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita, joille on laadittu henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma eli HOJKS.

Opintoalaervan resurssi lasketaan seuraavasti:

$(\text{HOJKS-opiskelijoiden määrä} \times \text{resurssi} \times 18) + (\text{HOJKS-opiskelijoiden määrä} \times \text{resurssi} \times 20) : 38 = \text{keskiarvo}$.

Resurssi on koulutuksen järjestäjäkohtainen. Luksiassa on käytetty laskelmissa 0,2–0,3 tuntia / viikko / HOJKS-opiskelija. Kerroin 18 tulee syksyn ja kerroin 20 kevään työviikkojen määrästä. Resurssiin vaikuttaa työmäärä, esim. sitä lisäävästi uuden HOJKS-ohjelman käyttöönotto. Arvioitu opintoalaervan resurssi merkitään kokonaisuudessaan vuosisuunnitelmiin keväällä mutta tarkennetaan ja vahvistetaan myöhemmin todellinen määrä, kuten erityisopetuksen ohjaus- ja tukitunneissakin (erito).

TIEDONSIIRTO

Ammatillisen oppilaitoksen opiskelijahuoltohenkilöstö käy erityisopetuksen vuosikellon mukaisesti kesä- elokuussa nivelvaiheneuvotteluja perusopetuksen oppilashuoltohenkilöstön kanssa ja varmistaa näin henkilökohtaisten opetuksen järjestämistä koskevien suunnitelmien (HOJKS) siirtämisen. Saatuja ennakkotietoja hyödynnetään tukitoimien suunnittelussa elämänkaariperiaatteella. Koulutuskokeiluista ja koulutukseen tutustumisjaksoista saadaan ennakkotietoa, esim. opintoalan oikeasta valinnasta ja esteettömyydestä ammattiopistossa. Yhteisvalinnan tietojen pohjalta kerätään ennakkotiedot suoritetuista perusopetuksen opinnoista ja mahdollisista terveydellisistä rajoitteista. Opintokuraattori, ammattiopiston erityisopetuksesta vastaava, opinto-ohjaaja ja opiskelijaterveydenhoitaja arvioivat terveystietojen vaikutuksen opiskelijavalintaan ja tukitoimien suunnitteluun. Tarvittaessa koululääkäri arvioi lisäselvitysten tarpeen.

Opintojen alkaessa opintokuraattori ja opiskelijaterveydenhoitaja siirtävät opintoalalle, ryhmänohjaajalle ja opintoalaervalle sellaiset ennakkotiedot, jotka ovat opiskelijan opintojen järjestämiseksi välttämättömiä.

ERITYISOPETUSTUNTIEEN SIJOITTAMINEN VUOSISUUNNITELMIIN

Lukuvuoden toteutusta suunnitellaan yhdessä, koska opettajat tuntevat opetussuunnitelman, opintojen ajoituksen ja myös sen, mihin kohtaan lukuvuotta tai jaksoja haastavimmat oppimistavoitteet eri opintojen osalta sijoittuvat. Näin saadaan ennakoitua myös erityisopetuksen tuen tarve ja oikea-aikaisuus. Lukuvuoden suunnittelun käytännöt ovat koko ajan kehittymässä ja ennakoinnin osuus lisääntyy entisestään.

Kun ennakointi ja resurssisuunnitelmat on tehty huolella ja niitä noudatetaan, on opettajilla mahdollisuus tiedon hyödyntämiseen, uusien tuen tarpeiden tunnistamiseen ja tuen oikea-aikaiseen kohdentamiseen heti opiskelijan opintojen alusta asti. Näin pyritään varmistamaan, että tukea tarvitsevilla opiskelijalla ei mene opintojen alusta aikaa hukkaan ja turhautumisen, epävarmuuden sekä epäonnistumisen mahdollisuudet vähenevät.

Tavoitteena on että opiskelijat saisivat heti opintojen alusta kasvaa osallisuuden ryhmässä, kokea arvostetuksi tulemisen, turvallisuuden sekä onnistumisen tunteita. Opettajien toimintatavat tukevat näitä tavoitteita ja omalta osaltaan edesauttavat kiinnittymistä, sitoutumista ryhmään ja opiskeluun. Näin vähennetään opiskelijan syrjäytymistä siirtymävaiheessa perusopetuksesta toiselle asteelle. Tämä kaikki vaatii opettajilta vastuuta, taitoja ja halua luoda kaikille opiskelijoille mahdollisuudet osallisuuden kokemuksiin heti opintojen alusta. Erilaiset menetelmät eivät yksistään riitä, tarvitaan myös opiskelijan ja opettajien välistä hyvää vuorovaikutusta.

Osallisuuden kasvun mahdollisuuksien tarjoamiseen varaudutaan sillä, että opiskelun alkuun varataan resurssia toteuttaa opetusta kahden opettajan voimin aloittaville opiskelijaryhmille, tehdä ”Tullaan tutuksi”-haastattelut sekä laatia henkilökohtainen opiskelusuunnitelma (HOPS) ja henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS).

Ensimmäisten opiskeluvuikkojen aikana arvioidaan opiskelijoiden tuen tarpeet tarkemmin opiskelijan oman kertoman ja opettajien havainnointien pohjalta sekä tehdään ensimmäiset henkilökohtaiset pohjasuunnitelmat. Näiden tavoitteena on auttaa opiskelijaa selviytymään opintojen tuomista haasteista. Opintoalan erityisopetuksesta vastaava on yhteydessä erityisopetukseen nimettävien alaikäisten opiskelijoiden huoltajiin.

ERITYISOPETUKSEN OHJAUS- JA TUKITUNTIEN KÄYTTÖMAHDOLLISUUKSIA

Opettajien on tärkeää tulla tietoiseksi ja ymmärtää erilaisuutta. Ymmärtäminen mahdollistaa eriyttämisen, lisää tahtoa tehdä opettajien välistä yhteistyötä, edesauttaa myönteisen ilmapiirin syntymistä ja säilymistä sekä mahdollistaa oppimisessa onnistumista. Hyvä opettaja kuuntelee opiskelijaa, löytää hänen vahvuutensa ja hyödyntää sitä tietoa. Hänellä on vaihtoehtoisia tapoja oppimiseen ja arviointiin ja hän huomioi oppimistyyliä kaikessa opetuksessa. Hän ei laita opiskelijaa ”seinää vasten” – ei pakota – ei sano: ”Me emme voi, kun...”, vaan rohkaisee ja kannustaa.

Tekemällä oppiminen on avainsana onnistuneessa erityisopetuksessa. Osallistavat menetelmät, keskustelu, tekeminen ja toisten opettaminen antavat tutkimusten mukaan parhaat ja pysyvimmat oppimistulokset. Vertaisten kanssa yhdessä tekeminen, yhteistoiminnallisuus ja vuorovaikutteisuus innostavat ja motivoivat opiskelijoita. Näitä samoja elementtejä erityisen hyvää opetuskin hyödyntää.

Hyviä ja tuloksia tuottavaksi menetelmäksi on todettu mm. kahden opettajan samanaikaisopetus tilanteissa, kun jo ennakkoon tiedetään opiskelijan diagnosoiduista lukivaikkeudesta tai muissa oppimisvaikeuksien kartoituksissa esiin tulleista tuen tarpeista. Tuloksia syntyy myös viikoittain toistuvissa, kaikille avoimissa ja kaikkien tiedossa olevissa äidinkielen, matemaattisten aineiden ja kielten ”oppisopeissa”. Niissä opiskelijat saavat henkilökohtaista ohjausta ja voivat sen jälkeen välittömästi tehdä puuttuvat oppimistehtävät tai kokeen. Hyvänä vaihtoehtona pidetään myös ryhmäkohtaista tukea. Siinä jatketaan opintojaksoa lisäämällä sen loppuun erityisopetuksen ohjaus- ja tukitunteja (erito) niille opiskelijoille, jotka eivät saavuttaneet opintojaksolle asetettuja tavoitteita. Sekä aloittavien että jatkavien osalta ryhmä voidaan jakaa jo suunnitteluvaiheessa kahdelle opettajalle tilanteissa, joissa jo ennalta tiedetään, että monella opiskelijalla on oppimisvaikeuksia.

Erytisopetuksen tunteja on hyödynnetty myös esimerkiksi toisen kotimaisen kielen, ruotsin ja hiusalan ammatillisten opintojen integrointiin ryhmässä, jossa on erityistukea tarvitsevia opiskelijoita. Opiskelijoiden blogikirjoituksista on pääteltävissä, että integrointi motivoi opiskelijaa, kun hän saa harjoitella ja käyttää kielitaitoaan turvallisesti kokemisissaan tilanteissa ja samanaikaisesti oppia parturi-kampaajan työtehtäviä. Opiskelijat oivaltavat kielitaidon työkaluksi, sen ammattitaitoa täydentävän merkityksen ja että sen hankkimiseksi kannattaa opiskella.

Ryhmän yhteistyö lisääntyy, kun toiminta on suunniteltu yhteistoiminnalliseksi ja siihen ohjataan tietoisesti. Opiskelu koetaan perinteistä luokkaopiskelua mielekkäämmäksi, ja se edesauttaa oppimista. Kaikki auttavat toisiaan, kantavat vastuuta oman ydinryhmänsä ja myös koko ryhmän oppimisesta. Opiskelijat saavat kokea onnistumisia hyödyntäessään osaamistaan toisen auttamiseksi, koska he ovat eri osa-alueilla ja eri vaiheissa oppimista. Opiskelija saattaa osata hyvin ruotsia, mutta hän tarvitsee apua ammatillisissa taidoissaan.

Yksilölliset vahvuudet nousevat esiin eri tavoin kuin jos näkisi ryhmän vain esimerkiksi leikkaamassa hiuksia. Opiskelija saa itseluottamusta, kun hänen kielitaitonsa on vahva, mutta hän saa tukea hahmottamisessa ja kä-

dentaidoissa. Opettajille integrointi teettää paljon suunnittelutyötä, vaatii hyviä vuorovaikutustaitoja ja ennen kaikkea oikeanlaista asennetta. Työ on antoisaa ja tuloksellista. Alkuun pääsemisen jälkeen nähdään nopeasti onnistuminen, epäonnistuminen ja palaute. Opettaja voi oppia toiselta opettajalta uusia asioita, saa testata omia toimintatapojaan, saa palautetta ja yhdessä suunnittelun iloa työlleen.

OPISKELIJOITA MOTIVOIVIA KÄYTÄNNÖN ESIMERKKEJÄ KIELTEN OPETUKSESTA ERI OPINTOALOILLA

Luksiassa on kehitetty ammatti- ja ammattitaitoa tukevien aineiden yhteisopetusta (lehtori Jyrki Kaarlola). Opintojen alkuun opiskelija haastatellaan siten, että opettajalla on opiskelijan perusopetuksen kielten arvioinnit tiedossa. Opiskelijalta kysytään perusteet vieraan kielen arvosanalle. Opiskelijaa kuunnellaan, minkä jälkeen käydään yhdessä läpi opintojen oppimistavoitteet ja määritellään hänelle oma tavoitetaso. Tällä tavalla opiskelija sitoutuu opintoihinsa ja tulokset ovat olleet lupaavia. Muut opiskelijat tekevät tasokoetta ammattiopettajan valvomina samaan aikaan luokassa.

RAKENNUSALAN PERUSTUTKINTO; TALONRAKENTAJA (2. OPINTOVUOSI)

Ammattiopettaja on mukana integroiduilla tunneilla joka toinen tai kolmas viikko; muut tunnint ovat teorialuokassa vieraan kielen opettajan johdolla. Kielten opettaja käy perehtymässä rakenteilla oleviin taloihin ja ottaa niistä kuvia. Kuvat esittävät rakennusten eri työvaiheita, seinärakenteita, ulkovaippaa, muurauksia, pihalaatoitusta yms. Sen jälkeen hän käy ammattiopettajan kanssa läpi, mikä kuvissa on oleellista ja kääntää kuvissa esiintyvät sanat ja rakenteet englanniksi. Tämän jälkeen opettaja opettaa nämä sanat koko ryhmälle ja harjoituttaa sanastoa. Opiskelijat jalkautuvat työmaalle pienissä ryhmissä opettajan kanssa ja kertovat rakenteilla olevista taloista englanniksi käyttäen apuna opeteltua sanastoa. Ryhmän toiset opiskelijat tekevät samanaikaisesti muita tehtäviä ammattiopettajan valvomina. Lopuksi pidetään suullinen koe sanastosta rakenteilla olevissa taloissa.

HOTELLI-, RAVINTOLA- JA CATERING-ALAN PERUSTUTKINTO; KOKKI (1. OPINTOVUOSI)

Keittiön työvälineiden ja laitteiden oppiminen kielten opetuksessa:

Opiskelijat ottavat puhelimillaan kuvia opetuskeittiön laitteista ja välineistä, siirtävät pienryhmissä kuvat tietokoneelle ja nimeävät ne ensin suomeksi ja sitten englanniksi. Lopuksi pidetään suullinen koe keittiössä, missä opiskelijoiden on kerrottava näistä laitteista ja välineistä englanniksi sekä niiden käytöstä. Kirjallista koetta ei välttämättä tästä aiheesta pidetä lainkaan.

Muita tehtäviä: Käännetään ruokalistoja ja harjoitellaan asiakaspalvelutilanteita esim. opetuskahviossa englanniksi keskustellen.

KÄSI- JA TAIDETEOLLISUUSALAN PERUSTUTKINTO; ARTESAANI (3. OPINTOVUOSI)

Laaditaan internetin ilmaista ohjelmaa hyödyntäen luokan omat internetsivut. Sivuilla määritellään yritykselle liikeidea, myytävälle tuotteille hinnat, tilaustapa, toimitusaika. Tätä on hyvä integroida myös yritystoiminnan opintoihin.

Simuloidaan työpaikkahaastattelutilanne, jossa opiskelijalle tehdään 15 tavallisinta työhaastattelussa esiintyvää kysymystä. Opiskelijat saavat valmistautua ensin huolella kysymyksiin ja suunnitella vastaukset. Toiset opiskelijat esittävät työnantajaa, ja he haastattelevat ja kirjaavat hakijoiden vastaukset englanniksi ja päättävät kuka saa työpaikan. Kieltenopettaja seuraa ja valvoo tilanteen edistymistä. Näillä työtavoilla myös erityistä tukea tarvitseva opiskelija pystyy harjoittelemaan varsin hyvin suullista vieraan kielen käyttöä.

ERITYISOPETUKSEN TUKI JA OHJAUS TYÖSSÄOPPIJALLE JA AMMATTIOSAAMISEN NÄYTÖN TEKIJÄLLE

Opiskelija on avainasemassa erilaisen oppijan näytön suunnittelussa. Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan näytön suunnittelu perustuu henkilökohtaiseen opiskelusuunnitelmaan, opintojen järjestämistä koskevaan suunnitelmaan sekä henkilökohtaiseen näyttösuunnitelmaan. Yksilöllinen näyttö rakennetaan jokaisen opiskelijan vahvuudet ja tuen tarpeet huomioon ottaen. Näytössä huomioidaan näyttötapa, näytön ajoitus, näyttöympäristö, ohjauksen ja tuen tarve, sekä tarvittaessa tavoitteiden mukauttaminen.

Tukea tarvitsevan opiskelijan työssäoppimista koskevien suunnitelmien ja vaihtoehtojen hakeminen on osa hänen opiskeluaan, joskin tilanteita saattaa

tulla myös yllätyksenä. Työssäoppimispaikkaa haettaessa on syytä olla realistinen opiskelijan mahdollisuuksista erilaisissa työssäoppimispaikoissa ja avoimesti keskustella eri vaihtoehdoista opiskelijan kanssa. Työssäoppimispaikalla on kerrottava missä opiskelija on vahva, missä hän tarvitsee tukea ja millaisesta tuesta hän parhaiten hyötyy. Tarvittaessa opettaja on työssäoppijan tukena työssäoppimispaikalla. Työpaikkaohjaajille järjestetään koulutusta myös erityisen tuen tarpeen huomioimiseen. Koulutus sisältää asennekasvatusta sekä tietoa erilaisista tuen tarpeista. Työpaikkaohjaajien koulutus rahoitetaan esim. projektirahoituksella.

Ammattiosaamisen näyttöympäristön tai paikan ja työtehtävien tulee vastata asetettuja vaatimuksia, mutta myös opiskelijan mahdollisuuksia. Opettajan on varmistettava, että opiskelija voi näyttää onnistumistaan, eikä epäonnistumistaan. Työn ja työtehtävien suunnittelulle ja toteuttamiselle tulee varata riittävästi aikaa. Arvioijat tulee perehdyttää hyvin ja arvioinnissa tulee huomioida myös mukauttamisen mahdollisuudet.

ERITYISOPETUKSEN RAHOITUS JA SEN SEURANTA

ERITYISOPETUKSEN RAHOITUKSEN PERUSTE

Ammatillisen peruskoulutuksen rahoitus määräytyy opiskelijaa kohden määrätyn yksikköhinnan ja opiskelijamäärän tulosta. Vuoden 2014 yksikköhinnat perustuivat vuoden 2009 toteutuneisiin ammatillisen peruskoulutuksen kustannuksiin. Koulutusaloittaisia yksikköhintoja porrastetaan rahoitusasetuksen mukaisesti mm. niiden opiskelijoiden osalta, jotka ovat ns. porrastuskoulutuksessa tai erityisopetuksessa. Kaikilla aloilla erityisopetuksessa on korotusprosentti 47.

Ammatilliseen peruskoulutukseen ohjaavan ja valmistavan koulutuksen rahoitus määräytyy ammatillisen koulutuksen keskimääräisestä yksikköhinnasta kerrottuna luvulla 0,70 (tilanne 26.3.2015). Vammaisille opiskelijoille järjestettävän valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen rahoitus määräytyy ammatillisen koulutuksen keskimääräisestä yksikköhinnasta kerrottuna luvulla 1,18. Maahanmuuttajille järjestettävän ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavan koulutuksen rahoitus määräytyy ammatillisen koulutuksen keskimääräisestä yksikköhinnasta kerrottuna luvulla 0,84. Ammatillisissa erityisoppilaitoksissa ja erityisen koulutustehtävän saaneilla muilla oppilaitoksilla rahoitus lasketaan porrasteisesti eri kaavan mukaan. (Opetushallitus 2014).

ERITYISOPETUKSEN RESURSSIEN KÄYTÖN SEURANTA

Koulutuksen järjestäjät seuraavat erityisopetuksen rahoitusta eri tarkkuudella ja avoimuudella. Seuraavassa esitellään eri tiliöintiesimerkkejä ja pohditaan niiden hyötyjä ja haittoja.

Erityisopetuksen osuus rahoituksesta:

- 1 Tuloutetaan oppilaitoksen/opiston yleiseen tulorahoitukseen ilman erillistä erityisopetukselle nimettyä tiliä.
- 2 Jaetaan HOJKS:ien määrän mukaan prosentuaalisesti opintoaloille, jossa oma erityisopetustili.
- 3 Jaetaan HOJKS:ien määrän mukaan prosentuaalisesti koulutuspäällikön/koulutusjohtajan tms. vastuulla olevien opintoalojen yhteiselle erityisopetustilille.
- 4 Osa rahoista otetaan yhteiseen erityisopetuksen käyttöön ja loput jaetaan HOJKS:ien määrän mukaan prosentuaalisesti joko kohtien 2 tai 3 tavoin.
- 5 Oppilaitoksessa on yhteinen erityisopetuksen tili.

Pohdittaessa tiliöinnin merkitystä erityisopetukseen, eri tapojen hyödyt ja haitat ovat seuraavat:

1 – Osana tulorahoitusta, ilman erityisopetukselle nimettyä tiliä

Kokemuksemme mukaan tämä tiliöintimalli ei ole hyvä, koska siinä on vaikea seurata, paljonko rahaa on tullut ja kuinka se on käytetty.

2 – Opintoaloilla oma erityisopetustili

Erityisopetuksen ohjaus ja tuki voidaan kohdentaa oikein. Opintoaloilla, jossa on vähän tuen tarvitsevia, kokonaisresurssi on pieni. Tukea ja ohjausta ei pystytä todennäköisesti antamaan riittävästi, eikä myöskään pystytä hankkimaan välttämättä erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle oppimista helpottavia erilaisia laitteita ja ohjelmia.

3 – Usean alan yhteinen erityisopetustili

Tuki pystytään kohdentamaan paremmin sitä tarvitseville, koska jokaisella opiskelijalla on erilainen tuen tarve ja määrä. Samoin voidaan tehdä suurempia erityisopetuksen hankintoja opintoaloille vaihdellen vuosittain opintoalojen tarpeen mukaan.

4 – Osa yhteiseen erityisopetuskäyttöön ja loput jaetaan

esim. kohtien 2 tai 3 mukaan

Yhteisestä erityisopetusrahasta opintoalat saavat tasapuolisemmin rahaa esim. henkilöstön kouluttamiseen, verkostoitumiseen, kirjallisuuden ja oppimateriaalien hankintaan ja muihin yleisiin erityisopetuksen menoihin.

5 – Yhteinen erityisopetuksen tili

Parhaimpina tiliöintimallina pidämme koko oppilaitoksen yhteistä erityisopetuksen tiliä. Siinä on helppo seurata kuukausittain erityisopetuksen tuloja ja menoja. Tällöin voidaan kohdentaa erityisopetuksen ohjaus ja tuki suunnitelmallisesti sekä nopeasti reagoiden sitä tarvitseville. Yhteiseltä tililtä on helppo toteuttaa myös suuremmat hankinnat, kuten erilaiset ohjelmat, laitteet, koneet ja simulaattorit.

Yhteenvetona erityisopetuksen tiliöinnistä on todettava, että erityisopetukseen myönnetyt rahat tulisi käyttää siihen tarkoitukseen, mihin Opetus- ja Kulttuuriministeriö on ne tarkoittanut eli erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden parhaaksi.

Erityisopetuksen kehittämiseen tarvitaan kuitenkin tiedon ja taidon lisäksi ”neljä ärrää”:

Rahaa – Resurssia – Rohkeutta – Rakkautta.

LÄHTEET

Länsi-Uudenmaan koulutuskuntayhtymä. 2015. Viitattu 19.2.2015 <http://www.luksia.fi/>

Opetushallitus. 2014. Opetus- ja kulttuuritoimen rahoitus – Yksikköhintojen ja rahoituksen määräytyminen vuonna 2014. Oppaat ja käsikirjat 2014:4

Usenius M. 2014. Erityisopetuksen vuosikello. Luksia, Länsi-Uudenmaan ammattiopisto.

Usenius, M., Sikander, A., Tapio, T., Tervo, V. 2012. Erityisopetuksen suunnitelma. Luksia, Länsi-Uudenmaan ammattiopisto.

LIITTEET

LIITE 1. ERITYISOPETUKSESTA VASTAAVAN TEHTÄVÄNKUVA (USENIUS 2014).

ERITYISOPETUKSESTA VASTAAVAN TEHTÄVÄNKUVA (LUKSIA)

- ervatoiminnan koordinointi
- tiedonsiirto, lähtötestien keskitetty tieto
- opintoalaervojen ja opettajien tukeminen ja ohjaus ervatyössä
- erityisopetukseen kuuluvien opiskelijoiden nimeämiset
- opiskelija- /huoltajapalaverit
- resurssien laskeminen – toteutuksen tarkastus
- HOJKS:ien tarkastus, hyväksyntä ja tilastointi
- oppisopet
- talousarvion seuranta
- opintoalakäynnit ja -kokoukset
- ervakokoukset (pj)
- verkostoyhteistyö
- kehittäminen, koulutus, kontaktit
- opiskelijahuoltojaokset.

LIITE 2. OPINTOALAERVAN TEHTÄVÄNKUVA (USENIUS 2014).

OPINTOALAERVAN TEHTÄVÄNKUVA (LUKSIA),

RESURSSI 0,2 – 0,3 H X HOJKS X 38

- erityisopetusta tarvitsevien kartoittaminen
- HOJKS:ien laatiminen ja päivitys vähintään 3 x lukuvuodessa
- opiskelijoiden ohjaus ja kannustuskeskustelut
- huoltajien informointi (yhteydenotot, tapaamisten järjestelyt ja osallistuminen)
- opettajien vertaistuki ja neuvonta erityisopetuksen pedagogisissa asioissa
- erityisopetustuntien sijoittelun suunnittelu lukujärjestyksiin koulutuspäällikön ja opettajien kanssa jaksokohtaisesti
- opintoalan erityisopetustuntien laskenta, seuranta ja raportointi jaksoittain koulutuspäällikölle ja Luksian ervalle
- erityisopetuksen ja opetusmateriaalin kehittäminen
- opettajien avustaminen erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työssäoppimisjakson järjestämisessä ja työpaikkaohjaajien informointi erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden ohjaamisessa työpaikalla
- Valma-ryhmien vastaanotto ja opiskelijoiden tutustumispäivien järjestäminen/ohjaus/palaute
- ervakokouksiin osallistuminen.

SUUNNITELMALLISESTI YHDESSÄ

Marita Hietanen

JOHDANTO

Työelämän ammatilliseen koulutukseen kohdistamat vaatimukset lisääntyvät samanaikaisesti, kun koulutukseen käytettävät resurssit vähenevät ja uusien opiskelijoiden yksilölliset erot ovat yhä suurempia. Tämä lisää joustavien, opiskelijan ja työelämän tarpeista lähtevien opintopolkujen sekä tavoitteellista oppimista tukevien monimuotoisten oppimisympäristöjen, opetusmenetelmien ja tukitoimenpiteiden tarvetta. Ammatillisen koulutuksen kehittämiskohteiksi on esitetty mm. erityisopetuksen kehittämis- ja palvelutoimintaa sekä työelämälähtöisyyttä, työvaltaista oppimista ja koulutuksen eri järjestämismuotoja yhdistäviä koulutusmalleja. (Valtionvarainministeriön ehdotus 7.8.2014.)

Vuonna 2013 ammatillisessa koulutuksessa oli erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita 15 %, joista 79 % oli integroidun erityisopetuksen tuen piirissä. Perusopetuksessa tehostettua tukea sai vuonna 2013 6,5 % ja erityistä tukea 7,3 % oppilaista. Yhteensä osa-aikaista erityisopetusta lukuvuonna 2012–2013 sai 22 % perusopetuksen oppilaista (Suomen Virallinen Tilasto). Perusopetuksessa kolmiportaisen tuen muutos on ollut voimassa vuodesta 2011. Nämä perusopetuksen muutokset ja nuorisotakuun vaikutukset näkyvät toisella asteella erilaisten tuen tarpeen lisääntymisenä ja muutoksina, joihin täytyy reagoida suunnitelmallisesti.

Opiskelijoiden yksilölliset opiskelutavoitteet ja -valmiudet sekä työelämän muutokset asettavat ammatillisen toisen asteen koulutuksen järjestäjille ja sen eri toimijoille vaatimuksen yhteisestä kehittämistyöstä koulutuksen tavoitteiden saavuttamiseksi. Muutoksien kohtaamisessa keskiössä ovat opiskelijoiden ammatillisen koulutuksen opiskeluvalmiuksien vahvistaminen, yksilöllisten opiskelupolkujen varmistaminen ja oppimisympäristön suunnitelmallinen kehittäminen. Tavoitteena on vahvistaa koulutuksen tasa-arvoisuutta ja yhdenvertaisuutta sekä vaikuttavuutta ja tuloksellisuutta, mihin tarvitaan erityisopetuksen suunnitelmallista kehittämistä ja eri toimijoiden yhteistyötä.

Erityisopetusta ohjaavien säädösten ja linjausten tarkoituksena on varmistaa opiskelijoiden tasa-arvoisuus ja yhdenvertaisuus. Pääroolissa on jokaisen opiskelijan hyvinvointi ja ammatillisen kasvun varmistaminen huomioiden yk-

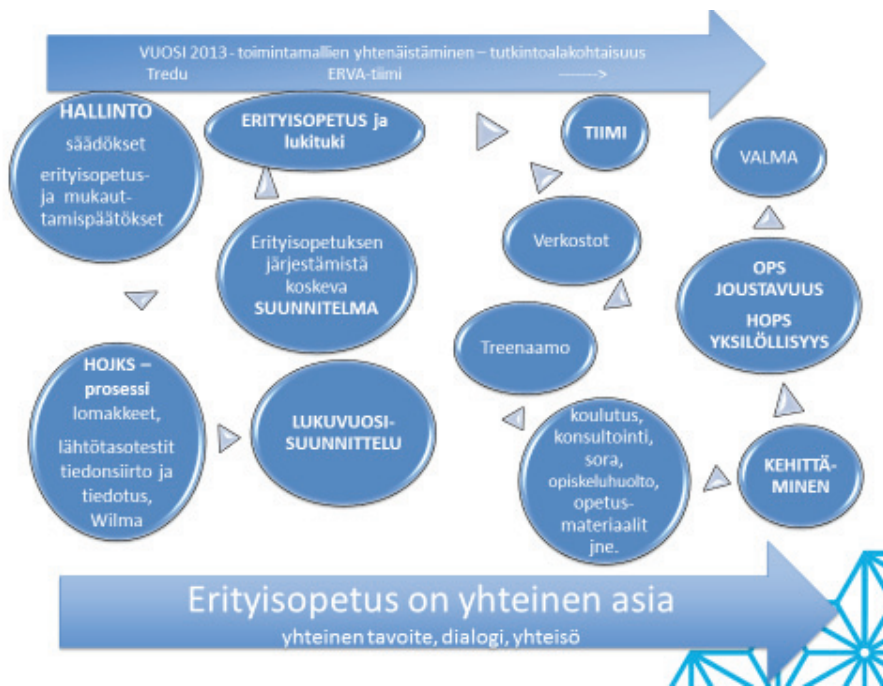
silölliset tavoitteet sekä koko oppilaitosyhteisön hyvinvoinnin varmistaminen. Miten erityisopetusta voidaan suunnitella ja kehitetään yhdessä suunnitellusti? Miten oppilaitoksessa voidaan erityisopetuksen keinoin varmistaa opiskelijoiden yhdenvertaisuus ja tasa-arvoisuus? Tässä artikkelissa pohditaan näitä kysymyksiä ja kuvataan erityisopetuksen järjestämisen kehittämistyötä ja sen eri vaiheita Tampereen seudun ammattiopistossa. Tavoitteena on kuvata tämänhetkistä tilannetta ja toimintamalleja, jotka toimivat perustana uusiin muutoksiin valmistauduttaessa. Näitä toimintamalleja ovat esimerkiksi integroidun erityisopetuksen toimijoiden yhteistyö, erityisopetuksen toimintasuunnitelma ja yhteistyötä vahvistavat yhteiset toimintamallit ja työvälineet.

YHTEISÖLLISTÄ JA YKSILÖKOHTAISTA

Erityisopetuksen suunnittelussa, kuten muussakin koulutuksen järjestämisessä, on huomioitava yleiset sekä tutkintoalakohtaiset säädökset sekä koulutuksenjärjestäjäkohtaiset ratkaisut. Erityisopetuksen järjestämistä säätelevät lainsäädäntö, tutkintojen perusteet ja koulutuspoliittiset linjaukset. Oppilaitostasolla järjestämistä ohjaavat koulutuksen järjestäjän linjaukset, organisaatiomalli sekä toimipisteiden alueellinen sijainti ja koko sekä järjestettävät koulutukset ja niiden tutkintoalakohtaiset erot. Opiskelijoiden yksilöllisten opiskelumahdollisuuksien suunnitelmallisessa kehittämistyössä tulee huomioida koko yhteisön toiminta että yksilökohtainen työskentely.

Erityisopetuksen järjestäminen perustuu opiskelijakohtaiseen korotettuun yksikköhintaan, minkä perusteena on erityisopetuksen päätös ja henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) (Laki 630/1998). Erityisen tuen toteuttaminen, kuten muukin ammatillinen koulutus edellyttää opiskelijoiden yksilöllisen tuen rinnalle koko oppilaitosyhteisöä tukevaa toimintaa. Tämä yksilökohtaiseen rahoitukseen perustuvan resursoinnin ja opiskelijoiden osallisuutta vahvistavan yhteisöllisen erityisen tuen toiminnan ja palvelujen muodostavan kokonaisuuden hahmottaminen on erityisopetuksen kehittämistyön perusta.

Miten tätä kokonaisuutta voidaan hallita ja kehittää yhteisenä toimintana? Erityisopetuksen järjestämiseen liittyy johtaminen, talouteen ja toimijoihin liittyvät päätökset, toiminnan yhteisten periaatteiden määrittely, toiminnan suunnittelu, tarvittavat työvälineet ja kehittämistyön suunnitelmallisuus. Miten yhteistä erityisopetusta on kehitetty Tampereen seudun ammattiopistossa? (Kuvio1)

KUVIO 1. Yhteisen erityisopetuksen kehittäminen Tampereen seudun ammattiopistossa (Hietanen 2015)

Tampereen seudun ammattiopisto syntyi 2013 kun Tampereen ammattiopisto ja Pirkanmaan ammattiopisto yhdistyivät. Tampereen seudun ammattiopistossa Tredussa järjestetään opetusta tekniikan ja liikenteen, kulttuurin, luonnontieteiden, yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon, sosiaali-, terveys- ja liikunnan, matkailu-, ravitsemis- ja talouden aloilla 20 toimipisteessä 8 paikkakunnalla. Lisäksi tarjotaan aikuiskoulutus- ja työelämäpalveluja sekä maahanmuuttajakoulutusta. Nuorten koulutuksessa opiskelijoita on noin 7000 ja aikuiskoulutuksessa noin 10 000 opiskelijaa. (Tredu 2015).

Oppilaitosten yhdistyminen oli suuri muutos. Tredun organisaatiomalli alkoi muotoutua, mutta alusta lähtien selkeä koulutuksen järjestäjän viesti oli, että lähdemme suunnittelemaan yhteistä Tredua. Tämä linjaus ohjasi työtämme yhtenäistämään toimipisteiden, tutkintoalojen erityisopetusta. Osa erityisopetuksen toimijoista oli tehnyt yhteistyötä jo aiemmin ja siksi yhteistyön aloittaminen alkoi toimijälähtöisesti nopeasti.

Yhteinen kehittämistyö alkoi tutustumalla erityisopetuksen toimijoihin, sekä mahdollistamalla yhtenäistämistä- ja kehittämistyötä. Tätä työtä tuki opiskelijapalvelujen organisoitumismalli. Opiskelijapalveluihin kuuluu Tredussa opinto-

ohjauksen, erityisopetuksen, kuraattoritoiminnan, valmistavien ja valmentavien koulutuksien kokonaisvaltainen kehittäminen ja näiden palvelujen varmistaminen opiskelijoille tasa-arvoisuus ja yhdenvertaisuusperiaatteiden mukaisesti. Eri toimipisteissä erityisopetuksesta vastaavat erityisopettajat muodostivat erityisopetuksen tiimin yhteisenä esimiehenään opiskelijapalvelupäällikkö, joka myös vastaa integroidun erityisopetuksen kustannuspaikasta. Tämän erityisopetuksen kustannusten osittaisen keskittämisen myötä myös resursointia voitiin yhtenäistää sekä suunnitella ja seurata resurssien kohdentumista. Opiskelijapalvelupäällikkö mahdollisti tiimille hyvin itsenäisen työskentelyn ja suunnittelun erityisopetuksen asiantuntijoina sekä yhteisiä koulutuksia.

Tätä artikkelia kirjoitettaessa on Tampereen seudun ammattiopistossa yhteistä erityisopetuksen kehittämis- ja yhtenäistämistyötä takana kaksi vuotta. Integroidun erityisopetuksen tiimiin kuuluu tiimivastaava, erityisopetuksen koordinaattori ja erityisopettajia, joille on määritelty vastuualue joko tutkintoalakohtaisesti tai toimipisteittäin. Vastuualueeseen vaikuttavat toimipisteen koko ja siellä järjestettävien tutkintojen määrä. Tämän tiimin lisäksi oppilaitoksessa toimii valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen tiimi. Lisäksi oppilaitoksen muut erityisopetuksen toimijat, kuten esimerkiksi lukioopettajat, pienryhmien, aikuiskoulutuksen ja maahanmuuttajakoulutuksen erityisopettajat muodostavat toimijaryhmän, joka kokoontuu lukukausittain ja toimii erityisopetuksen laajempaan yhteistyöverkostona.

Integroidun erityisopetuksen tiimi koordinoi erityisopetuksen kehittämistyötä ja toteuttaa erityisopetusta yhteisten suuntaviivojen mukaan. Kehittämistyötä tehdään yhdessä osallistuen aktiivisesti muiden toimijoiden kanssa laajempaan kehittämistyöhön. Toimintamalleja on kehitetty yhteishaun harkinnanvaraiseen valintaan, lähtötasotestaukseen, mukauttamiseen, sekä lukemisen ja kirjoittamisen tukemiseen, konsultointiin ja koulutukseen. Tiimin toimijat toimivat erityisopetuksesta vastaavina erityisopettajina eri toimipisteissä tai vastuualueilla. He yhtenäistävät, suunnittelevat ja ohjaavat erityisopetusta Tredussa. He tekevät tiivistä yhteistyötä sekä sisäisten että ulkoisten yhteistyökumppaneiden kanssa. Tiimillä on lisäksi myös työnohjauksellinen rooli.

Tredussa opiskelijapalvelupäällikön tehtävät on määritelty delegointipäätöksessä ja tiimivastaaville, opettajille ja ohjaajille on laadittu tehtävänkuvat. Opiskelijapalvelujen toimintasuunnitelmassa on määritelty lisäksi erityisopetuksen tiimivastaavan, koordinaattorin, toimipisteiden tai tutkintoalojen erityisopetuksesta vastaavien erityisopettajien ja erityisopettajien tehtävät. Lisäksi opiskelijapalvelujen toimintasuunnitelmaan on kirjattu, että erityisopetuksen toteutukseen osallistuu koko oppilaitoksen henkilökunta edistämien opiskelijoiden opintoja ja hyvinvointia oman tehtävänkuvansa mukaisesti.

YHTEISIÄ KÄSITTEITÄ JA PERIAATTEITA

Yhteiset nimikkeet ja käsitteet luovat yhteistä toimintakulttuuria. Esimerkiksi erityisopetuksen toimijoiden nimikkeitä on oppilaitoksissa hyvin erilaisia, mikä aiheuttaa sekaannusta. Erilaisten nimikkeiden taustalla on esimerkiksi erilaiset toimijoiden koulutustaustat ja toimintamallit. Myös erityisopetuksen määritelmistä, tavoitteista ja toteutustavoista on erilaisia käsityksiä. Tredussa yhtenäistettiin erityisopetuksen toimijoiden nimikkeet ja käyttöön otettiin nimitys erityisopettaja ja toimipisteen erityisopetuksesta vastaava erityisopettaja (erva). Vanhoista nimikkeistä luovuttiin yhtenäistämistyön ja selkeyden vuoksi.

Mitä on ammatillinen erityisopetus? Opetushallitus määrittelee, että ammatillinen erityisopetus on tarkoitettu opiskelijoille, jotka tarvitsevat erityisiä opetusjärjestelyjä tai opiskelijahuoltopalveluja vamman, sairauden, kehityksessä viivästymisen, tunne-elämän häiriön tai muun syyn vuoksi. Tavoitteena on, että opiskelija saavuttaa saman pätevyyden kuin muussa ammatillisessa koulutuksessa. Opetus voidaan mukauttaa kokonaan tai osittain opiskelijan edellytysten mukaan. Opiskelijalle tehdään henkilökohtainen opiskelusuunnitelma (HOJKS), jossa otetaan huomioon hänen yksilölliset tarpeensa. (Opetushallitus.)

Ammatilliseen koulutukseen on tullut monia muutoksia ja toimintaympäristö on muuttunut. Säädökset jättävät paljon päätäntävaltaa koulutuksen järjestäjille, mikä selittää eroavuuksia eri oppilaitoksissa erityisopetuksen järjestämisestä ja tulkinnoissa oppilaitosten eri toimijoiden kesken. Keväällä 2014 oli Tredun erityisopetuksen tiimivastaavalla mahdollisuus osallistua työryhmätyöskentelyyn, jossa valmisteltiin ehdotusta lakimuutokseksi koskien ammatillista erityisopetusta ja tuoda esiin ammatillisten oppilaitosten arjen haasteita. Uudet säädökset päivittävät joiltain osin ammatillisen erityisopetuksen säädöksiä, kuten perusteita, määritelmää, tavoitteita ja päätöksen tekoa (HE 211/2014).

Uusissa ammatillisen koulutuksen tutkinnon perusteissa ei säädetä, että koulutuksen järjestäjän tulee laatia erityisopetuksen järjestämisestä koskeva suunnitella, eikä erityisopetuksen yhteisöllisestä toteutustavasta säädetä erikseen. Koulutuksen järjestäjälle jää edelleen paljon päätettäväksi. Tämä muutos luo kentälle paljon epäselvyyttä ja onkin tärkeää, että koulutuksen järjestäjä on asiassa valveutunut, mihin myös erityisopetuksen korotettu yksikköhinta koulutuksen järjestäjä velvoittaa. Erityisopetus on yksi tärkeä osa yksilöllisten polkujen suunnittelua ja toteuttamismahdollisuuksia, mikä on hyödynnettävä hyvin ja suunnitelmallisesti opiskelijan ja koko oppilaitosyhteisön hyvinvoinnin ja tuloksellisuuden, koulutuksen vaikuttavuuden ja yhteiskunnallisesti osallisuutta vahvistavan merkityksen vuoksi.

ERITYISOPETUKSEN TOIMINTASUUNNITELMA

Oppilaitoksen toimintaa ohjaavat säädösten lisäksi monet koulutuksen järjestäjän omat toimintasuunnitelmat, jotka ovat osa laadunhallintajärjestelmää. Hyvällä suunnittelulla ja selkeällä omalla roolilla organisaatiossa voidaan kehittää yhteistyötä keskitetysti huomioiden uudet säädösmuutokset, yhteisten toimintamallien mukaan läpinäkyvästi ja sovittua taloussuunnittelua toteuttaen. Erityisopetus on osa muuta kokonaisuutta, joten siihen liittyviä toimintaohjeita sisältyy muihin toimintasuunnitelmiin ja opetussuunnitelmiin, kuten delegointipäätökset, taloussuunnitelmat, lukuvuosisuunnitelmat, tehtäväkuvat, opiskeluhuoltosuunnitelma, arkistointisuunnitelmat, työrauhaohjeistukset jne.

Tredussa erityisopetuksen järjestämisestä on kuvattu opiskelijapalvelujen toimintasuunnitelmassa omana kokonaisuutenaan, minkä mukaan erityisopetuksen toteutusta suunnitellaan, seurataan ja arvioidaan sekä erityisopetuksen periaatteet ja tavoitteet. Erityisopetuksen toimintasuunnitelmaan on kirjattu erityisopetuksen yhteisen toteuttamisen kannalta tärkeitä kysymyksiä, kuten mitä erityisopetus tarkoittaa, miksi erityisopetusta järjestetään, kenelle erityisopetus on tarkoitettu ja miten erityisopetusta järjestetään. Etsimällä näihin kysymyksiin vastauksia ja toimintamalleja, voidaan luoda perustaa tavoitteelliselle yhteistyölle. (Opiskelijapalvelujen toimintasuunnitelma 2014.)

Tredussa erityisopetuksen tavoitteena on sellainen koulutuksellinen ja pedagoginen toimintamallien kokonaisuus, joka varmistaa koulutuksellista tasa-arvoisuutta vastaamalla oppimis- ja opiskeluedellytyksiltään erilaisten opiskelijoiden yksilöllisiin opiskelu-, kouluttautumisen- ja työllistymishaasteisiin. Erityisopetuksen järjestämisessä huomioidaan sekä yhteisöllinen ja yksilökohtainen vastuu. Erityisopetus on osa koulutuksen kokonaisuunnittelua, jolla varmistetaan opiskelijoiden tasa-arvoisuus ja yhdenvertaisuus päätöksenteossa, resursoinnissa ja toiminnan suunnittelussa. Yksilötasolla erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden opinnot suunnitellaan henkilökohtaisesti ja heille järjestetään erityisiä tukitoimia ja joustavia opintopolkuja henkilökohtaisten ammatillisten tavoitteiden saavuttamiseksi.

Erityisopetus on opiskelijan tukena suunnitelmallisesti opintojen eri vaiheissa alkaen nivelvaihteydestä ennen opintoja, jatkuen opintojen aikaisiin opetus- ja opiskelijahuollonpalveluihin ja moniammatilliseen yhteistyöhön oppilaitoksessa ja erilaisten yhteistyöverkostojen kanssa ja päättyen työllistymisen tukemiseen ja jatko-ohjaukseen. Erityisopetuksen järjestämisessä on neljä eri vaihetta, joiden tavoitteet, toiminta, vastuut ja ajankohdat on kuvattu vaiheittain.

- 1 Erityisopetuksen suunnittelu, toteutus, arviointi ja kehittäminen
- 2 Erityisen tuen tarpeen kartoitus
- 3 Erityisen tuen suunnittelu ja toteutus
- 4 Erityisen tuen seuranta ja arviointi

YHTEISIÄ TYÖVÄLINEITÄ

Säädökset, toimintasuunnitelmat ja yhteiset periaatteet ohjaavat erityisopetuksen järjestämistä, mutta yhteinen toiminta suunnitellaan paikallisesti käytännön toiminnaksi ja lisäksi tarvitaan yhteisiä työvälineitä. Tredussa yhteisiä erityisopetuksen työvälineitä ovat Erityisen tuen prosessikuvaus ja siihen liittyvät ohjeistukset, Wilma, Treenaamo, Lukituki, Erityisopetuksen opas.

Erityisopetuksessa opiskelijalle laaditaan henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) asetuksen ammatillisesta koulutuksesta mukaisesti (Asetus 811/1998) yhteistyössä opiskelijan, tarvittaessa alaikäisen opiskelijan huoltajan, ryhmänohjaajan ja erityisopettajan kanssa. HOJKS:ssa määritellään opiskelijan yksilöllisen oppimisen tavoitteet, jotka perustuvat hänen opiskelemaisensa tutkinnon opetussuunnitelman perusteisiin. HOJKS on yksilöllinen kuvaus, joka kertoo opiskelijalle, huoltajille, opettajille ja muille miten opinnot tuettuina toteutetaan. HOJKS:n tarkoitus on turvata opiskelijalle tarkoituksenmukaiset opetukselliset ratkaisut ja tarvittavat tuki- ja kuntoutustoimenpiteet.

Opiskelijan opiskelupolku rakentuu erityisopetuksessa opintoihin hakeutumisesta, oppimisvaikeuksien kartoittamisesta ja tunnistamisesta, erityisen tuen suunnittelusta, toteuttamisesta ja seurannasta opintojen aikana ja opintojen päättövaiheesta. Erityisen tuen-prosessi on kuvattu prosessikuvauksena ja prosessikuvaus on kirjoitettu auki vaiheittain erityisopettajille toimintaa ohjaavaksi työvälineeksi, joka sisältää seuraavat vaiheet: tiedonkulku siirtymävaiheessa, HOPS -keskustelu, erityisen tuen kartoitus, erityisopetuksen päätös, erityisen tuen suunnittelu, toteutus, seuranta, HOJKS -päivitys ja tarvittaessa jatko-ohjaus.

Tredussa on käytössä opiskelijahallintaohjelma Primus ja sen internet-pohjainen sovellus, Wilma. Erityisen tuen -prosessin laadinnan yhteydessä on sovittu ja ohjeistettu erityisopetuksen päätöksien valmistelu, HOJKSien laadinta, seuranta ja tiedottaminen huomioiden salassapitosäädökset. Näitä työvaiheita varten on hyödynnetty ja muokattu Wilman lomakkeita ja tulos-

teita. Erityisopetuksen tarpeen kartoittamiseksi ja tunnistamiseksi on sovittu yhteiset toimintamallit, laadittu ja sovittu yhteiset tiedonsiirtoon tarkoitetut lomakkeet, testausmateriaalit sekä testaustuloksista tiedottamistavat. Primuksesta saadaan myös erityisopetuksen – tietoja toimipisteittäin, tutkintoaloittain, vastuualoittain sekä erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden ero- ja keskeyttämisilastoja, mitä voidaan seurata kehittämistyön taustaksi.

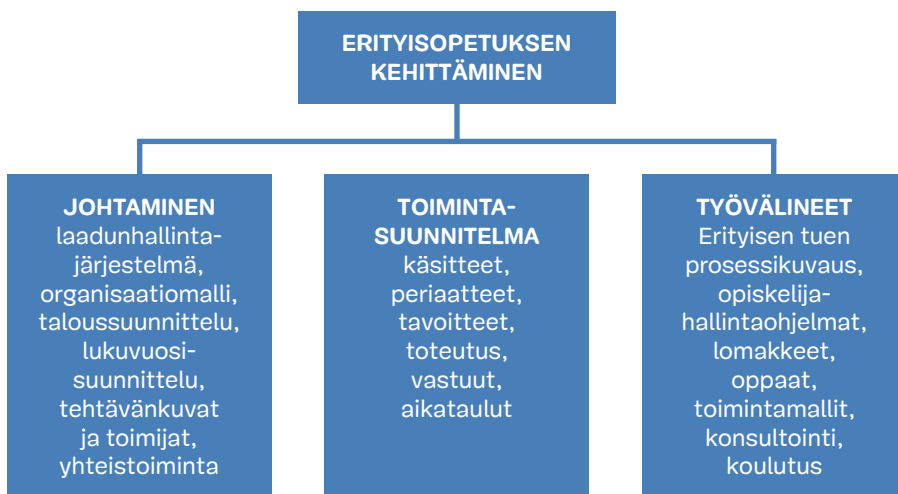
Erityisopetuksen toteutukseen tarvitaan erilaisia oppimisympäristöjä ja palveluja. Treenaamo on toimintamalli, jossa yhdistyy sekä erityisopetuksen palvelut että vaihtoehtoinen oppimisympäristö, sillä se tarjoaa mahdollisuuden opiskeluun rauhallisessa, ei niin luokkahuonemaisessa tilassa, opiskelun omaan tahtiin, lisäohjaukseen sekä erityisopetukseen. Treenaamossa voi saada tukea oman oppimistyylin löytämiseen, opiskelunvalmiuksien vahvistamiseen, kuten matematiikkaan, lukemiseen ja kirjoittamiseen (Lukituki). Treenaamossa on myös havaintovälineitä, erilaisia oppikirjoja ja opetus- ja ohjausmateriaalia. Treenamojen palveluista vastaavat erityisopettajat työpareinaan ohjaajat.

Erityisopettajat konsultoivat, kouluttautuvat ja kouluttavat. Yhtenä yhteisenä työvälineenä on laadittu Erityisopetuksen opas, johon on kirjattu erityisopetuksen periaatteista, sanastosta, erityisen tuen -prosessista, erilaisista oppimis- ja opiskeluvaikeuksista sekä erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan tukemisesta sekä arvioinnista. Kehittämistyötä tehdään moniammatillisesti eri toimijoiden tiimikokouksissa, erilaisissa työryhmissä, yhteisöllisissä opiskeluhuoltokokouksissa, osallistumalla kansainvälisyystoimintaan ja hanketoimintaan.

YHTEISEKSI ASIAKSI

Ammatillinen koulutus on monien uusien muutosten edessä ja erityisopetus on yksi kehittämiskohteista. Muutosten maailmassa varmaa on vain, että kehittäminen jatkuu ja sille on varattava oma aikansa. Mitä suunnitelmallisimmin työtä tehdään, vahvistaa se sekä opiskelijälähtöisyyttä että koko oppilaitosyhteisön hyvinvointia. Tredussa on kahdessa vuodessa yhdenmukaistettu erityisopetuksen toimintamalleja (Kuvio 2).

Seuraavaksi yhtenäistämistyössä on tarkoitus keskittyä vielä enemmän tutkintoalakohtaisiin ja toimipistekohtaiseen työskentelyyn ja niiden resursointiin. Lisäksi uudet tutkinnon perusteet, osaamisperustaisuus, ammattitaitovaatimukset, tavoitteet, opintojen laajuudet, opiskeluajat sekä opiskeluhuollon ja erityisopetuksen säädösmuutokset edellyttävät jatkuvaa muutosvalmiutta. Tähän on koottu vielä yhteen erityisopetuksen toteuttamiseen ja kehittämistyöhön liittyviä asioita, jotka tukevat aktiivista muutoksiin reagoimista ja toimivat kehittämistyön perustana (Kuvio 2).

KUVIO 2. Eriyisopetuksen yhtenäistämisen osa-alueita Tampereen seudun ammatitopistossa lukuvuonna 2013–2014

Mikä tekee erityisopetuksesta yhteisen asian ja tukee kehittämistyötä? Tarvitaan oppilaitoksen johdon yhteinen linjaus siitä, että erityisopetus ymmärretään kiinteäksi osaksi kokonaisuutta eikä erilliseksi osaksi, joka on vain joidenkin toimijoiden vastuulle kuuluva. Eriyisopetuksen kehittämisen rooli osana ammatillisen koulutuksen kokonaisuunnittelua tunnustetaan ja tunnustetaan ottamalla se huomioon laadunhallinnassa, taloussuunnittelussa, opetussuunnitelmatyössä, lukuvuosisuunnittelussa, rekrytoinnissa, täydennyskoulutuksessa, hanketoiminnassa, kansainvälisyystoiminnassa, toimintaa ohjaavissa linjauksissa ja ohjeistuksissa.

Eriyisen tärkeää, että myös erityisopetuksen vastuut on määritelty ja kirjattu auki, jotta myös tätä osa-aluetta kehitetään laadukkaasti ja kestäväälle pohjalle suhteessa tuleviin muutoksiin. Eriyisopetuksen palvelujen suunnitelmallinen kehittäminen edellyttää omat resurssit, niiden avoimen todentamisen ja niiden seurannan. Tarvitaan yhteinen kieli ja jaettu käsitys sekä selkeät toimintaa ohjaavat toimintasuunnitelmat ja – ohjeet, jotka yhdenmukaistavat toimintaa ja resursointia, mutta samalla mahdollistavat tutkintoalakohtaistamisen ja paikallistamisen toimipistekohtaisesti. Toimintamalleista tulee kerätä palautetta ja reagoida muutostarpeisiin kehittäen toimintaa jatkuvasti.

On mahdollistettava yhteistyö erityisopettajien ja muiden toimijoiden välillä. Tarvitaan yhteistyön johtamista, yhteistä aikaa, asennetta ja osaamista. Eriyishuomion vaativat tiedottaminen ja toimintasuunnitelmien jalkauttaminen ja toimijoiden sitouttaminen yhteisesti sovittuihin tavoitteisiin ja toimintamalleihin.

Toimintasuunnitelmien laadintatyöhön on määriteltävä kiinteänä osana toimintasuunnitelmien jalkauttamissuunnitelma ja jalkauttamisen vastuiden yhteinen määrittely. Lisäksi erilaisten palautekyselyjen ja palautteiden hyödyntäminen on tärkeää. Myös opiskelijahallinto-ohjelmien avulla kerättyä tilastotietoa ja tulee hyödyntää suunnitelmallisesti eri tiimeissä, työryhmissä ja yhteisöllisissä opiskeluhuollon kokouksissa.

Esimerkki yhteistyön suunnittelun muistilistaksi:

- 1 Koulutuksen järjestäjän/Johdon linjaus erityisopetuksen roolista oppilaitoksessa
- 2 Huomioiminen organisaatiomallirakenteessa, johtaminen, päätöksenteko, tiimitoiminta, suunnitellaan erityisopetuksen toimijoita kuullen
- 3 Taloussuunnittelu, kustannustietous
- 4 Lukuvuosisuunnittelu, yhteinen suunnittelu
- 5 Toimintasuunnitelma, periaatteet, tavoitteet, käsitteet, palvelutoiminta, vastuut jne. Toimintasuunnitelmien päivittäminen ja jalkauttamissuunnitelma
- 6 Työvälineet, joustavat oppimisympäristöt, toimintamallit, oppaat
- 7 Opiskelijahallintaohjelma, päätöksen teko, tiedotus, suunnitelmallisuus
- 8 Muut toimintasuunnitelmat
- 9 Kehittämistyö, konsultointi, koulutus, hanke- ja kansainvälisyystoiminta
- 10 Sitoutuminen, aktiivisuus ja muutosvalmius

Tässä artikkelissa on käsitelty erityisopetusta ja sen toimintaa integroidun erityisopetuksen näkökulmasta. Seuraavaksi olisi hyvä tiivistää yhteistyötä pienryhmien ja maahanmuuttajakoulutuksen erityisopettajien sekä muiden erityisopetuskoulutuksen hankkineiden opettajien kanssa. Tavoitteena on, että erityisopetus on Tredussa yhteistyötä, jolla tuetaan erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan osallisuutta, opiskelunvalmiuksia ja oppimista sekä ammatillista

kasvua. Yhtenäistämisen- ja kehittämistyön sekä yhteisten toimintaa ohjaavien toimintamallien ja periaatteiden toteuttamiseen sitoudutaan pitkäjänteisesti ja suunnitelmallisesti yhteisenä asiana.

LÄHTEET

Asetus 811/1998. Valtioneuvoston asetus ammatillisesta peruskoulutuksesta. Viitattu 23.2.2015 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980811>

HE 211/2014, Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi ammatillisesta peruskoulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain 11 §:n, opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 25 §:n ja opintotukilain 7 §:n muuttamisesta. Viitattu 23.2.2015 <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140211>

Laki ammatillisesta koulutuksesta 630/1998. Viitattu 23.2.2015 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1998/19980630>

Opetushallitus, Ammatillinen erityisopetus. Viitattu 23.2.2015 http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/ammattikoulutus/amatilliset_perustutkinnot/amatillinen_erityisopetus

Opiskelijapalvelujen toimintasuunnitelma 2014. Tampereen seudun ammattiopisto.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Erityisopetus [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-1595. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 23.2.2015 <http://tilastokeskus.fi/til/erop/tau.html>

Tredu. Tampereen seudun ammattiopisto. 2015. Viitattu 23.2.2015 <http://www.tredu.fi/tredu.html>

Valtionvarainministeriön ehdotus 7.8.2014. Viitattu 23.2.2015 http://budjetti.vm.fi/indox/tae//2015/valtiovarainministerionKanta_tae_2015.jsp

ERITYISOPETUKSEN SUUNNITELMALLISUUS – TAPAUSESIMERKKI RAKENNUSALALTA

Riitta Jalonen

JOHDANTO

Tässä artikkelissa kerron Jyväskylän ammattiopiston yhden erityisopetuksesta vastaavan opettajan (myöhemmin erva) lukuvuoden työstä. Suurimman osan työajastani opetan liikuntaa ja terveystietoa, minkä lisäksi hyödynnän ammatillisen erityisopettajan koulutustani ervan työssäni. Työpaikkani, Jyväskylän ammattiopisto, on 4000 nuoren ammattiopisto, josta valmistuu vuosittain 1300 nuorta 22 eri ammattiin ja 34 eri ammattinimikkeellä. Jyväskylän ammattiopisto on osa Jyväskylän koulutuskuntayhtymää, joka on sivistyksen, taitamisen ja yrittäjyyden monikulttuurinen oppimisyhteisö ja työelämän kehittäjä. Koulutuskuntayhtymä järjestää koulutusta yhteensä noin 22 000 opiskelijalle vuosittain (Jyväskylän ammattiopisto 2015).

Kuvaan aluksi sitä, mitä suunnittelussa on huomioitava ervan työn ja erityisopetuksen onnistumiseksi ja miten se ajoitetaan. Kuvaan omaa toimintaani seitsemän eri ammatillisen koulutusalan erityisopetuksesta vastaavana opettajana ennen 1.8.2014 voimaan tullutta oppilas- ja opiskelijahuoltolakia. Artikkelini sisältää kuvauksen niistä käytännön toimista, jotka olen yli kymmenen vuoden erva-työkokemukseni varrella havainnut erityisopetuksen suunnittelun ja tehokkaan toteutuksen kannalta oleellisiksi. Toisaalla tässä julkaisussa kerrotaan oppilaitoksemme laaja-alaisten erityisopettajien ja ammatillisten erityisopettajien työstä erityisopetuksen suunnittelun näkökulmasta. Molemmat ammattiryhmät ovat läheisiä kollegoitani ervan työssä sekä suunnittelu- vaiheessa että erityisen tuen toteutuksessa.

JYVÄSKYLÄN AMMATTIOPISTON ERITYISOPETUKSEN SUUNTAVIIVAT

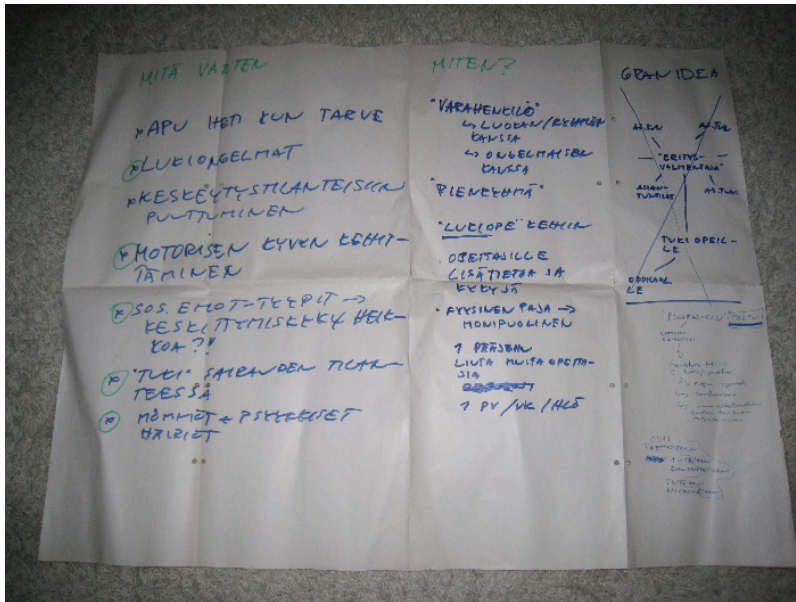
Jyväskylän ammattiopiston erityisopetuksen tavoitteena on turvata opiskelijalle hänen oppimisedellytystensä mukaiset tukitoimet sekä riittävä ohjaus opinnoissa. Erityisopetuksessa pyritään korjaavien toimien sijasta ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin. Eryitystä tukea tarvitsevat opiskelijat opiskelevat ensisijaisesti samoissa ryhmissä muiden opiskelijoiden kanssa. Järjestämällä eri opetusryhmiin riittävät erityisopetukselliset tukitoimet turvataan se, että

kaikilla opiskelijoilla on tasavertainen mahdollisuus hakea opiskelemaan haluamalleen alalle. Tarvittaessa koulutusaloille on mahdollisuus perustaa ns. joustavia pienryhmiä. (Jyväskylän ammattiopiston erityisopetussuunnitelma 2014).

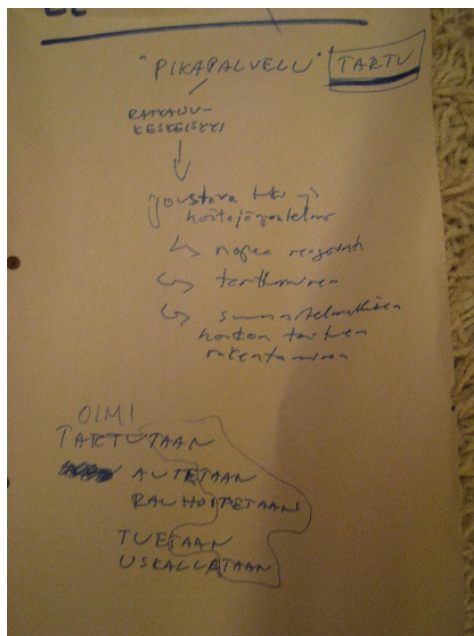
Jyväskylän ammattiopiston erityisopetussuunnitelman (2014) mukaan koko henkilöstön tehtävänä on osallistua erityisen tuen tarjoamiseen opiskelijoiden tarpeiden mukaan. Erityisopetuksen suunnittelussa keskeisinä toimijoina ovat luokanvalvoja, erityisopetuksen vastuuopettaja (erva), ammatillinen opettaja ja laaja-alainen erityisopettaja. Eri koulutusalojen koulutuspäälliköiden tehtävänä on varata vuosisuunnittelun yhteydessä resurssit erityisopetuksen toteuttamiseen. Erva toimii sekä henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman (HOJKS) laadinnan käynnistäjänä että luokanvalvojan tukena sen laadinnassa. Ervan tehtäviin kuuluu myös perusopetuksesta saadun niveltiedon kokoaminen ja tiedon välittäminen noudattaen luottamuksellisen tiedon siirtämistä koskevia ohjeita. Lisäksi erva kehittää, koordinoi, suunnittelee, toteuttaa ja seuraa erityisopetusta ja sen toteuttamista omalla koulutusosalalla/aloilla yhteistyössä johdon ja muun henkilöstön kanssa. Jyväskylän ammattiopistossa on lukuvuonna 2014–15 kolmetoista ervaa, jotka kaikki toimivat samaan aikaan myös opettajina. (Jyväskylän ammattiopiston erityisopetussuunnitelma 2014).

TARTU-OHJELMA

Nykyisen Jyväskylän ammattiopiston tekniikan ja liikenteen yksikön talonrakennus-, talotekniikka-, pintakäsittely- ja puualojen erityisopetuksen kehittäminen alkoi syksyllä 2002 aloittaessani ammatillisen erityisopettajan opinnot. Edellisen vuoden keväällä ideoimme yhdessä kollegoiden kanssa erityisopetuksen kehittämisidean: TARTU-ohjelman (Toimi – Auta – Rauhoita – Tue – Uskalla). (Kuvat 1 ja 2). Vuonna 2009 mukaan ohjelmaan liittyivät kauneus-, hius- ja vaatetusalat, joiden ervana tuolloin aloitin. TARTU-toimintamallin vuosikello rakentuu kahden periaatteen varaan. Ne ovat nopea reagointi ja toiminnan suunnitelmallisuus.

KUVA 1. Tartu-toimintatavan lähtökohtien ideointia 2001

KUVA 2. Tartu-toimintatavan nimen muodostuminen 2001

KEVÄT NO1

(PERUSTUKSET KUNTOON – TALONRAKENNUS ALKAA)

TARTU-ohjelman perustusten teko alkaa huhtikuussa, jolloin seuraavan lukuvuoden työpäivät vahvistetaan. Tuolloin aloitan TARTU-ohjelman suunnittelun, talon rakentamisen, tulevalle lukuvuodelle. Paalutan perustuksen laatimalla pohjan koulupäivien viikko-ohjelmalle, johon suunnittelen opintojen tarkistuskokoukset, yhteisten aineiden esitietopalaverit jaksoittain, sekä aikataulutun erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden henkilökohtaisen opiskelun suunnitelman (HOJKS) laadinnan tulevan syksyn ja seuraavan kevään osalta. (Taulukko 1). Selvitän myös ammattiopiston yhteistä ohjelmaa (avoimien ovien viikko, Taitaja- kilpailut tai muita koulutusalojen toimintaan vaikuttavia tapahtumia), jotta vältettäisiin päällekkäiset toiminnot.

TARTU-ohjelman synkronointi muiden toimipaikkamme koulutusalojen vuosisuunnitelmiin on myös tärkeää moniammatillisen yhteistyön onnistumiseksi laaja-alaisten erityisopettajien, yhteisten aineiden opettajien, opinto-ohjaajien ja koulukuraattorien kanssa. Hyvällä ennakkosuunnittelulla vältetään päällekkäiset kokoukset ja taataan moniammatillisuus, mikä on TARTU-ohjelman tärkeä tukipilari.

TAULUKKO 1. Tartu-ohjelman vuosisuunnitelma syksy 2012				
TYÖJÄRJESTYS 2012–2013				
RAKENNUSOSASTO/ Opiskelu haltuun Tartu -toimintatapa				
VKO	PVM	JAKSO	TYÖPV	ERITYISTÄ
32	6.8–10.8	1	3	Jatkavat kouluun 9.8. Ke 8.8 klo 8–9 Yhteiset aineet esitietopalaveri jakso 1 C2 210A ko. aineenopettajat, ko. luokkien LV, opo.
33	13.8–17.8	1	5	
34	20.8–24.8	1	5	
35	27.8–31.8	1	5	ESITIEDOT 2012 aloittavat: ko. luokkien luokanvalvojat koulukuraattori + opo + terveydenhoitaja + koulutuspäällikkö Auditorio VN C1 ma Pinta 8–10, Ti Puu 8–10, Ke Rakennus 8–10, To LVI 8–10.
36	3.9–7.9	1	5	Osastonkokous ma 3.9 klo 14–16 auditorio C1. HOJKS- haastattelut luokanvalvojat, HOJKS-tavoitteet ym.
37	10.9–14.9	1	5	
38	17.9–21.9	1	5	Ke 19.9 8–9 Yhteiset aineet esitietopalaveri jakso 2 C2 210A, ko. aineenopettajat, ko. luokkien LV, opo. 12 aloittaneet HOJKS- osat 1–3 allekirjoitukseen valmis kopio Riitan lokeroon ke 19.9 klo 12.00 mennessä. To 20.9 klo? HOJKS- esitykset. Koulutuspäällikkö, Tarja, OPO, Riitta. Tilastointipäivä 20.9.
39	24.9–28.9	2	5	Jakso vaihtuu ma 24.9.
40	1.10–5.10	2	5	Opintojen tarkistuskokoukset Auditorio C1 ma 8.15–10 Pinta, ti 8.15–10 Puu, ke 8.15–10 Rakennus, to 8.15–10 Lvi .
41	8.10–12.10	2	5	
42	15.10–19.10		0	SYYSLOMA J
43	22.10–26.10	2	5	Osastonkokous ma 22.10 klo 14–16 Auditorio C1.
44	29.10–2.11	2	5	
45	5.11–9.11	2/3	5	Ke 7.11 8–9 Yhteiset aineet esitietopalaveri jakso 3 C2 210A, ko. aineenopettajat, ko. luokkien LV, opo. Jakso vaihtuu pe 9.11.
46	12.11–16.11	3	5	Osastonkokous ma 12.11 klo 14–16 Auditorio C1.
47	19.11–23.11	3	5	Avoimet ovet.
48	26.11–30.11	3	5	Opintojen tarkistuskokoukset Auditorio C1 ma 8.15–10 Pinta, ti 8.15–10 Puu, ke 8.15–10 Rakennus, to 8.15–10 Lvi .
49	3.12–7.12	3	4	6.12 itsenäisyyspäivä. Pe 7.12 henkilöstön koulutuspäivä
50	10.12–14.12	3	5	
51	17.12–21.12	3	5	Ke 19.12 8–9 Yhteiset aineet esitietopalaveri jakso 4 C2 210A, ko. aineenopettajat, ko. luokkien LV,opo. JOULULOMA 22.12–1.1.2013 J

Erityisen tärkeä kevääseen kuuluva tehtävä on erityisopetusresurssin kohdentaminen tulevalle lukuvuodelle. Toukokuun aikana tiedän tulevana syksynä jatkavien (toisen ja kolmannen vuoden luokat) erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrän ja alustavat suunnitelmat opintoihin. Keskustelen erityisopetusresurssin kohdentamisen tarpeista ammatinopettajien ja koulutusalojen ammatillisten erityisopettajien kanssa. Tulevan syksyn aloittavien opiskelijoiden erityisen tuen tarpeen joudun ennakoimaan edellisten vuosien kokemusten perusteella. Jotta riittävä panostus erityisopetukseen saadaan opettajien työaikaan, täytyy resurssin jako suunnitella pääosin keväällä. Syksyllä opettajien vuosisuunnitelmat ovat jo täynnä ja erityisopetuksen mahdollittaminen opettajien työaikaan ei enää onnistu. Ennakoinnilla taataan myös se, että ammatillisissa opinnoissa erityistä tukea antavat siihen tehtävään kelpoiset opettajat (esim. samanaikaisopetuksen muodossa). Opiskeluavustajien (ammattimies/nainen) käyttäminen on tehokasta vain, jos ammatinopettaja on vastuussa ryhmästä ja opiskeluavustaja saadaan toimimaan pätevänä ammattitaitoisena avustajana.

Koulutuspäällikkö vastaa omien koulutusalojensa budjetista ja myös erityisopetusresurssin käytöstä. Olen laatinut koulutuspäällikölle esityksen erityisopetusresurssin kohdentamisesta em. keskustelujen pohjalta. Esityksessä on huomioitava 1) samanaikaisopetuksen käyttö (ajoitus ja kohdentaminen ryhmiin), 2) työssäoppimisjaksojen erityinen tuki, 3) joustavien pienryhmien tarve eri aloilla sekä 4) muut tulevan lukuvuoden huomioitavat seikat. Samanaikaisesti ennakoidaan aloittavien ryhmien erityisen tuen tarvetta. Tässä suunnittelussa pohjaudutaan aiempien vuosien tietoon ko. alojen erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrästä. Tilanne tarkentuu syyslukukauden aikana, jolloin pyritään vielä tekemään tarvittavat muutokset opettajien vuosisuunnitelmiin erityisen tuen toteutumiseksi mahdollisimman hyvin.

Tapanani on toukokuun aikana myös kuulostella uusia ideoita tulevan lukuvuoden koulutusalojen erityisopetuksen innovaatioiksi. Toiminnan perustan on hyvä olla tukeva ja pysyvä, mutta vanhoihin toimintatapoihin ei sovi jäädä sammaloitumaan. Yritän perustella muutostarpeita koulutuspäällikölle tai jopa ammatillisen yksikön johtajalle, jotta ammatillisten erityisopettajien uudet erityisopetuksen kokeiluideat saataisiin toteutukseen seuraavana lukuvuonna. Mielestäni on uskallettava kokeilla rohkeasti, jotta löydetään uusia, toimivia erityisopetuksen muotoja alati muuttuvan ammatillisen koulutuksen kentälle.

KESÄ, (VIEMÄRIT JA LATTIALÄMMITYS VALMIIKSI)

Kesän aikana koulutuspäällikkö, joka Jyväskylän ammattiopistossa vastaa opettajien vuosisuunnitelmien teosta ja omien koulutusalojen budjetista, konkretisoi erityisopetusresurssin opettajien vuosisuunnitelmiin. Tällöin on olennaista, että hänellä on käytössään yhteistyössä laaditut ehdotukset resurssien jaolle. Näin opettajien vuosisuunnitelmissa tulevan lukuvuoden erityisopetus tarkentuu opettajien työksi eri opetusjaksoille. Isossa ammattiopistossa myös tilojen varaukset on tehtävä ajoissa: tehtäviini ervana kuuluu jo kesän aikana varata tilat TARTU-ohjelman kokouksille seuraavaksi lukuvuodeksi. Elokuussa, ennen koulutyön alkua on syytä varmistaa ammattiopistossamme tapahtuneet muutokset (esim. uudet opettajat), jonka jälkeen lattialämmitys on kytkentää vaille valmis.

SYKSY, (SEINÄT PYSTYYN JA KATTO PÄÄN PÄÄLLE)

Kesäloman jälkeen on tärkeää aloittaa kouluvuosi koulutusaloittain tapahtuvalla erityisopetuksen informaatiohetkellä. Tällöin luokanvalvojille, laaja-alaisille erityisopettajille, opinto-ohjaajille, koulukuraattoreille sekä muille TARTU-toimintamalliin osallistuville toimijoille jaetaan lukuvuoden TARTU-ohjelma, josta käy ilmi lukuvuoden aikataulus erityisopetuksen tapahtumien osalta. Samalla kerrataan luokanvalvojille ja muille ammatinopettajille henkilökohtaiseen opetuksen järjestämistä koskevaan suunnitelmaan (HOJKS) liittyvät oleellimmat käytännön asiat. Erityisen tärkeää on muistuttaa erityisopetuksen tietosuojasta ja luottamuksellisuudesta. Näin luokanvalvojat orientoituvat heti lukuvuoden alussa myös erityisopetusasioihin.

Elo- ja syyskuu ovat ervan työn kiireisintä aikaa. On 1) ohjattava ja aikataulutettava HOJKS:ien laadintaa, 2) osallistuttava palavereihin, joissa siirretään nivelvaiheentietoa perusopetuksesta 3) kerättävä laaja-alaisen erityisopettajien vastuulla olevien oppimisvaikeuksien kartoitusten ja ammattiopistossamme käytössä olevan lukikartoituksen tulokset luokittain ja 4) siirrettävä ne esitieto-koontilomakkeeseen yhdessä perusopetuksen yksilöllisten numeroarviointien kanssa. Näillä toimilla saadaan tietoa ja kokonaiskuvaa opiskelijoiden alkuvaiheen tuen tarpeesta. Syksyisin ervan työssä kulkee käsi kädessä aloitavien opiskelijoiden erityisopetuksen tarpeen kartoitus ja jatkavien luokkien yksilöllisten suunnitelmien (HOJKS) päivitys.

Eri koulutusalojen erityisopetuksen suunnittelussa on syytä korostaa aikataulutuksen merkitystä. Onnistuneen erityisopetuksen pohja luodaan henkilökohtaisessa ja välittömässä vuorovaikutuksessa luokanvalvojien

kanssa. Oleellista on myös tuntee eri koulutusalojen erilaiset piirteet, jotta erityisopetus onnistuisi parhaalla mahdollisella tavalla. Mikä sopii jollekin koulutusosalalle, ei sovi toiselle. On pidettävä kiinni yhteisistä ja tasapuolisista pelisäännöistä, mutta erilaisuutta on hyväksyttävä myös eri koulutusalojen välillä.

Luokkakohtaisissa esitietopalavereissa jaetaan aloittavien luokkien osalta perusopetuksen nivelvaihetiedot, oppimisvaikeuksien kartoitukset ja luokanvalvojen tulohaastatteluissa keräämä opetuksen kannalta oleellinen tieto. Palavereihin osallistuvat luokanvalvoja, opinto-ohjaaja, koulukuraattori, laaja-alainen erityisopettaja, (terveydenhoitaja kevääseen 2014 asti) ja alan koulutuspäällikkö sekä erva, joka toimii tilaisuuden puheenjohtajana. Samalla keskustellaan opiskelijoiden yksilöllisistä erityisen tuen tarpeista ja mahdollisesta HOJKS:n tarpeellisuudesta, minkä jälkeen luokanvalvoja voi aloittaa HOJKS:n valmistelut keskustelemalla opiskelijan ja alle 18-vuotiaan huoltajan(jien) kanssa. Luokanvalvoja huolehtii, että HOJKS:n allekirjoittavat opiskelija, alle 18-vuotiaan huoltaja(at) sekä luokanvalvoja.

Ervan tehtäviin kuuluu tukea luokanvalvojaa HOJKS:n laatimisessa (mm. HOJKS- suunnitelman laatiminen Wilma-tietojärjestelmään). Tämän jälkeen Jyväskylän ammattiopiston erityisopetussuunnitelman mukaisesti luokanvalvoja vastaa HOJKS:n päivittämisestä. Toki ervana autan luokanvalvojia HOJKS:n päivityksissä ja valvon, että toteutuksen seuranta näkyy niissä. Erva huolehtii myös, että kaikki omien koulutusalojen HOJKS:t varmistetaan allekirjoituksin syksyllä ennen ns. laskentapäivää, jonka jälkeen ne ovat voimassa seuraavaan syksyyn, ellei erityisen tuen tarve lopu jostakin syystä. (Jyväskylän ammattiopiston erityisopetussuunnitelma 2014).

Ervan työ jatkuu syksyllä moniammatillisen yhteistyökokouksen valmistelulla. Kokous tulee järjestää ennen ns. laskentapäivää, jotta erityisopiskelijoiden määrä ja perusteet tulevat tilastoihin oikein. Ammattiopisto saa erityisopiskelijoiden määrän perusteella korotettua valtionosuutta erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan opintojen järjestämiseen. Tässä moniammatillisessa yhteistyökokouksessa tehdään rehtorille esitys, jonka perusteella hän tekee päätöksen erityisen tuen tarjoamisesta opiskelijoille. Esitystä ovat tekemässä ervan lisäksi koulutusalan koulutuspäällikkö, opinto-ohjaaja, sekä koulukuraattori. Tässä moniammatillisessa yhteistyökokouksessa olen ervana toiminut kokouksen koollekutsujana ja esittelijänä sekä pöytäkirjan laatijana. Ervan tehtävä on kokouksen jälkeen toimittaa kokouksen pöytäkirja rehtorille, josta käy ilmi erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrä, sekä peruste erityiselle tuelle. (Jyväskylän ammattiopisto erityisopetussuunnitelma 2014).

Ennen moniammatillista yhteistyökokousta ervan on varmistettava, että kaikki tarvittavat merkinnät ovat oikein opiskelijahuoltojärjestelmässä ja että kaikki HOJKS-suunnitelmat on laadinnan jälkeen allekirjoitettu. TARTU-ohjelmassa on aikataulutus HOJKS:ien päivitykselle, mutta aikataulussa pysyminen edellyttää tehokasta sähköpostimuistutusta riittävän ajoissa ennen laskentapäivää. Moni opiskelija saattaa tässä vaiheessa syksyä vielä vaihtaa koulutusalaan tai heidän elämässään tapahtuu jotain muuta merkittävää, joten suunnitelmia joudutaan lyhyelläkin ajalla vielä päivittämään. Tässä korostuu yhteistyö luokanvalvojan, opinto-ohjaajan, koulukuraattorin ja ervan välillä.

Kun tiedetään, ketkä opiskelijoista tarvitsevat erityistä tukea, varsinaisten tukipalveluiden järjestäminen aloitetaan. Edellisenä keväänä tehty suunnitelma tarkentuu aloittavien luokkien osalta, joten tiivis yhteistyö eri koulutusalojen opettajien kanssa on alkusyksystä tärkeää. Muita ervan työhön kuuluvia tehtäviä syksyn aikana ovat siis luokanvalvojen tukeminen HOJKS-työssä, keskustelut koulutuspäällikön kanssa erityisopetusresurssien kohdentamisesta ja riittävydestä sekä opintojen tarkistuspalaverien järjestäminen (poissaolojen ja opintojen sujumisen seuranta, erityisopetusresurssin seuranta suhteessa yksilöllisiin suunnitelmiin). TARTU-ohjelman mukaisten joka opintojakson jälkeen pidettävien opintojen tarkistuspalavereiden tavoitteena on tarttua nopeasti havaittuihin haasteisiin, jotta opiskelijoiden opinnot etenisivät mahdollisimman sujuvasti. Olen laatinut opintojen tarkistuksia varten lomakkeen, jota käytämme keskustelun pohjana. (Taulukko 2). Luokanvalvojat täyttävät lomakkeen jokaiseen opintojentarkistukseen. Näin opintoihin liittyvät asiat konkretisoituvat ja voimme miettiä, miten asioihin puututaan. Mikäli joidenkin opiskelijoiden asioissa tarvitaan yksilöllisiä palavereita, voidaan sen järjestämisestä sopia joustavasti. Näin toteutuu TARTU – ohjelman toinen periaate – nopea tuen tarjoaminen opiskelijan haasteisiin.

TAULUKKO 2. Opintojen tarkistuslomake

OPINTOJEN TARKISTUSLOMAKE					LUOTTAMUKSELLINEN				
Rakennusosasto					Riitta Jalonen erva				
Luokka/luokanvalvoja					MUUTA HUOMIOITAVAA				
PVM									
	Puut-fetta AMOT	Puut-fetta TOP	Puut-fetta ATOT	POISSA OLOT		POP- MIA on_ja	TOE- MIA tarv.	HOJKS kirj. ok	HOJKS Kirj. ei
NIMI									

Laaja-alaiset erityisopettajat vastaavat ammattitaitoa täydentävien tutkinnon osien (1.8.2015 yhteiset aineet) erityisopetuksesta omilla koulutusaloillani. Toimipisteessämme työskentelee kaksi laaja-alaista erityisopettajaa noin 1500 opiskelijaa kohti. Ervan ja laaja-alaisen erityisopettajan läheinen yhteistyö on tärkeää, jotta opiskelijat saavat erityistä tukea myös yhteisten aineiden opintoihinsa. Työssäni organisoin myös lukujärjestysjaksoittain yhteisten aineiden esitietopalaverit, jossa opetuksen kannalta oleellinen niveltieto siirretään kun- kin opetusryhmän osalta yhteisten aineiden opettajille.

Ammattitaitoa täydentäviä aineita (yhteisiä aineita) opiskellaan yksi kuuden viikon jakso lukuvuodessa. On tärkeää, että erityinen tuki aloitetaan suunnitellusti, jotta lyhyen kuuden viikon jakson aikana erityinen tuki kohdentuu parhaalla mahdollisella tavalla. Laaja-alaisen erityisopettajien opiskelijatuntemus ja nivelvaiheessa perusopetuksesta saatu yksilöllinen suunnitelma (kuten HOJKS tai tehostetun tuen oppimissuunnitelma) ovat erittäin tärkeitä yhteisten aineiden opetuksen onnistumisen kannalta. Jotta erityinen tuki saadaan tehokkaasti käyntiin myös yhteisissä opinnoissa, nivelvaiheen siirtotietojen saanti ja kerääminen on oleellista.

TALVI, (ILMANVAIHTOKANAVIEN ASENNUSTA)

Ervan työn kulmakiviä ovat toimiva vuorovaikutus kollegoiden kanssa ja hyvä opiskelijatuntemus. Itseäni ervan työssä auttaa todella paljon se, että opetan liikuntaa ja terveystietoa lähes jokaiselle opetusryhmälle, joten opiskelijat tulevat tutuiksi. On myös helpompaa ohjata luokanvalvojaa ja suunnitella erityistä tukea, kun itse tuntee opiskelijat.

Lukuvuoden edetessä ervan työhöni kuuluu säännöllinen yhteydenpito luokanvalvojiin. Pohdimme yhdessä, tarvitaanko jollekin opiskelijalle erityistä tukea opintojen avuksi. Mikäli tuen tarve ilmenee, laadimme mahdollisimman pikaisesti opiskelijalle HOJKS:n opintojen tueksi. Olennaista on myös seurata HOJKS-kirjauksia, jotta ne pysyvät ajan tasalla. Tämä luokanvalvojien neuvonta ja tuki erilaisissa erityisopetukseen liittyvissä kysymyksissä muodostaa tärkeän osan ervan työstäni. Opintojen tarkistuspalaverien ja yhteisten aineiden esitietopalaverien järjestelyt ovat osa työrutiinejani kunkin lukujärjestysjakson aikana.

Talven kiireisin aika on heti vuoden vaihteen jälkeen, jolloin seulotaan ja päätetään kevään erityisen tuen tarvitsijat. Pyrin ervana ennakoimaan tilannetta jo joulukuun lopulla, jotta HOJKS:ien päivitys tapahtuisi mahdollisimman jouhevasti ennen kevään ns. laskentapäivää. Ennakointi ja TARTU-ohjelman tarkka aikataulutus ovat tässä tarpeelliset ja ehdottomat apuvälineet. Toimiva yhteistyö luokanvalvojien kanssa antaa jälleen kerran onnistumisen eväät kevään HOJKS-työlle.

KEVÄT NO 2, (TALON MAALAUUS JA SAUNAN LAUTEET VALMIIKSI)

Samanaikaisesti, kun jo suunnittelen uutta tulevaa TARTU-vuotta, huhti-toukokuussa tapahtuu tärkeitä erityisopetukseen liittyviä asioita. Uusien opiskelijoiden harkinnanvarainen haku ajoittuu kevääseen ja se työllistää myös minua ervana. Olen mukana harkinnanvaraisen haun kautta hakevien opiskelijoiden haastatteluissa. Yhdessä opinto-ohjaajien ja ammattinopettajien kanssa laadimme haastatteluiden aikataulutuksen. Jälleen kerran päällekkäisyyksien välttäminen edellyttää yhteistyötä useiden eri koulutusalojen välillä.

Lukuvuoden viimeisissä opintojen tarkistuskokouksissa suuntaamme ajatuksia jo tulevaan lukuvuoteen. Arvioimme opintojaan jatkavien ryhmien erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrää ja myös ns. neljännen vuoden opiskelijoiden erityisen tuen tarvetta, jotta valmistuminen varmistuu. On tärkeää myös arvioida mennyttä TARTU-toimintavuotta kokonaisuutena, jotta toimintamalli kehittyä toimijoiden toiveiden mukaan yhä paremmaksi. Arviointi on yleensä tehty keskustellen, koska kevät on kaikilla toimijoilla niin kiireinen, että kyselyihin ei tahdo saada vastauksia. Toki palautetta toiminnasta tulee ja voi kerätä jatkuvasti lukuvuoden aikana, joten voimme sanoa myös toteuttavamme jatkuvan arvioinnin periaatteita.

Kevään viimeisimpiin ervan työtehtäviin kuuluu valmistuvien opiskelijoiden HOJKS:ien arkistointi Jyväskylän ammattiopiston erityisopetuksen suunnitel-

man (2014) mukaisesti. On oleellista ohjata luokanvalvoja riittävän ajoissa ja kertoa selkeästi aikataulu, jota yhdessä noudatamme ennen kesälomaa. Näin yksi talo on saatu valmiiksi ja uuden talon pohjatyöt tehty huolella. Ervankin on aika nauttia kesälomasta. ”Sauna lämpiää, minä tarjoan!”

POHDINTA

Erityisopetuksen vastuuopettajana toimiminen on haasteellista, mutta mielenkiintoista työtä. Iso osa erityistä tukea tarvitsevista opiskelijoista, jotka aiemmin opiskelivat erityisammattikouluissa, käyvät nykyisin tavallista ammattiopistoa. Yhdessä opetusryhmässä saattaa olla ylioppilaita, kahden tutkinnon opiskelijoita, tavallisia ammattikoululaisia ja moninaisia erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita.

Työn tekee haasteelliseksi toisaalta erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden tuen tarpeiden moninaisuus ja toisaalta erityisopetuksen resurssien riittämättömyys suhteessa tuen tarpeen määrään. Ammattiopiston erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan kohdalla on aina kyse kouluttautumisesta ammattiin. Ammatillisen koulutuksen suorittaminen on yksi tärkeimmistä syrjäytymisen ehkäisyn mahdollisuuksista. Erityisopetuksen riittävä rahoitus takaa mahdollisuuden vastata opiskelijoiden tuen tarpeisiin ja tukea ammattiin valmistumista.

Ammatillinen koulutus muodostuu ammattiopinnoista, yhteisistä opinnoista ja vapaasti valittavista opinnoista. Erityisen tuen järjestäminen kaikkiin näihin opintoihin on välttämätöntä. Ammattiopintoihin kuuluu myös työssäoppiminen, jonka järjestäminen erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle ei aina ole helppoa. Työssäoppimispaikkoja löytyy helpommin ahkerille ja ”hyville” opiskelijoille, jotka noudattavat työaikoja ja joita voidaan hyödyntää tehokkaasti yrityksen tuloksen tekemisessä. Ervan työhön kuuluu olla mukana luokanvalvojan ja opiskelijan tukemisessa myös työssäoppimisjakson aikana sekä työssäoppimisjakson erityisen tuen päivittämisessä HOJKS:iin. Toki varsinaisen työssäoppimisen ohjauksen tekee aina ammatinopettaja. Erityisopetuksen resurssien koordinoinnissa on otettava huomioon myös työssäoppimisen vaatima tuki.

Luokanvalvojat ja muut ammatinopettajat vastaavat ammatinopetuksesta omilla koulutusaloillaan. Työssäoppimista ohjaavat työpaikkaohjaajat, jota työssäoppimisen valvojat (ammatinopettaja) tukevat. Yhteisten aineiden opetuksesta vastaavat aineenopettajat. Toimijoita on paljon ja siksi ammattiopiston erityisopetus eroaa perusopetuksen erityisopetuksesta. Pidän toimivaa yhteistyötä näiden toimijoiden kanssa erittäin tärkeänä erityisopetuksen suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin kannalta. Saan työskennellä ervana eri toimijoiden välissä luoden resurssien puitteissa mahdollisuuksia erityisen

tuen järjestämiselle. Erityisen tärkeää työlleni on koulutuspäällikön luottamus. Se on edellytys sille, että erityinen tuki kohdentuu opiskelijoiden tarpeiden mukaan ja ervan työ onnistuu. Olen saanut Jyväskylän ammattiopiston rakennusalojen ervana kehittää ja luoda TARTU-toimintamallin, mikä on luonut toiminnallemme rakenteet, joiden varassa pystymme tukemaan opiskelijoitamme yhä paremmin.

Erityisopetuksen onnistumisen kannalta eri koulutusalojen erityispiirteiden tuntemus on tärkeää, jotta kunkin alan sopiva erityisopetuksen toteutusmalli löytyy. On osattava kehittää erityisopetusta vähitellen. ”Yksi asia kerrallaan”-ajatuksella erityisopetus tulee ammatinopettajille tutummaksi ja avaa portteja uuden kehittämiseksi. Eri koulutusalojen erityiselle tuelle on ensin havaittava tarve, luotava mahdollisuus tarjota tarvittavaa oppimisen tukea resurssien puitteissa sekä tuettava ja ohjattava toimintaa. Vain näin ervan työ voi onnistua.

Jyväskylän ammattiopistossa erityisopetuksen vastuunopettaja, erva, on itsekin päivittäin mukana opettajan työn arjessa. Muutoksia tapahtuu nopeaan tahtiin, joten on säilytettävä kosketuspinta eri ikäluokkiin. Aloittavien luokkien haasteet tänä päivänä eroavat muutaman vuoden takaisista haasteista. On helppompaa ohjata ervan roolissa luokanvalvoja ja muita opettajia, kun itsekin toimin arkityössä opettajana. Budjetista vastaaminen ei omassa ammattiopistossa kuulu ervalle. Erityisopetuksen resurssi kulkee ammattiopiston hallinnon kautta koulutuspäällikölle, joten toimiva suhde koulutuspäällikköön on äärimmäisen tärkeää. Tarvittaessa on ohjattava myös koulutuspäällikköä erityisopetuksen moninaisten haasteiden ja tarpeiden saloihin. Onnekseni omat koulutuspäällikköni ovat aina suhtautuneet erityisopetukseen suopeasti, mikä on auttanut ervan työtäni erittäin paljon.

Olen kuvannut tässä artikkelissani TARTU-toimintamallia ennen 1.8.2014 voimaan astunutta oppilas- ja opiskelijahuoltolakia. Nyt on jo selvää, että toimintamme muuttuu. On vaarana, että oppilas- ja opiskelijahuoltolaki jäykistää toimintaa, jolloin lain perimmäinen tarkoitus romuttuu. Toivottavasti olen väärässä ja siirtymäkauden jälkeen löytyy toimiva systeemi, jossa kaupungin järjestämä terveydenhuolto, psykologi- ja kuraattoripalvelut yhdistyvät parhaalla mahdollisella tavalla ammattiopiston toimintaan. Minun on aika aloittaa TARTU 2.0:n kehittäminen. Päivityksen tulee taata edelleen vanhan ohjelman hyvät asiat ja huomioida oppilas- ja opiskelijahuoltolain tuomat uudet haasteet.

LÄHTEET

Jyväskylän ammattiopisto. Erityisopetussuunnitelma. Vahvistettu 21.5.2014. Rehtorin päätös 68/10/2014.

Info. Jyväskylän ammattiopisto. 2015. Viitattu 8.12.2014. <http://www.jao.fi>.

Laki oppilas-ja opiskelijahuollosta 1287/2013. Viitattu 8.12.2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20131287>

LAAJA-ALAISEN ERITYISOPETTAJAN TYÖN SUUNNITTELU JA KOORDINOINTI JYVÄSKYLÄN AMMATTIOPISTOSSA

Mari Ilveskoski, Reetta Leppilampi & Tuija Suvilehto

JOHDANTO

Tässä artikkelissa kuvataan Jyväskylän ammattiopiston laaja-alaisten erityisopettajien ammatillisen perustutkinnon ammattitaitoa täydentäviin opintoihin tarjoaman erityisen tuen suunnittelua ja koordinointia. Tätä tarkastellaan ja kuvataan verkostossa tapahtuvana työnä sekä tietoon, kokemukseen ja arviointiin perustuvana prosessina. Kolmas näkökulma on kuvata työtä ajan kautta lukukausittain, jaksoittain sekä viikoittain.

Jyväskylän ammattiopisto on Jyväskylän koulutuskuntayhtymään kuuluva monialainen ammattioppilaitos. Lukuvuonna 2014–2015 Jyväskylän ammattiopistossa opiskelee noin 4300 opiskelijaa 22 eri perustutkinnossa. Jyväskylän ammattiopistossa on kolme ammatillista yksikköä, jotka ovat kauppa ja palvelut, kulttuuri ja hyvinvointi sekä tekniikka ja liikenne. Koulutus toteutetaan kuudessa toimipisteessä. Ammatillisten yksikköjen lisäksi ammattiopistoon kuuluu yhteisten opintojen yksikkö sekä opiskelijapalvelut-yksikkö, jotka tuottavat palveluita ammatillisten yksiköiden opiskelijoille. (Jyväskylän ammattiopisto, 2015.)

Yhteisten opintojen yksikkö tuottaa ammatillisen perustutkinnon ammattitaitoa täydentävien tutkinnon osien, eli atto-opintojen, vapaasti valittavien sekä yhdistelmä- ja yrittäjyysopintojen opetuksen. Jyväskylän ammattiopistossa koulutusta toteutetaan kuusijaksojärjestelmällä. Viidessä jaksossa opiskelija opiskelee ammatillisia, ja yleensä myös vapaasti valittavia, opintoja ja yhdessä jaksossa ammattitaitoa täydentäviä tutkinnon osia eli atto-opintoja ja yleensä myös valinnaisia opintoja. Ammattitaitoa täydentäviä tutkinnon osia eli matemaattisia aineita, kieliä, liikuntaa ja terveystietoa, yritys-, yhteiskunta- ja työelämä tietoa sekä taidetta ja kulttuuria, kuuluu 120 opintoviikon tutkintoon yhteensä 20 opintoviikkoa. Näistä 16 opintoviikkoa on pakollisia ja 4 opintoviikkoa valinnaisia opintoja. Yhteisten opintojen yksikön toiminnan suunnittelusta toteutuksesta vastaavat yksikönjohtaja, kaksi koulutuspäällikköä sekä koulutussuunnittelija. Opetuksesta vastaavat aineenopettajat sekä laaja-alaiset erityisopettajat.

Yhteisten opintojen yksikkö vastaa myös erityisopetuksen koordinoimisesta. Ammatillisiin opintoihin kohdentuvan erityisen tuen lisäksi Jyväskylän

ammattiopissa tuetaan myös atto-opintojen opiskelua, sillä Jyväskylän ammattiopiston erityisopetussuunnitelma (vahvistettu 21.5.2014) velvoittaa, että jokaisella opiskelijalla on oikeus saada edellytystensä mukaista koulutusta ja tarvitsemiaan tukitoimia kaikissa ammatilliseen perustutkintoon kuuluvissa opinnoissa. Atto-opintojen erityisopetuksen toteuttavat laaja-alaiset erityisopettajat. He ovat yhteisen opintojen yksikön opettajia. Ammattiopistossa työskentelee lukuvuonna 2014–2015 viisi laaja-alaista erityisopettajaa. Näistä kolmen työpanos kohdentuu pelkästään atto-aineiden opetukseen ja kahden työstä noin puolet. Laaja-alaisten erityisopettajien lisäksi yksi atto-aineita opettava ammatillinen erityisopettaja sekä opiskeluavustaja tukevat opiskelijoiden atto-aineiden opintoja. Viisi erityisopettajaa tuottaa palvelujaan ammatillisiin yksiköihin siten, että he työskentelevät eri toimipisteissä ja saattavat näin tukea useamman ammatillisen yksikön opiskelijoita.

Jyväskylän ammattiopiston lukuvuoden 2014–2015 4300 opiskelijasta 542 tarvitsee opinnoissaan erityistä tukea (20.9.2014). Tämä on siis noin 12 prosenttia koko opiskelijamäärästä. Osa erityistä tukea tarvitsevista opiskelijoista ei tarvitse sitä atto-aineissa, mutta suuri osa tarvitsee. Osalla opiskelijoista erityisen tuen tarve on suurin nimenomaan atto-opinnoissa. Atto-opintoihin tarjottava erityisopetus on osa ammatillista erityisopetusta, joten sitä ohjaavat samat normit. Ohjaavia normeja ovat laki ammatillisesta koulutuksesta, tutkintojen perusteet, Jyväskylän koulutuskuntayhtymän opetussuunnitelman yhteinen osa ja tutkintokohtaiset opetussuunnitelmat. Tämän lisäksi erityisen tuen toteuttaminen perustuu Jyväskylän ammattiopiston erityisopetussuunnitelmaan sekä muihin Jyväskylän koulutuskuntayhtymän asiakirjoihin esimerkiksi laatujärjestelmä ja opinto-ohjaus sekä opiskeluhuoltosuunnitelma. Opintoihinsa erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle laaditaan henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma eli HOJKS. Suunnitelmassa määritellään opiskelijan yksilölliset oppimisen tavoitteet, tarvittavat tukitoimet, tuen perusteet ja mahdollinen opintojen mukauttamisen tarve. Tämän asiakirjan perusteella suunnitellaan, sekä dokumentoidaan, myös atto-opintoihin tarjottava erityinen tuki. Jyväskylän ammattiopiston erityisopiskelijat opiskelevat ensisijaisesti samoissa ryhmissä muiden opiskelijoiden kanssa, ja kaikilla opiskelijoilla on tasavertainen mahdollisuus hakeutua haluamalleen koulutuslalle. Pienryhmiä voidaan perustaa tilapäiseen tarpeeseen koulutusalan sisälle. (Jyväskylän ammattiopiston erityisopetussuunnitelma, 2014.)

Atto-opintoihin kohdennettavan erityisen tuen tavoitteena on varmistaa erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille joustava, tasavertainen, monipuolinen ja tuettu oppimisympäristö, joka mahdollistaa opiskelijan oppimisen ja etenemisen opinpolullaan. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden atto-tuki

toteutetaan Jyväskylän ammattiopistossa joko erityisopettajan samanaikaisopetuksena, erityisopettajan ohjaamana pienryhmä- tai yksilöopetuksena, opiskeluavustajan samanaikais- tai yksilötukena tai aineenopettajan samanaikaisopetuksena. Aineenopettajien konsultaatiota käytetään tarpeen mukaan. (Vrt. Erityisopetussuunnitelma. Jyväskylän ammattiopisto. 21.5.2014.) Opiskelija voi tarvita atto-aineiden opiskeluun erityistä tukea esimerkiksi oppimisvaikeuksien, keskittymisvaikeuksien, psyykkisten ongelmien, päihdeongelman tai arjen hallintaan liittyvien haasteiden vuoksi.

LAAJA-ALAISEN ERITYISOPETTAJAN TYÖN SUUNNITTELU JA KOORDINOINTI VERKOSTOSSA

Laaja-alaisten erityisopettajien atto-aineisiin tarjoamaa erityistä tukea suunnitellaan ja koordinoidaan verkostossa, kuten Jyväskylän ammattiopiston erityisopetussuunnitelma ohjaa. Ammattiopistotasoisesti tämä toteutetaan erityisopettajatiimissä esimiesjohtoisesti. Kuluvan lukuvuoden tuen yleiset raamit luodaan edellisen lukuvuoden keväällä, jolloin päätetään, mihin ammatilliseen yksikköön kukin erityisopettaja työpanoksensa kohdentaa. Tässä vaiheessa suunnittelun lähtökohtana on se, että laaja-alaisen erityisopettajan tukea tarjotaan ammattiopistotasoisesti tasapuolisesti (vrt. Jyväskylän ammattiopiston erityisopetussuunnitelma 2014). Pääsääntöisesti erityisopettajien ammatilliset yksiköt eivät vaihtele. Tällä pyritään varmistamaan opiskelijatuntemus sekä ammatillisen alan tuntemus, joka vaikuttaa atto-aineiden sisältöpainotuksiin. Toinen suunnittelun näkökulma on erityisopettajien työmäärän tasaisuus. Tätä asiaa tarkistetaan ja tarvittaessa muokataan jokaisessa jaksossa erityisopettajien tiimipalaverissa esimiehen kanssa. Tämä tarkoittaa sitä, että jossakin jaksossa erityisopettaja, jonka oma työmäärä on kevyempi, saattaa tarjota tukea sellaiseen ammatilliseen yksikköön, johon hänen työpanoksensa ei yleensä kohdennu. Erityisopettajien tiimipalaverissa käsitellään resursointiin ja työnjakoon liittyvien asioiden lisäksi muita erityisopetuksen ajankohtaisia asioita ja kehittämiskohteita koko ammattiopistotasoisesti. Erityisopetuksen suunnittelu, koordinointi ja kehittäminen ovat näkökulmana, ja tarvittaessa myös aiheena, myös yhteisten opintojen jaksopalaverissa, johon osallistuvat kaikki atto-aineiden opettajat. Ammattiopistotasoisissa erityisopetuksen kehittämispalaverissa atto-aineiden erityistä tukea suunnitellaan ja kehitetään osana koko erityisen tuen prosessia.

Erityisopettajien antamaa erityistä tukea suunnitellaan ja koordinoidaan yhteistyössä oppilaitoksen useiden toimijoiden kanssa. Eri jaksolla atto-opintoja opiskelevat opiskelijat määräytyvät opiskelijan opetusryhmän lukuvuo-

sisuunnitelman mukaan. Tästä vuosisuunnittelusta vastaavat ammatillisten yksiköiden koulutuspäälliköt. Kun ammatilliset koulutuspäälliköt ovat laatineet opetusryhmien vuosisuunnitelmat, yhteisten opintojen yksikön koulutuspäällikkö alkaa suunnitella atto-opetuksen toteuttamista, eli esimerkiksi sitä, onko joitain pieniä opetusryhmiä tarvetta yhdistää isommaksi ryhmäksi. Tässä suunnittelun vaiheessa erityisopettajat voivat vaikuttaa oman työnsä suunnittelun näkökulmasta siihen, mitkä ryhmät olisi sopiva yhdistää.

Laaja-alainen erityisopettajalla osallistuu erityisen tuen tarpeen tunnistamiseen ja hänellä on konsultoiva rooli HOJKS-prosessissa, josta päävastuun kantavat luokanvalvoja ja erityisopetuksen vastuuopettaja (erva). Erityisopettajan yhteistyökumppanina atto-aineisiin tarjottavan erityisen tuen suunnittelussa on usein erityisopetuksen vastuuopettaja, opinto-ohjaaja, kuraattori sekä luokanvalvoja. Tietoa opiskelijoista ja heidän erityisen tuen toteuttamiseen vaikuttavista tarpeistaan erityisopettaja saa edellä mainituilta henkilökohtaisesti, mutta myös jaksoittain järjestettävässä opintojen seurantalaverissa, jossa käsitellään opintojen etenemisessä huolta aiheuttavien opiskelijoiden opintotilannetta ja mietitään ratkaisuja koulunkäynnin ja oppimisen tukemiseksi. Erityisopettajalla on myös konsultoiva rooli, kun mietitään keinoja tukea opiskelijan oppimista ja ammatillisten taitojen kehittymistä tai ohjausta hänen edellytystensä mukaiselle opintoalalle. Kun erityistä tukea suunnitellaan yhteistyössä tukihenkilöstön kanssa, on se usein hyvin yksilötasoista eli tuen muotoja suunnitellaan ja koordinoidaan opiskelijan tarpeista lähtien. Tällöin opiskelijalla on usein yksilöllinen opinpolku, joka vaikuttaa esimerkiksi siihen, että opiskelija suorittaa atto-opintoja oman opetusryhmän suunnitelmasta poikkeavassa ajankohdassa ja opetusryhmässä tai hän ei opiskele kaikkia atto-moduuliin normaalisti kuuluvia oppiaineita. Tähän suunnitteluun voivat opiskelijakohtaisesti osallistua myös muut opiskelijan tukiverkoston tahot, esimerkiksi sosiaalitoimen tai nuorisokodin edustaja, terveydenhoitaja tai koulupsykologi. Myös opiskelija osallistuu suunnitteluun. Joskus opiskelijan yksilöllisen opinpolun kannalta on parempi, että hän opiskelee atto-opinnot toisessa ammatillisessa yksikössä. Tällöin erityisopettaja saattaa suunnitella erityistä tukea tämän yksikön laaja-alaisen erityisopettajan ja/tai aineenopettajien kanssa.

Laaja-alaisen erityisopettajan tärkeitä kumppaneita erityisen tuen suunnittelussa ja koordinoinnissa ovat aineenopettajat. Harkittaessa erityisen tuen muotoa, eli sitä toteutetaanko tuki pienryhmäopetuksena, erityisopettajan samanaikaisopetuksena, opiskeluavustajan tukena vai aineenopettajan tehostettuna tukena ja erityisopettajan konsultaationa, keskustellaan yleensä aineenopettajien kanssa. Jakson taitteessa erityisopettaja ja erityisopetuksen

vastuunopettaja pitävät yhteisten aineiden esitietopalaverin, jonne kutsutaan luokkaa opettavat aineenopettajat, opinto-ohjaaja, luokkien luokanvalvojat ja koulutuspäälliköt. Palaverissa käydään läpi pääpiirteittäin yhteisten aineiden opetukseen tulevat luokat sekä tarkemmin erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat ja heidän tukitarpeensa, sekä suunnitellaan tuen järjestämisen tapa. Aineenopettajan, erityisopettajan sekä opiskelijan yhteistyönä suunnitellaan usein opiskeltavan oppiaineen tavoitetaso. Erityisopettaja ja aineenopettajat miettivät yhdessä myös sen, opiskeleeko opiskelija aineenopettajan opetusmateriaaleja, sekä aineen- että erityisopettajien materiaaleja vai erityisopettajan materiaaleja käyttäen. Jos tuen muotona on samanaikaisopetus, aineen- ja erityisopettaja suunnittelevat tuen muodon yhdessä sekä jakso- että tuntitasoisesti. Opettajat suunnittelevat, valmistavat ja muokkaavat yhdessä opetusmateriaalia, arvioitavia tehtäviä ja kokeita sekä oppituntien sisältöä ja rakennetta. Tuen muotojen toimivuutta ja riittävyttä tarkastetaan ja muokataan tarvittaessa usein yhteistyönä jakson kuluessa. Erityisopettaja suunnittelee tarjottavaa tukea myös opiskelijan kanssa. Opiskelija on oman oppimisensa asiantuntija, joten erityisopettaja hyödyntää hänen tietoaan ja kokemustaan siitä, millaista tarjottavan erityisen tuen tulisi olla.

LAAJA-ALAISEN ERITYISOPETTAJAN TYÖN SUUNNITTELU JA KOORDINOINTI OPISKELIJALÄHTÖISESTI TIEDON, KOKEMUKSEN JA ARVIOINNIN PERUSTEELLA

Erityisen tuen suunnittelun lähtökohtana on opetettavan aineen opetussuunnitelma, tieto, taito ja kokemus oppimisen haasteista ja niiden tukemisesta pedagogisin keinoin sekä opiskelijatuntemus. Erityisopettajan tulee tuntee eri aineiden opetussuunnitelma, jotta hän tietää, mitä opiskelijan tavoitellaan oppivan, miten kunkin opiskelijan oppimisen haasteet vaikuttavat tähän tavoitteeseen ja millaisilla pedagogisilla keinoilla tuetaan sitä, että opiskelija saavuttaa nämä oppimistavoitteet. Erityisopettajan tuen suunnittelun pohjana on opiskelijan ja yleensä aineenopettajan kanssa asetettu henkilökohtainen tavoitetaso kuhunkin oppiaineeseen. Tavoitetason asettamisen pohjana ovat oppiaineen arviointikriteerit. Opiskelijan opintosuoritukset arvioidaan käyttäen arviointiasteikkoa kiitettävä (K3), hyvä (H2) ja tyydyttävä (T1). Jokaiselle tasolle on määritelty selkeät oppimistavoitteet. Jos erityistä tukea saavan opiskelijan oppimisvaikeudet estävät tyydyttävän tason saavuttamisen, voidaan käyttää mukautettuja tavoitteita ja arviointikriteereitä. Mukautetun kiitettävän (K3M) tavoitteet ja arviointikriteerit ovat vaatimustasoltaan alempia kuin oppiaineen tyydyttävä (T1) (Asetus ammatillisesta koulutuksesta 1998; Jyväskylän am-

mattiopiston erityisopetussuunnitelma, 2014). Jos jossakin oppiaineessa ilmenee tarvetta mukauttaa tavoitetasoa ja arviointia, tulee asiasta keskustella opiskelijan ja alaikäisen opiskelijan huoltajan kanssa. Yhteistyössä asetettua opiskelijan yksilökohtaista tavoitetasoa arvioidaan kurssin kuluessa ja muokataan tarvittaessa. Tavoitetason määrittely ohjaa opiskelijan kanssa tehtävän työskentelyn suunnittelua, sillä jos opiskelijan tavoitteena on oppia kurssin ydinasiat, rajataan ja eriytetään työskentelyä näiden T1-tasolla toteutuvien ydintietojen ja -taitojen opiskeluun ja oppimiseen. Erityisopettaja suunnittelee erityisen tuen pedagogiset ratkaisut ja opetusmenetelmät siten, että asetetun oppimistavoitteen saavuttaminen mahdollistuu.

Erityistä tukea suunnitellaan opiskelijatuntemuksen, niveltiedon, kokemuksen ja arvioinnin perusteella. Perusopetuksesta siirretään toiselle asteelle niveltietoa erityistä tukea tarvitsevista nuorista. Laaja-alaiset erityisopettajat saavat yleensä luettavakseen nuoren oppimissuunnitelman, pedagogisen selvityksen tai henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman. Kirjallisen tiedonsiirron lisäksi erityisopettajat saavat syksyn alussa järjestettävässä Jyväskylän ammattiopiston ja Jyväskylän kaupungin ja lähikuntien yläkoulujen yhteisessä niveltietopalaverissa suullista niveltietoa perusopetuksen erityisopettajilta ja opinto-ohjaajilla. Tämä perusopetuksen tieto ja kokemus nuoresta, hänen vahvuuksista, oppimisen haasteista, tarvittavasta tuesta sekä hyvistä pedagogisista käytänteistä, ohjaavat atto-aineisiin kohdennettavan tuen muodon, laadun ja määrän suunnittelua.

Perusopetuksesta saatava niveltieto on ensiarvoisen tärkeä elementti opinnot aloittavan nuoren erityisen tuen tarpeen tunnistamisessa sekä tuen suunnittelussa. Niveltietoa täydentävät kaikille opintonsa aloittaville opiskelijoille tehtävät lähtötasokartoitukset eli teknisen lukemisen, luetun ymmärtämisen sekä matematiikan lähtötasotestit. Näiden tietojen lisäksi opiskelijan ensimmäisen atto-jakson erityisen tuen suunnittelussa hyödynnetään luokanvalvojan ja muiden ammatillisten opettajien kokemuksia opiskelijasta. Toinen tärkeä tietolähde on luokanvalvojan alkuhaastattelussa saama tieto muun muassa opiskelijan kokemuksista perusopetuksessa toteutetusta tuesta ja sen toimivuudesta. Erityisopettaja tapaa yleensä opiskelijat lukuvuoden alussa, eli ennen atto-opintojen jaksoa, keskustellessaan jokaisen opiskelijan kanssa henkilökohtaisesti opintojen alussa tehtyjen lähtötasokartoitusten tiedoista. Tässä tilanteessa opiskelijailta saadaan tietoa hänen tukitarpeistaan sekä koe-tuista hyvistä tukikäytännöistä, mikä ohjaa myös ammattiopistossa tarjottavan erityisen tuen suunnittelua. Opiskelijoiden henkilökohtaisella tapaamisella erityisopettajat pyrkivät myös edistämään opiskelijoiden osallisuutta omaan oppimisympäristöön ja opintoihin sitä kautta, että opiskelija oppii tuntemaan

erityisopettajan jo ennen atto-jaksoa ja hänellä on mahdollisuus osallistua opiskeluun saamansa tuen suunnitteluun. Tällainen toiminta on osa oppilas- ja opiskelijahuollosta annetussa laissa (1287/2013) mainittua yhteisöllistä opiskeluhuoltoa, jolla edistetään opiskelijoiden oppimista, hyvinvointia, terveyttä, sosiaalista vastuullisuutta, vuorovaikutusta ja osallisuutta sekä opiskeluympäristön terveellisyyttä, turvallisuutta ja esteettömyyttä (vrt. Laki oppilas- ja opiskelijahuollosta 1287/2013).

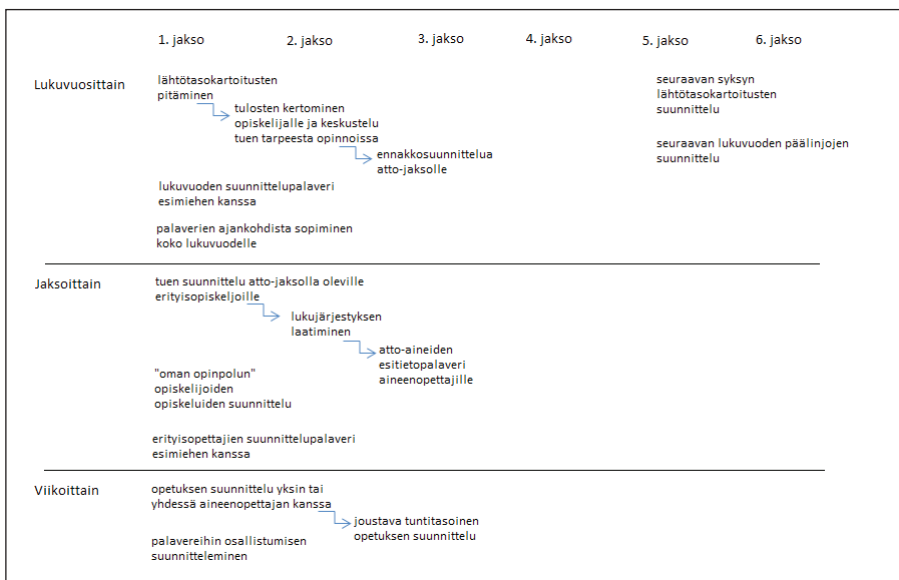
Toisen ja kolmannen vuoden opiskelijoille tarjottavan erityisen tuen suunnittelua ohjaa opiskelijatuntemus sekä aiemmat kokemukset opiskelijalle tarjotun tuen laadun ja muodon toteutuksesta ja toimivuudesta. Nämä tiedot, eli opiskelijan tukitarpeet, aiemmin tarjotun tuen muoto, toimivat käytänteet sekä tieto opiskelijan arvioinnista, erityisopettaja on kirjannut opiskelijan HOJKSiin. Tätä omaa kokemustietoa erityisopettaja täydentää aineenopettajan tiedoilla. Jos erityisopettaja ei ole opettanut opiskelijaa aiemmin, saa hän kyseiset tiedot opiskelijan HOJKSista, jonne opiskelijaa aiemmin tukenut erityisopettaja on ne kirjannut. Tarvittaessa erityisopettaja keskustelelee asiasta vielä opiskelijaa opettaneen erityisopettajan ja aineenopettajien kanssa. Erityisopettaja arvioi erityisen tuen toteutuksen onnistumista opiskelijatuntemukseen perustuen myös jakson aikana. Tuen muotoa ja määrää muokataan tarvittaessa jakson kuluessa vastaamaan opiskelijan yksilöllistä tarvetta, joka voi muuttua esimerkiksi kasvun ja kehityksen tai elämäntilanteen mukaan.

Erityisopettajan työn suunnittelun ja koordinoinnin eräs tärkeä näkökulma on opiskelijan ammatillisen kasvun tukeminen ja edistäminen. Atto-aineet ovat osa opiskelijan ammatillista tutkintoa ja niiden tulisi tukea opiskelijan ammatillisuuden kehittymistä. Erityisopettaja pyrkii suunnittelemaan erityisen tuen muodon, sisällön, määrän ja laadun siten, että atto-aineet eivät muodostuisi esteeksi opiskelijan etenemiselle opinnoissa tai valmistumiselle ammattiin vaan tukisivat ammatillista oppimista ja osaamista. Erityisopettaja suunnittelee ja koordinoi työtään myös siten, että hänellä on tarvittaessa mahdollisuus tarjota konsultaatiota opiskelijan ammatillisten opintojen tuen järjestämisen suunnitteluun ja toteuttamiseen.

LAAJA-ALAISEN ERITYISOPETTAJAN TYÖN SUUNNITTELU JA KOORDINOINTI AJASSA

Laaja-alaisen erityisopettajan työn suunnittelua voidaan lähestyä ajallisesti ja tarkastella, miten työtä suunnitellaan lukuvuoden, jakson, viikon tai jopa päivän tasolla. Lukuvuosittaisen työn suunnittelu painottuu syksyyn ja kevääseen. Tämä tarkoittaa toiminnan päälinjojen määrittämistä, eli missä ammatillisissa

yksiköissä ja osastoilla erityisopettajan työskentelevät, onko lukuvuoden aikana joitain painopisteitä, joihin on tarpeen keskittyä sekä mikä on vuoden aikana käytössä oleva tuntiresurssi ja miten se jaetaan atto-aineiden opetuksen ja muun työn kesken. Nämä päälinjat suunnitellaan yhdessä esimiehen kanssa jo edellisen lukuvuoden keväällä ja vahvistetaan syksyllä uuden lukuvuoden alussa. Edellisen vuoden keväällä suunnitellaan myös seuraavan syksyn lähtötasokartoitusten toteutus. Uusi lukuvuosi uusien ja vanhojen opiskelijoiden kanssa käynnistyy nopeasti ja työntäyteisesti, joten lähtötasokartoitusten toteutus tulee olla valmiiksi mietittynä, jotta päästään suoraan toteuttamiseen. On suunniteltava ja päätettävä se, mitä testiä käytetään, kuka testit pitää ja miten tulosten keräys ja analysointi toteutetaan sekä miten palaute tuloksista annetaan opiskelijoille. Lähtötasokartoitusten organisointi ja toteutus on pääasiassa laaja-alaisten erityisopettajien vastuulla. Pääosin toistetaan edellisten vuosien kokemusten kautta hyväksi havaittuja käytäntöjä, joiden toimivuutta on arvioitu edellisen vuoden syksyllä, silloisten testien pitämisen jälkeen. Uuden lukukauden alussa sovitaan myös jaksottaisten palaverien ajankohdat koko lukuvuoden ajalle, jotta päällekkäisyyksiä ei tapahdu ja verkoston eri toimijat pääsevät paikalle. Tällaisia jaksoittain toistuvia päivämääriä ovat opiskeluiden seurantalpalaverit ja atto-jakson esitietopalaverit.

KUVIO 1. Laaja-alaisten erityisopettajan työn suunnittelu lukuvuoden aikana

Jyväskylän ammattiopistossa käytössä oleva kuusijaksojärjestelmä ohjaa paljon erityisopettajan työn suunnittelua. Opiskelija opiskelee atto-opintoja yhden jakson ajan ja erityisopettaja suunnittelee työnsä ja tuntiresurssinsa käytön jakson aikana siten, että pystyy tukemaan atto-aineissa erityistä tukea tarvitsevaa opiskelijaa. Samassa jaksossa on yhdellä erityisopettajalla useita tuettavia luokkia ja usein monilta eri aloilta. Erityisopettaja rakentaa itse jakson lukujärjestyksen ja suunnittelee sen pääpiirteittäin valmiiksi jo ennen jakson alkua. Lukujärjestykseen vaikuttavat atto-aineiden jaksolla olevien erityisopiskelijoiden lukujärjestyksen lisäksi mahdolliset rästitehtäviä kurssien loppuunsaattamiseksi tekevät opiskelijat. Lisäksi jakson opiskelijamäärään vaikuttaa yksilöllistä opinpolkua kulkevien opiskelijoiden opetusohjelma, joka suunnitellaan jaksokohtaisesti yhdessä verkoston muiden toimijoiden kanssa. Erityisopettaja suunnittelee ennen jakson alkua erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan tuen antamisen muodon, eli tuetaanko opiskelijan oppimista pienryhmä-, yksilö- tai samanaikaisopetuksella vai riittääkö pelkkä aineenopettajan konsultointi opiskelijan tukemiseksi. Usein tämä suunnittelu tehdään yhdessä aineenopettajan kanssa. Jaksojen välillä voi olla suuriakin vaihteluita opetettavien opiskelijoiden ja luokkien määrässä. Hyvää jaksoittaista suunnittelua on arvioida opetusresurssin riittävyys jo hyvissä ajoin ennen seuraavan jakson alkua, jotta tarpeen niin vaatiessa voidaan resursoida lisätukea luokalle esimerkiksi aineenopettajan samanaikaisopetuksen muodossa. Erityisopettajan opetusresurssin riittävyttä arvioidaan myös jakson taitteessa järjestettävässä atto-aineiden esitietopalaverissa sekä jakson alussa pidettävässä laaja-alaisen erityisopettajien tiimipalaverissa esimiehen kanssa.

Erityisopettajan viikko-ohjelmaan vaikuttavat viikon opetustunnit sekä mahdolliset opiskeluiden seuranta- tai opiskelijahuollolliset palaverit, kuten myös yhteisten aineiden yksikön sisäiset jaksopalaverit tai koko ammattiopistotasoiset erityisopetuksen kehittämispalaverit. Viikoittainen työ määrä voi saman jakson sisällä vaihdella eri palaverien vuoksi hyvinkin paljon, vaikka opetustuntien määrä pysyykin lähes samana. Työn viikkosuunnittelu sisältää sen arviointia, mihin näistä palaverista erityisopettaja osallistuu ja milloin taas läsnäolo ei ole välttämätöntä ja tieto voidaan välittää tai saada muilla keinoin. Mikäli palaveri sijoittuu päällekkäin opetustuntien kanssa, erityisopettaja arvioi, voiko opetuksen järjestää muilla keinoin ilman oppimisen vaarantumista.

Päiväkohtainen työn suunnittelu tarkoittaa pääasiassa opetustuntien suunnittelua. Siihen vaikuttavat opetussuunnitelman tavoitteet ja kurssin sisällöt sekä opiskelijan taitotaso ja eteneminen oppimisessa. Erityisopetus on lähtökohtaisesti aina yksilöllistä ja opiskelijan vahvuuksiin perustuvaa opetusta. Käytännössä tämä tarkoittaa, että kurssin sisällöissä etenemistä ei voida

suunnitella etukäteen koko kurssin osalta, vaan eteneminen pyritään suunnittelemaan jatkuvana prosessina edellisten oppimistulosten perusteella. Samanaikaisopetuksessa tunnit suunnitellaan yhdessä aineenopettajan kanssa. Jos taas erityisopettaja pitää pienryhmäopetusta, oppitunnin suunnittelussa täytyy ottaa huomioon se, että saman tunnin aikana voi olla eri alojen, eri vuosikurssien ja eri oppiainetta opiskelevia opiskelijoita. Tällöin erityisopettaja suunnittelee oppitunnin rakenteen siten, että välillä opettaja voi keskittyä jonkun opiskelijan tai opiskelijaryhmän kanssa uuden asian opettamiseen muiden työskennellessä sillä välin itsenäisesti. Erityisopetuksessa on tyypillistä, että ennalta tehtyä opetustunnin suunnitelmaa ei pystytäkään noudattamaan tiukasti tunnin aikana – opiskelijan keskittymiskyky ei ehkä riitäkään sillä hetkellä uuden opiskeluun tai hän voikin tarvita enemmän kertausta edellisen asian sisäistämiseksi. Tällöin ennalta tehtyä suunnitelmaa on tarpeellista muuttaa oppimisen saavuttamiseksi.

POHDINTA

Laaja-alaisen erityisopettajan työssä suunnittelu on tärkeää, jotta työ ei ole ”tulipalon sammuttamista” eli reagointia erityisen tuen tarpeeseen vasta siinä vaiheessa, kun ongelmia on jo ilmennyt. Tavoitteena on, että opiskelija saa oikea-aikaisesti tarvitsemansa tuen ja opiskelusta seuraa onnistumista. Ilman hyvää ja ennakoivaa suunnittelua tähän ei päästä. Opiskelijat opiskelevat attoaineita vain yhden jakson eli noin kuuden viikon ajan lukuvuoden aikana, jotta tuki on tärkeää pystyä kohdentamaan oikein jo heti jakson alusta alkaen, jotta käytössä oleva aika voidaan käyttää itse oppimiseen. Jotta tämä olisi mahdollista, täytyy erityisen tuen tarve tunnistaa jo etukäteen ja jakson ajalle resursoida tarpeeksi erityisopettajan tukea. Aina on kuitenkin myös opiskelijoita, joiden erityisen tuen tarve tulee esille vasta atto-jakson aikana tai toisaalta opiskelijan elämäntilanteessa tapahtunut muutos voi luoda ennalta arvaamattoman tarpeen erityiselle tuelle. Hyvä suunnittelu mahdollistaa sen, että useimman erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan atto-opiskelu sujuu tavoitteen ja yksilöllisen suunnitelman mukaisesti. Näin erityisopettajalla on mahdollisuus reagoida yllättäviin tilanteisiin ja vastata äkillisiin tarpeisiin.

Suuressa ja monialaisessa oppilaitoksessa työn käytänteet voivat vaihdella eri ammatillisten yksiköiden välillä, sillä toimintatavat ovat rakentuneet vuosien saatossa palvelemaan ammattialan erityispiirteitä. Työn tekeminen esimerkiksi ravintolassa on hyvin erilaista kuin vaikkapa metallialan tehtaassa, joten opiskeleminen koulussakaan ei ole samanlaista ja eri koulutusaloilla voi ilmetä erityyppisiä haasteita. Yhteisten opintojen yksikön laaja-alaiset erityisopettajat

tuottavat palveluita ammattiopistotasoisesti kaikille ammatillisille yksiköille ja työ suunnitellaan yhteisesti. Suunnittelussa ja toteutuksessa otetaan kuitenkin huomioon myös ammatillisen yksikön erityistarpeet, ja erityisopettajan työnkuva voikin vaihdella hieman ammatillisten yksiköiden välillä. Eroja voi olla esimerkiksi siinä, kuinka suuri on erityisopettajan konsultoiva rooli tai kuinka vahvasti hän on mukana HOJKS-prosessissa yhdessä erityisopetuksen vastuuopettajan (erva) kanssa. Käytänteiden eroista huolimatta opiskelijalla tulee kuitenkin olla mahdollisuus saada tarvitsemansa erityinen tuki opiskelemastaan alasta riippumatta.

Syksyllä 2015 ammatilliseen koulutukseen tulevat voimaan uudet opetus suunnitelmat, joiden myötä myös atto-aineiden opetukseen tulee muutoksia. Muutokset näkyvät jo termeissä, sillä ammattitutkintoa täydentäviä opintoja kutsutaan uuden opetussuunnitelman myötä yhteisiksi tutkinnon osiksi. Opinnot jaotellaan uusiksi kokonaisuuksiksi entisen ainepohjaisen jaottelun sijaan. Uudet yhteiset tutkinnon osat ovat viestintä ja vuorovaikutusosaaminen, johon kuuluvat vieraat kielet sekä äidinkieli, matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen eli matematiikka, fysiikka, kemia ja tietotekniikka, yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittava osaaminen eli yhteiskunta- ja työelämätaidot, liikunta sekä uutena aineena yrittäjyys sekä sosiaalinen ja kulttuurinen osaaminen, johon kuuluvat esimerkiksi taide ja kulttuuri sekä etiikka. Opintojen laajuus kasvaa entisestä 20 opintoviikosta 35 osaamispisteeseen. Uudessa opetus suunnitelmassa on valinnaisuutta aikaisempaa enemmän, ja opiskelijalla on mahdollisuus valita opiskeltavat tutkinnon osat niin, että jotakin ainetta tulee aikaisemman opetussuunnitelman mukaista laajuutta vähemmän tai enemmän. Opetussuunnitelman uudistumisella tulee olemaan vaikutuksia myös laaja-alaisen erityisopettajan työhön ja työn suunnitteluun. Esimerkiksi valinnaisuuden lisääntymisen myötä opiskelijat voivat opiskella yhteisten tutkinnon osien valinnaisia opintoja aikaisempaa enemmän sekaryhmissä, joten valinnaisten opintojen tukemisen suunnittelua ei voi tehdä luokan vuosisuunnitelmaan pohjautuen. Opiskelija voi tarvita erityisopettajan ohjausta ja oppilastuntemusta myös valintojen tekemisessä eli päättäessään, minkä aineiden kursseja hänen kannattaisi valita, mikä tukisi hänen ammatillisista osaamista ja toisaalta, minkä aineen opiskelemisen hän voisi jättää vain pakollisiin aineisiin.

Laaja-alaisen erityisopettajan tehtävänä on yhdessä verkoston muiden opettajien ja työntekijöiden kanssa tukea erityistä tukea tarvitsevaa opiskelijaa ammatillisten taitojen kehittämisessä, tutkinnon saamisessa ja ammattiin kasvamisessa. Toisaalta hän on mukana estämässä koulutuksesta putoamista ja koulutuksesta syrjäytymistä, sillä koulutuksen keskeytymisen taustalla on usein oppimisvaikeuksia, uupumusta tai motivaatio-ongelmia (ks. esim. Kuro-

nen, 2015). Osalla erityistä tukea tarvitsevista opiskelijoista ongelmat ovat monisyisiä, jolloin tukemisen keinotkaan eivät ole yksinkertaisia. Nämä opiskelijat tarvitsevat opinnoissaan edetäkseen joustavia ja räätälöityjä ratkaisuja, jotka suunnitellaan yhdessä verkostossa. Toisinaan opiskelija ei pysty noudattamaan ennalta tehtyä suunnitelmaa ja sitä voidaan joutua muuttamaan useitakin kertoja. Ammatillisen koulutuksen lakiuudistuksen myötä myös koulutuksen rahoitusperusta tulee muuttumaan ja esimerkiksi tutkinnon opiskeluun käytettävä aika tulee lyhenemään aikaisemmasta neljästä vuodesta kolmeen ja puoleen vuoteen. Tämä voi tuoda haastetta joidenkin erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kohdalla.

LÄHTEET

Asetus ammatillisesta peruskoulutuksesta 6.11.1998/811 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980811> Viitattu 4.2.2015

Erytisyopetussuunnitelma. Jyväskylän ammattiopisto. Vahvistettu 21.5.2014. Rehtorin päätös 68/10/2014.

Jyväskylän ammattiopisto. 2015. Koulutustarjonta Jyväskylän ammattiopistossa. Viitattu 4.2.2015. <https://www.jao.fi/fi/Jyvaskylan-ammattiopisto/Koulutustarjonta>

Kuronen, I. 2015. Keskeyttämisielmion tarkastelua. Teoksessa Otetta opintoihin . Toim. S. Määttä, L. Kiiveri ja L. Kairaluoma. Porvoo: Niilo Mäki Instituutti, 61–71.

Laki ammatillisesta peruskoulutuksesta 21.8.1998/630. Viitattu 4.2.2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980630>

Laki oppilas- ja opiskelijahuollosta 1287/2013. Viitattu 4.2.2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20131287>

KIRJOITTAJAT

KIRJOITTAJAT

Maija Hirvonen, KT, erityisopettaja, on yliopettajana Jyväskylän ammattikorkeakoulun Ammatillisessa Opettajakorkeakoulussa, jossa hän on työskennellyt vuodesta 2000 lähtien. Sitä ennen hän toimi perusopetuksen ja ammatillisen koulutuksen yleis- ja erityisopetuksessa.

Hanna Koskinen ja **Eeva Panttila**, ovat ammatillisia erityisopettajia Jyväskylän ammattiopistossa, jossa he ovat molemmat työhistoriansa alussa toimineet erityisluokan opettajina: Hanna Koskinen puhdistuspalvelualalla ja Eeva Panttila catering-alalla. Vuosien kuluessa he ovat aktiivisesti kehittäneet Jyväskylän ammattiopiston erityisopetusta. Tällä hetkellä Hanna Koskinen toimii erityisopetuksen vastuupettajana liiketalouden ja tieto- ja viestintätekniikan perustutkinnoissa. Eeva Panttila toimi pitkään samanaikaisopettajan tehtävässä hotelli-, ravintola- ja cateringalalla, josta tehtävästä hän jäi eläkkeelle vuonna 2014.

Liisa Härmä RTAO, AEO, työnohjaaja, on toiminut ammatillisena erityisopettajana Kajaanin koti- ja laitostalousoppilaitoksessa 1995–2001, Kainuun ammattiopiston erityisopetuksesta vastaavana erityisopettajana vuodesta 2001 vuoteen 2007 ja vuosina 2007–2014 erityisopetuksesta vastaavana koulutuspäällikkönä. 1.1.2015 alkaen hän siirtyi tekniikan ja liikenteen alan koulutusjohtajaksi.

Mirja Usenius, lehtori, erityisopettaja, on toiminut erityisopettajana Länsi-Uudenmaan koulutuskuntayhtymässä vuosina 1980–2014, josta erityisopetuksesta vastaavana vuosina 1999–2014. Mirja Useniuksen johdolla on kehitetty voimallisesti Länsi-Uudenmaan koulutuskuntayhtymän erityisopetusta.

Kyllikki Järvi on toiminut opettajana Länsi-Uudenmaan koulutuskuntayhtymässä vuodesta 1993 lähtien. Hän siirtyi koulutusvastaavaksi vuonna 2004, erityisopettajaksi vuonna 2013, ja lukuvuoden 2014–2015 hän on toiminut opetussuunnitelma-koordinaattorina.

Marita Hietanen, KM, erityisopettaja, opinto-ohjaaja, on työskennellyt koulutuksen parissa vuodesta 1998 alkaen, ensin ammatin opettajana ja sitten erityisopettajana vuodesta 2004 lähtien. Vuosina 2004–2007 hän osallistui ESR-hankkeisiin ”Ammatilliseen koulutukseen aktivointi ja keskeyttämisten vähentäminen” ja ”Uraohjaus”.

Vuosina 2008–2013 hän toimi Pirkanmaan ammattiopistossa erityisopettajan tehtävän ohella integroidun erityisopetuksen tiimivastaavana jatkaen samoissa tehtävissä Tampereen seudun ammattiopistossa vuodesta 2013 lähtien.

Riitta Jalonen, LitM, ammatillinen erityisopettaja, on toiminut Jyväskylän ammattiopistossa liikunnan ja terveystiedon lehtorina vuodesta 1987 ja vuodesta 2003 erityisopetuksen vastuuopettajana seitsemällä koulutusalaalla: hius-, kauneus-, pintakäsittely-, puu-, talonrakennus-, talotekniikka- ja vaatetusala.

Mari Ilveskoski ja **Tuija Suvilehto** ovat koulutukseltaan erityisopettajia (KM), ja he ovat työskennelleet Jyväskylän ammattiopiston laaja-alaisina erityisopettajina runsaat kymmenen vuotta, pääasiassa tekniikan ja liikenteen aloilla.

Reetta Leppilampi toimii erityisopettajana palvelualoilla sekä kahden tutkinnon opinnoissa. Hänellä on erityiskasvatuksen asiantuntijan ja erityisopettajan koulutus (KM, EO). Hän on työskennellyt ammatillisen erityisopetuksen tehtävissä 17 vuotta, joista Jyväskylän ammattiopiston laaja-alaisena erityisopettajana yhdeksättä vuotta.

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULUN Julkaisuja

MYYNТИ JA JAKELU

Jyväskylän ammattikorkeakoulun kirjasto
PL 207, 40101 Jyväskylä
Rajakatu 35, 40200 Jyväskylä
Puh. 040 865 0801
Sähköposti: julkaisut@jamk.fi
www.jamk.fi/julkaisut

VERKKOKAUPPA

www.tahtijulkaisut.net

jamk.fi

jamk.fi

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULU

PL 207, 40101 Jyväskylä

Rajakatu 35, 40200 Jyväskylä

Puh. 020 743 8100

Faksi (014) 449 9700

www.jamk.fi

AMMATILLINEN OPETTAJAKORKEAKOULU

HYVINVOINTIYKSIKKÖ

LIIKETOIMINTAYKSIKKÖ

TEKNOLOGIAYKSIKKÖ

Tämä julkaisu on syntynyt kahdesta syystä. Ensinnäkin ammatillisen koulutuksen muutokset ovat muuttaneet vuosikymmenten kuluessa ja muuttavat edelleen erityisopetuksen tavoitteita, tehtäviä ja käytäntöjä, mutta ennen kaikkea sen reunaehdoja. Muutos on seurannut samoja periaatteita, mitä muillakin sektoreilla on tapahtunut: yhdistämisen kautta suurempiin toimintayksiköihin, pyrkimys synergiaetuihin ja säästöihin.

Toinen syy tämän julkaisun syntymiseen on se, että meiltä puuttuu konkreettisia ja käytännöllisiä kuvauksia siitä, kuinka erityisopetusta suunnitellaan, koordinoidaan ja arvioidaan isoissa koulutusyksiköissä. Julkaisu on tarkoitettu kaikille asiasta kiinnostuneille, mutta ennen kaikkea sen hyöty kohdistuu ammatillisen oppilaitoksen erityisopetuksen suunnittelusta ja koordinoinnista vastaaville henkilöille.

ISBN 978-951-830-385-8

9 789518 303858 >